

Yhtä keksittyä kuin löydettyä?

Historiografian filosofian historia ja historiallisen tiedon ongelma

Juho Laulajainen

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurihistoria

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2021

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä.

LAULAJAINEN, JUHO: Yhtä keksittyä kuin löydettyä? Historiankirjoituksen filosofian historia ja historiallisen tiedon ongelma

Pro gradu -tutkielma, 77 s.

Kulttuurihistoria

Huhtikuu 2021

Tässä tutkielmassa tarkastellaan historiografian filosofian historiaa ja historiallisen tiedon ongelmaa. Tutkimuskysymykset ovat: Minkälaisia päälinjoja toisen maailmansodan jälkeisistä angloamerikkalaisista historianteoreettisista keskusteluista on havaittavissa, minkälaisia näkemyksiä historiallisen tiedon luonteesta näissä keskusteluissa on esitetty, mitä ongelmia historialliseen tietoon liittyy sekä miten historiallisia esityksiä voidaan oikeuttaa.

Alkuperäisaineistona on 19 vertaisarvioitua tieteellistä artikkelia ja monografiaa. Artikkelit ja monografiat on julkaistu vuosina 1942–2020. Aineistoa lähestytään kontekstivalla sisällönanalyysillä. Teoreettisena viitekehysenä toimii pragmatistinen filosofian traditio. Tutkimusmenetelmä mahdollistaa tulkitsevan näkökulman tutkimusaiheeseen, ja teoriakehityksen avulla muodostetaan arvo- ja käytäntösidonnainen ratkaisuehdotus historiallisen tiedon ongelmaan.

Toisen maailmansodan jälkeisistä keskusteluista voidaan tunnistaa kolme historianteoreettista päälinjaa: analyttinen historianfilosofia, narratiivinen konstruktivismi ja jälkipositivismi tai representationalismi. Vuosina 1950–1970 hallitseva teoriasuuntaus oli analyttinen historianfilosofia. Historiallista tietoa pidettiin kausaalisenä tai intentionaalisenä selityksenä, joka voitiin oikeuttaa logiikalla tai rationaalisuudella. 1970- ja 1980-luvuilla hallitseva teoriasuuntaus oli narratiivinen konstruktivismi. Historialliset esitykset nähtiin merkityksen tuottamisen prosessina, ja historiallinen tieto miellettiin enemmän esteettiseksi ja moraaliseksi kuin epistemologiseksi. 1990- ja 2000-luvun taitteesta alkaen hallitsevana teoriasuuntauksena on ollut representationalismi. Historialliset esitykset on mielletty representaatioiksi, ja keskusteluissa on pohdittu historiallisen tiedon tietoteoreettisia rajoja ja mahdollisuuksia.

Keskeinen tutkimustulos on, että historialliset representaatiot ovat tautologioita. Tämän takia representaation käsite tulisi korvata argumentaation käsitteellä. Argumentaation käsite korostaa, että historiallinen tieto on erilaisilla kognitiivisilla välineillä muodostettua kriittistä lähdeaineistoanalyysiä, joka ilmentää tiettyjä episteemisiä arvoja ja käytäntöjä. Mitä paremmin historioitsijan argumentaatio ilmentää tutkijayhteisön episteemisiä arvoja ja käytäntöjä, sitä luotettavampaa sen tarjoama tieto on, sitä sallitumpaa siihen on uskoa ja sitä vahvemmin oikeutettua se on.

Lisäksi tutkielmassa ehdotetaan, että historiallisella tiedolla on performatiivisia tarjoumia. Historiallista tietoa itsessään voidaan käyttää reaaliominaisuuden tarkasteluun ja käsitteellistämiseen, minkä lisäksi sillä voidaan muodostaa uusia tutkimuskohteita ja kysymyksenasetteluita.

Asiasanat: historiankirjoitus, historianfilosofia, historianteoria, historiografia, historia, filosofia, pragmatismi

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO

- 1.1 Tutkimuskysymys ja lähdeaineisto 1
- 1.2 Tutkimusmenetelmät ja teoreettinen viitekehys 6
- 1.3 Avainkäsitteet ja tutkielman rakenne 8

2 ANALYYTTINEN HISTORIANFILOSOFIA

- 2.1 Peittäviä lakeja ja rationaalisia tekoja 11
- 2.2 Voiko kerronnallisuudella selittää? 16
- 2.3 Analyyttistä täsmällisyyttä ja eriskummallisia esimerkkejä 21

3 NARRATIIVINEN KONSTRUKTIVISMI

- 3.1 Vapaus vai kohtalo? 24
- 3.2 Moneuden looginen ykseys 26
- 3.3 Kohti kokonaisia historiallisia esityksiä 30

4 REPRESENTATIONALISMI

- 4.1 Epärakenteellinen kuvaus 36
- 4.2 Identiteettejä ja aspekteja 39
- 4.3 Symbolinen umpikuja 44

5 PERFORMATIIVINEN KÄÄNNE?

- 5.1 Vapauttava argumentaatio 48
- 5.2 Mitä on historiallinen tieto? 53
- 5.3 Historiallisen tiedon oikeuttaminen 56

6 LOPUKSI 64

LÄHDELUETTELO 67

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuskysymys ja lähdeaineisto

Asiat ovat miltä näyttävät, kuuluu poliittinen hokema. Tunnetuksi sen teki presidentti Urho Kekkonen. Tieteenfilosofiassa tätä kutsutaan empirismiksi. Tieto syntyy katselemalla. Havainnot kertovat tosiasioita. Historiankirjoituksessa asia ei kuitenkaan ole aivan näin yksinkertainen. Vaikka menneisyydestä on eittämättä runsaasti empiiristä todistusaineistoa, itse menneisyyttä ei voida katsella ja havainnoida sellaisenaan. Sen tuntemus on, historioitsija Marc Blochin sanoja lainaten, ”aina väistämättä epäsuoraa”.¹

Kukaan egyptologi ei ole tavannut Ramses II:ta. Yksikään ensimmäisen maailmansodan asiantuntija ei ole todistanut Sommen taistelua. Miten heidän tietoväitteidensä todenmukaisuus voidaan sitten varmentaa? Tästä historiallisen tiedon perustavasta tietoteoreettisesta ongelmasta on keskusteltu paljon. Mustetta on kulutettu litroittain ja hyllyjä täytetty metreittäin. Mutta hankauskohtaan ei ole löydetty yksiselitteistä ratkaisua. Sitä on kyllä yritetty. Sitä myös yritetään tässäkin tutkielmassa.

Tämän tutkielman aiheena on historiografian filosofian historia toisen maailmansodan jälkeisessä angloamerikkalaisessa traditiossa. Polttopisteenä on historiallinen tieto ja sen tietoteoreettinen oikeuttaminen. Tätä ennen on kuitenkin tarkasteltava, millaisia eri näkemyksiä historiallisesta tiedosta on esitetty ja millaisia kipupisteitä niissä on ollut. Vasta tämän jälkeen on mahdollista pohtia, miten historiallisia esityksiä voidaan oikeuttaa tiedollisesti. Tämä on tutkimustehtäväni, ja se voidaan muotoilla myös kolmeksi tutkimuskysymykseksi. Ne ovat:

1. Minkälaisia päälinjoja toisen maailmansodan jälkeisissä angloamerikkalaisissa historianteoreettisissa keskusteluissa on havaittavissa?
2. Minkälaisia näkemyksiä historiallisesta tiedosta näissä keskusteluissa on esitetty?
3. Mitä ongelmia historialliseen tietoon liittyy?
4. Miten historiallisia esityksiä voidaan oikeuttaa?

---

¹ Bloch 2003, 96.

Lähdemateriaalin osalta historiografian filosofian historia ja historiallisen tiedon ongelma on ristiriitainen tutkimusaihe. Siitä on kirjoitettu runsaasti vähintään siitä asti, kun Voltaire kehitti termin *historianfilosofia* 1700-luvulla. Erilaisia historiallisia ja filosofisia tekstejä olisikin saatavilla enemmän kuin yhdessä pro gradu -tutkielmassa tai edes ihmiselämässä on mahdollista käsitellä. On siis ilmeistä, että lähdeaineistoni rajaus perustuu subjektiivisiin valintoihin. Se noudattaa tutkimuksellisia mielenkiinnon kohteitani, tutkimusasetelmaani ja tutkimuskysymyksiäni. Seuraavaksi esittelen lähdeaineistoni ja sen sisältämien tekstien valintaperusteet.

Historianteoretikko Jonas Ahlskogin mukaan toista maailmansotaa ennen historianfilosofisissa keskusteluissa korostui niin sanottu substantiivinen tutkimusasetelma.² Monet historianfilosofian suurnimistä, kuten Giambattista Vico, Immanuel Kant, Johann Gottfried von Herder, Georg Wilhelm Friedrich Hegel ja Karl Marx, filosofoivat juuri substantiivisesta lähtökohdasta.³ He tutkivat menneisyyden luonnetta ja olevaisuutta, sen suuntaa ja liikettä, sen merkitystä ja ideaa *an sich* – omana itsenään. Sen sijaan toisen maailmansodan jälkeen keskustelut ovat perustuneet erilaiselle tutkimusasetelmalle. Historian itsensä olevaisuus ei ole enää ollut pääsääntöisenä kiinnostuksen kohteena, vaan fokus on ollut ennen kaikkea historiankirjoituksen tietoteoriassa ja tieteenfilosofiassa. Ahlskogin mukaan tämänhetkisten keskusteluiden perusimpulssina onkin juuri jälkimmäinen tutkimusasetelma.⁴ Tämä on myös syy, miksi olen rajannut aineistoni toisen maailmansodan jälkeen julkaistuihin teksteihin.

Toisen maailmansodan jälkeisten keskusteluiden lähtölaukauksena pidetään yleisesti filosofi Carl Gustaf Hempelin artikkelia ”The Function of General Laws in History” (1942). Hänen mukaansa historiallinen tieto on pohjimmiltaan samanlaista kuin luonnontieteellinen tieto. Molemmat syntyvät yhdellä ja samalla tieteellisellä menetelmällä, ja molemmissa ennakoitaan tulevaa tiettyjen alkuehtojen ja loogisten johtopäätösten avulla. Historianteoretikko Jarmo Pulkkisen mukaan Hempelin keskeisin keskustelukumppani ja kriitikko oli historianfilosofi William Dray. Drayn mukaan historiallinen tieto on olennaisesti erilaista kuin luonnontieteellinen tieto, ja historiankirjoitus hyödyntää erilaisia tieteellisiä menetelmiä kuin luonnontieteet. Luonnontieteissä selitetään, mutta historiankirjoituksessa ymmärretään. Tätä nykyä voidaan sanoa, että Hempelin edustaman

---

² Ahlskog 2017, 86.

³ Kuukkanen 2021, 2.

⁴ Ahlskog 2017, 86–87; Ks. myös Bevernage et al. 2019, 417.

loogisen positivismin ja Drayn edustaman analyttisen hermeneutiikan kissanhännänveto oli historianteoreettisten keskusteluiden pulssi vuosina 1940–1970.⁵ Tämä on myös syy, miksi olen valinnut Hempelin edellä mainitun artikkelin lisäksi Drayn pääteoksen *Law and Explanation in History* (1957) niin sanottua analyttistä historianfilosofiaa käsittelevän osuuden avainteksteiksi.

Loogisen positivismin ja analyttisen hermeneutiikan vastakkainasettelu jäseni siis heti toisen maailmansodan jälkeisiä keskusteluita. 1960-luvun puolivälistä alkaen keskusteluissa alettiin puhua myös konstruktivismista. Tällöin muutamat keskustelijat argumentoivat, että historiankirjoitus paitsi selittää menneisyyden ilmiöitä myös luo niiden välille kausaalisuhteita.⁶ Tässä tutkielmassa näitä esikonstruktivistisiksi kutsumiani näkemyksiä edustavat historianfilosofi Arthur Danton ”Narrative Sentences” (1962) ja *Analytical Philosophy of History* (1968) sekä historianfilosofi Louis Minkin valikoidut artikkelit. Minkin artikkeleista keskeisimmät on sittemmin koottu artikkelikokoelmaksi *Historical Understanding* (1987). Danton ja Minkin tekstit eivät herättäneet aikanaan sen suurempaa huomiota, mutta niillä on nähdäkseni ollut merkittävä vaikutus seuraavina vuosikymmeninä esitettyihin näkemyksiin. Tämä on myös Danton ja Minkin tekstien valintaperuste.

1970- ja 1980-luvuilla konstruktivistiset näkemykset korostuivat entisestään. Taaksepäin katsottuna tämän aikakauden kiintopisteiksi voidaan määritellä historiografian filosofi Hayden Whiten *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (1973) sekä historianteoretikko Frank Ankersmit *Narrative Logic: A Semantic Analysis of the Historian's Language* (1983).⁷ Teoksissaan White ja Ankersmit argumentoivat, että analyttisen historianfilosofian selitysmallit olivat paitsi mielivaltaisia myös mahdottomia. Historiallinen tieto on ennen kaikkea merkityksen tuottamisen prosessi, joka perustuu subjektiivisiin valintoihin. Historiografian filosofi Jouni-Matti Kuukkasen mukaan Whiten ja Ankersmitin teokset muodostavat peruslähtökohdan tämän hetken yleisimmälle ja keskustelluimmalle historianteoreettiselle ajatussuuntaukselle: narratiiviselle historiografian filosofialle tai *narratiiviselle konstruktivismille*.⁸ Tämä on myös kyseisten tekstien valintaperuste.

---

⁵ Pulkkinen 2016, 18–19.

⁶ Vann 1995, 44.

⁷ Pulkkinen 2016, 18.

⁸ Kuukkanen 2015, 8; Historianteoretikko Kalle Pihlaista seuraten kutsun Whiten ja Ankersmitin edustamaa ajatussuuntausta narratiiviseksi konstruktivismiksi. Syy terminologiselle valinnalle on, että narratiivinen historiografian filosofia korostaa nähdäkseni liikaa väärinkäsitystä, että Whiten ja Ankersmitin edustamassa ajatussuuntauksessa olisi kyse vain historiankirjoituksen narratiivisuudesta tai tarinallisuudesta. Ks. Pihlainen 2017, xvi.

Vaikka narratiivinen konstruktivismi on jäsentänyt historianteoreettisia keskusteluita 1970- ja 1980-luvuilta asti, kauan eläköön analyttisen filosofian traditio. Vuosituhannen taitteessa historiankirjoituksen epistemologia nousi jälleen asialistalle. Poissaoloa oli kestänyt sen kolmattakymmenettä vuotta. Pulkkinen mukaan tätä suuntausta on parempien ilmaisujen puutteessa kutsuttu jälkipositivistiseksi.⁹ Tai kuten Kuukkanen on luonnehtinut: representationalistiseksi.¹⁰ Yhtenä tärkeimpänä keskustelunaiheena on näet ollut historioitsijan muodostama historiallinen representaatio ja missä määrin sellainen voi olla todenmukainen, edustava tai aito.¹¹ Tarkastelen representaation käsitettä erityisesti Ankersmitin teosten *Historical Representation* (2001) ja *Meaning, Truth, and Reference in Historical Representation* (2012) avulla. Syy teosten valintaan on se, että kukaan ole kirjoittanut historiallisesta representaatiosta enemmän kuin Ankersmit. Häntä onkin kutsuttu kenties tämän hetken näkyvimmäksi ja vaikutusvaltaisimmaksi historianteoretikoksi.¹²

Viime vuosina historiankirjoituksen tietoteorian analyttiseen tarkasteluun on liitetty myös performatiivisia ja eksistentiaalisia vivahteita. Esimerkiksi historianteoretikko John Zammito on ehdottanut, että historiankirjoituksen tuottama tieto pitäisi mieltää enemmän yhteisöllisesti säänneltynä toimintana tai käytäntönä ja vähemmän reaaliominaisuutta vasten arvioitavana totuutena.¹³ Tämä näkyy erityisen hyvin paitsi filosofi Paul Rothin teoksessa *The Philosophical Structure of Historical Explanation* (2020) myös historiografian filosofi Jouni-Matti Kuukkasen teoksessa *Postnarrativist Philosophy of Historiography* (2015). Molemmat ovat ehdottaneet, että historialliset esitykset ovat ennen kaikkea intersubjektiiivisiä menneisyyden käsitteellistämisiä tai argumentteja jonkin käsitteellistämisen puolesta.

Hempelin, Drayn, Danton, Minkin, Whiten, Ankersmitin, Rothin ja Kuukkasen valikoidut tekstit muodostavat siis tutkielmani alkuperäisaineiston. Se sisältää yhteensä 19 vertaisarvioitua tieteellistä artikkelia tai monografiaa, joiden julkaisuajankohdat ovat vuodet 1942–2020. Hempelin, Drayn, Danton ja Minkin tekstit sijoittuvat aikajänteen alkupäähän, Whiten ja Ankersmitin sen keskivaiheille ja Rothin ja Kuukkasen sen loppupäähän. Kyseiset tekstit ovat valikoituneet alkuperäisaineistokseni kahden periaatteen avulla: tekstillä on täytynyt olla merkittävää vaikutusta nykyaikaisiin

---

⁹ Pulkkinen 2016, 18.

¹⁰ Kuukkanen 2015.

¹¹ Pihlainen 2016, 85.

¹² P. Roth 2013b, 549; Tamm & Zelenák 2018, 326.

¹³ Zammito 2011, 397.

historianteoreettisiin keskusteluihin tai tekstin sisällöllä on täytynyt olla keskeinen rooli sen julkaisuajan keskusteluiden jäsentäjänä.

Rothin ja Kuukkasen teksteihin edellisten periaatteiden soveltaminen ei kuitenkaan ole mahdollista. Heidän tekstinsä on julkaistu hiljattain, eikä niiden vaikutuksia tai paradigmaattisuutta voida vielä arvioida. Siksi ne toimivatkin lähinnä askelmerkkeinä, joiden avulla vastaan kolmanteen ja neljänteen tutkimuskysymykseeni. Kertovaa kuitenkin on, että *Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities* -kirjasarja omisti lähes kolmesataasivuisen artikkelikokoelman Rothin näkemyksille vuonna 2017. Kokoelma sisältää neljätoista artikkelia yhteensä kuudeltatoista eri kirjoittajalta.¹⁴ Kuukkasen teos puolestaan valittiin vuoden parhaaksi historiografian filosofian monografiaksi vuonna 2016. Valinnan teki *International Commission for the History and Theory of Historiography* (ICHTH).¹⁵

Käytännössä aineistoni jokainen teksti toimii kaksoisroolissa. Tämä näkyy erityisen hyvin esimerkiksi Rothin ja Kuukkasen kohdalla. Roth keskustelee erityisesti analyttisten historianfilosofian kanssa, kun puolestaan Kuukkanen narratiivisten konstruktivistien. Lisäksi historioitsija Richard T. Vannin artikkelista ”Turning Linguistic: History and Theory and *History and Theory*, 1960–1975” (1995), historioitsija Jorma Kalelan artikkelikokoelmasta *Aika, historia ja yleisö – Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökohdista* (1993), Kari Väyrysen ja Jarmo Pulkkinen toimittamasta teoksesta *Historian teoria – Lingvistisestä käänteestä mahdolliseen historiaan* (2016), aatehistorioitsija Michael S. Rothin artikkelista ”All You’ve Got is History” (2014) sekä humanististen tieteiden historioitsija Herman Paulin teoksesta *Hayden White – The Historical Imagination* (2011) on ollut erityismaininnan arvoista hyötyä tutkimusaiheeni käsittelyssä.

Vaikka historiografian filosofiasta ja historiallisen tiedon ongelmasta on kirjoitettu runsaasti, pro gradu -tasoisia tutkielmia aiheesta on tehty valitettavan vähän. Kirjoitushetkellä tuoreimpia ovat Alekski Ojan *The Leibnizian Vision in Frank Ankersmit’s Philosophy of History* (2019) sekä Santeri Hattukankaan *Kolligatiiviset käsitteet ja niiden käytön oikeutus* (2019). Molemmat tutkielmat ovat valmistuneet Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian oppiaineesta. Lisäksi Turun Yliopiston filosofian oppiaineesta on valmistunut Matias Kuukkasen *Frank Ankersmitin historiankirjoituksen representationalistisen teorian*

---

¹⁴ Brzezczyń 2018.

¹⁵ Ks. <https://www.oulu.fi/filosofia/node/44299>

kriittinen tarkastelu vuonna 2018. Oja ja Kuokkanen ovat käyttäneet lähdeaineistonaan Ankersmitin tekstejä, kun taas Hattukangas sekakoosteisempaa lähdeaineistoa.

Oman tutkielmani lähtöasetelma eroaa Ojan, Hattukankaan ja Kuokkasen tutkielmista. En keskity yhden ajattelijan tai käsitteen filosofiseen analyysiin, vaan painotan laajempaa, historiankirjoituksellista lähestymistapaa. Konktekstoin käsittelemiäni näkemyksiä ja ajatussuuntauksia historiallisesti, minkä lisäksi havainnollistan erilaisia historianteoreettisia ongelmia käytännön tasolla. Jälkimmäisessä hyödynnän erityisesti Mirkka Lappalaisen teosta *Jumalan vihan ruoska: suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697* (2012). Syy Lappalaisen teoksen valintaan on kaksinainen: Nähdäkseni se edustaa ensiluokkaista historiankirjoitusta, minkä lisäksi se lienee tuttu suurimmalle osalle tämän tutkielman olettamista lukijoista.

Aineistossani ja tutkimuskirjallisuudessani ei ole ilmeisiä tutkimuseettisiä ulottuvuuksia. Tutkimuseetikasta on silti sanottava muutama sana, koska erityisesti Tutkimuseettisen neuvottelukunnan *Hyvän tieteellisen käytännön* kolmas kohta on tässä tutkielmassa tärkeä. Se kertoo, että muiden tutkijoiden saavutukset tulee huomioida asianmukaisella tavalla ja arvostuksella.¹⁶ Niinpä Kalelan tunnettua vaadetta, jonka mukaan tutkimuskohteenä oleville ihmisille ja asioille täytyy tehdä oikeutta, voidaan soveltaa myös tässä yhteydessä.¹⁷ Käytän runsaasti suoria lainauksia, jotta menneisyyden (ja nykyisyyden) historioitsijat ja historianteoretikot saisivat puhua omilla äänillään. Oleellista on kuitenkin muistaa, että sitaattia ei saa irrottaa asiayhteydestään tai käyttää väärässä sellaisessa. Toisin sanoen sitaatin alkuperäisen sanojan pitäisi pystyä seistä sanojensa takana myös *tämän tutkielman käyttöyhteydessä*.

1.2 Tutkimusmenetelmät ja teorettinen viitekehys

Tutkielmani liikkuu kahden eri tutkimusperinteen leikkauspisteessä. Aatehistorioitsija Markku Hyrkkäsen mukaan historioitsijan ei kannata yrittää mestaroida filosofian alueella eikä filosofin vastavuoroisesti historian. Filosofit kirjoittavat filosofiaa ja historioitsijat historiaa.¹⁸ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö historiankirjoituksessa voisi tai saisi

---

¹⁶ https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf [Luettu 14.4.2021]

¹⁷ Kalela 2000, 55; Karonen 2017, 117.

¹⁸ Hyrkkänen 2002, 16.

tutkia myös filosofisia tekstejä tai kysymyksiä. Esimerkiksi kulttuurihistorioitsija Heli Rantalan mukaan filosofista ajattelua tutkittaessa myös historioitsijan on astuttava filosofian kentälle – ainakin osittain.¹⁹ Näin on nähdäkseni erityisesti silloin, kun historioitsija tarkastelee paitsi oman oppialansa teoreettista historiaa myös oppialansa käsitteellisiä toimintaedellytyksiä kuten tässä tutkielmassa tehdään.

Toinen jalka on siis astuttava määrätietoisesti filosofian alueelle. Astuessa on kuitenkin syytä muistaa, että historioitsija ja filosofi lähestyvät aineistojansa eri tavoin. Esimerkiksi filosofi Staffan Carlshamre on kirjoittanut, että filosofit suhtautuvat filosofisiin teksteihin kuin kollegan näkemyksiin. Historioitsija puolestaan mieltää tekstin kuvailemisen ja kontekstoinnin ensisijaiseksi tehtäväkseen.²⁰ Rantalan mukaan jälkimmäinen lähestymistapa perustuu ajatukseen, että filosofinen teksti voi kertoa syntyajastaan ja synty aika itse filosofisesta tekstistä. Yksi kulttuurihistorian perinteisistä ulottuvuuksista onkin juuri jollekin tietylle ajalle ominaisen ajattelun tutkiminen filosofisten tekstien avulla.²¹

Tutkimusmenetelmäni on määriteltävissä kontekstoivaksi sisällönanalyysiksi. Tämä korostuu erityisesti kolmessa ensimmäisessä käsittelyluvussa, joissa kuvaan aineistoni tekstien sisältöjä ja merkityksiä sanallisesti.²² Kuten kulttuurihistorioitsija Juhana Saarelainen on kirjoittanut, tekstin merkitys tulee ymmärrettäväksi vain liittämällä se laajempaan asiayhteyteensä. On silti painotettava, että asiayhteydet eivät ole historioitsijalle annettuja. Hänen täytyy itse muodostaa tutkimustehtävälleen mielekäs konteksti. Tähän vaikuttavat muun muassa tutkimuskysymys, tutkimusaiheen rajaus sekä käytetty lähdeaineisto ja tutkimuskirjallisuus. Nämä osaltaan määrittävät, minkälaisia merkityksiä yksittäisillä teksteillä on.²³ Tätä taustaa vasten voidaankin sanoa, että tavoitteenani ei ole kaiken kattava ja absoluuttinen tieto historiografian filosofian historiasta vaan ”lähdemateriaalia koskeva oivallus, joka tuottaa uutta tietoa ja uuden näkökulman”, kuten Nivala ja kulttuurihistorioitsija Rami Mähkä ovat kirjoittaneet viitaten hermeneuttiseen tulkinnan teoriaan.²⁴

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä toimii pragmatistisen filosofian traditio. Pragmatismissa korostetaan, että ihminen on ensisijaisesti tiedon tuottaja, eikä pelkästään sen

---

¹⁹ Rantala 2003, 235.

²⁰ Carlshamre 2004, 60.

²¹ Rantala 2003, 235–237.

²² Ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2012, 106.

²³ Saarelainen 2013, 245–246, 254.

²⁴ Nivala & Mähkä 2013, 9–10.

haltija. Tieto on väline, joka mahdollistaa inhimillisen toiminnan.²⁵ Pragmatismissa ei myöskään eroteta teoriaa ja käytäntöä toisistaan. Päinvastoin siinä analysoidaan teoreettisia ongelmia korostamalla juuri niiden likeistä yhteyttä toimintaan ja inhimillisiin käytäntöihin.²⁶ Tässä tutkielmassa ymmärrän pragmatismia väljästi ajatuksellisenä orientaattona, jossa ihminen on käytäntöjensä kautta maailmaan kiinnittyvä, aktiivinen ja olenaisesti arvosidonnainen kulttuuriolento. Perusimpulssinani on, että historiallinen tieto ja historiankirjoituksen tietoteoria ovat sidoksissa historiankirjoituksen käytäntöön. Yksittäisen tutkijan tiedolliset pyrkimykset ovat yhteisöllistä ongelmanratkaisua, jolloin yhteisö voi toimia yksittäisen tutkijan tiedollisten pyrkimysten oikeuttamisen perustana.

Pragmatistisen teoriakehykseni myötä – tai juuri sen takia – en myöskään ota yleistieteenfilosofista kantaa historiankirjoituksen tieteelliseen asemaan. Sen sijaan nojaan pikemminkin filosofihistorioitsija R. G. Collingwoodin määrittelyyn. Hänen mukaansa *tiede* käsitteenä voi tarkoittaa mitä tahansa organisoitua ja oppialakohtaisesti säänneltyä tiedon tuottamisen tapaa.²⁷ Tämä näkemys on mielestäni varsin *käytännöllinen*, vaikka Collingwoodia ei pragmatistiksi voikaan kutsua. Pragmatistinen teoriakehykseni ja tieteenfilosofinen kantani voidaan nähdäkseni määritellä myös tutkimuspositioksi.

1.3 Avainkäsitteet ja tutkielman rakenne

Teoreettisten tutkielmien tavallisia mutta valitettavia seuralaisia ovat abstraktit käsitteet. Tilanne ei ole erilainen tässäkin tutkielmassa. Suurimman osan käyttämistäni käsitteistä avaan leipätekstissä tai alaviitteenä, mutta joitakin on tarpeellista avata jo nyt. Aloitetaan klassisen monimerkityksellisestä historiasta. Historianteoreetikko Aviezer Tuckeria seuraten tarkoitan *historialla* vain tapahtumia ja prosesseja akselilla menneisyys–nykyisyys–tulevaisuus. *Historiografialla* puolestaan tarkoitan menneisyyteen kohdistuvaa tiedollista pyrkimystä.²⁸ Historialla toisin sanoen tarkoitan reaali-*menneisyyttä* itsessään ja historiografialla ammattimaista ja ammattimaisesti säänneltyä historiallisten esitysten muodostamista: *historian kirjoittamista* tai *historiankirjoitusta*. Historiografian ja historian käsitteellinen eriyttäminen mahdollistaa tieteenalan ja sen tutkijan kohteen käsitteellisen eriyttämisen.

---

²⁵ Kilpinen et al. 2008, 7–15.

²⁶ Tamm 2014, 269–270.

²⁷ Collingwood 1999, 3.

²⁸ Tucker 2009, 1–7, Glossary of Terms.

Tuckerin määrittely voidaan ulottaa myös historian ja historiankirjoituksen filosofiseen tutkimiseen. *Historianfilosofiassa* tutkimuskohde on menneisyyden ontologia, jolloin tutkimuskysymykset kohdistuvat historian olevaisuuteen, rakenteeseen ja prosesseihin. *Historiografian filosofia* on sitä vastoin historiankirjoituksen oppialan ja historiallisten esitysten filosofista tutkimista. Siinä korostetaan erilaisia tutkimuksellisia, käsitteellisiä, tietoteoreettisia ja menetelmällisiä kysymyksenasetteluita.²⁹ Toisin sanoen historiografian tai *historiankirjoituksen filosofiassa* tutkitaan historian kirjoittamista, mikä eriteltynä tarkoittaa tutkimustyön ja tutkimusmenetelmien käytön sekä varsinaisen historiallisten esitysten filosofista ja teoreettista tutkimista.

Tätä taustaa vasten voidaan sanoa – hieman monimutkaisesti –, että tutkin historiankirjoituksen filosofiaa historiallisesti ja filosofisesti. Muodostan historiankirjoituksen filosofian historiasta mielekkään ja jäsennellyn kokonaisuuden, minkä lisäksi otan kantaa niihin filosofisiin ongelmiin, joita eri aikoina on käsitelty. Oma vaikutelmani on, että tämä on ylipäänsä historiankirjoituksen tehtävä. Siinä tarkastellaan, käsitteellistetään ja analysoidaan erilaisia ilmiöitä, yhdistetään niitä toisiinsa ja annetaan niille merkityksiä. Näin voidaan myös sanoa, että vaikka en varsinaisesti kirjoita historiaa perinteisessä mielessä, kirjoitan historianteorian kulttuurihistoriaa.

Tutkielmani etenee sekä kronologisesti että temaattisesti. Sen dispositio perustuu historiankirjoituksen filosofisten ajatussuuntausten ajalliseen järjestykseen. Tämä mahdollistaa mielekkään ja selkeän temaattisen analyysin. Ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelen analyttistä historianfilosofiaa. Kiinnostuksen kohteena on, miten analyttisen filosofian menetelmillä ja työkaluilla pyrittiin luonnontieteelliseen varmennettavuuteen. Toisen käsittelyluvun aiheena on narratiivinen konstruktivismi. Kiinnostuksen kohteena on, millaiseksi historiallisten esitysten luonne miellettiin. Lisäksi tarkastelen, millaiseksi historiankirjoituksen perustarkoitus ymmärrettiin. Kolmannessa käsittelyluvussa analysoin narratiivisen konstruktivismiin osoittamia historiallisen tiedon tietoteoreettisia ongelmia. Tämä tapahtuu representaation käsitteen avulla. Kiinnostuksen kohteena on, voiko reaallimenneisyydestä muodostaa tietoteoreettisesti mielekkään tosi representaation. Neljännessä käsittelyluvussa siirryn lähemmäksi nykyhetkeä. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen niin sanottua non-representationalistista historiankirjoitusta. Tämän jälkeen ehdotan, millainen historiallisten esitysten luonne tulkintani mukaan on ja miten niiden

---

²⁹ Tucker 2009, 1–7.

tarjoamaa tietoa voidaan oikeuttaa. Lopuksi tiivistän tutkimustulokseni ja pohdin mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

Ensimmäisen käsittelyluvun teemana on ontologinen realismi. Ontologisessa realismissa katsotaan, että historiallinen esitys on tiedollisesti oikeutettu, kun se vastaa reaalimenneisyyttä. Toisessa ja kolmannessa käsittelyluvussa käsittelen ontologista realismia konstruktivistisesta näkökulmasta. Konstruktivismissa katsotaan, että reaalimenneisyys ei voi toimia historiallisen esityksen tiedollisen oikeuttamisen perustana. Historiallinen esitys on konstruktio, jonka rakenne ei vastaa reaalimenneisyyttä. Neljännen luvun teemana on konstruktivismi ja pragmatismi. Esitän, että historialliset esitykset ovat argumentaatioita, joiden tarjoama informaatio on teoriapitoista ja kriittistä lähdeaineistoanalyysiä. Argumentaatioiden tarjoaman informaation tiedollinen oikeutus voidaan perustaa objektiivisuuteen, jos se ymmärretään pragmatistisesti. Puolestaan pragmatistisen objektiivisuuden perustan historiankirjoitusta konstituoi viin käytäntöihin ja episteemisiin arvoihin.

2 ANALYYTTINEN HISTORIANFILOSOFIA

2.1 Peittäviä lakeja ja rationaalisia tekoja

Miten luonnontieteellinen varmuus ja historiankirjoitus sovitetaan yhteen? Tämä oli historiankirjoituksen filosofisten keskusteluiden varsinaisena ongelmana viime vuosisadan puolessa välissä. Keskusteluissa hahmoteltiin loogisia selitysmalleja, joilla selitettiin historiallisten ilmiöiden syy–seuraussuhteita. Puheenvuorot olivat ohjeistavia, abstrakteja ja täynnä hieroglyfimäistä formaalia logiikkaa.³⁰ Näin oli ollut jo neljäkymmentäluvulta alkaen, jolloin filosofi Carl Gustav Hempelin artikkeli ”The Function of General Laws in History” (1942) käynnisti kolmattakymmenettä vuotta kestäneen ajatussuuntauksen, jota tätä nykyä kutsutaan analyyttiseksi historianfilosofiaksi.³¹

Analyyttisessä historianfilosofiassa oli kaksi pääsuuntausta. Looginen empirismi – joka tunnetaan myös loogisena positivismina – oli hallitseva teoriakehys. Sen peruslähtökohdana oli metodologinen monismi. Sillä tarkoitetaan näkemystä, jonka mukaan eri tieteenaloilla käytetään yhtä ja samaa tieteellistä menetelmää. Sitä vain muokataan kunkin tieteenalan erityisiin tarpeisiin. Vastapuolena oli analyyttinen versio hermeneutiikasta. Sen lähtökohtana oli metodologinen pluralismi. Sillä tarkoitetaan näkemystä, jonka mukaan eri tieteenaloilla käytetään hyvinkin erilaisia tieteellisiä menetelmiä.³² Tämä oli se näkemyshorisontti, jonka äärellä historiankirjoituksen filosofisissa keskusteluissa otettiin yhteen.

Saksassa syntynyt ja opiskellut ja sittemmin natsuja Yhdysvaltoihin paennut Hempel oli looginen empiristi ja kiistatta yksi analyyttisen historianfilosofian keskushahmoista. Tammikuun viidentenätoista 1942 hän argumentoi tätä nykyä lähes pahamaineisessa artikkelissaan, että tieteellinen selittäminen on olennaisesti luonnonlaeilla selittämistä. Ja näin tuli olla myös historiankirjoituksessa: Aidosti tieteellinen selittäminen on historiallisten ilmiöiden alistamista luonnonlakien alle, ja siksi niin tuli menetellä myös tieteellisessä historiankirjoituksessa.³³

---

³⁰ Lorenz 2011, 22.

³¹ Kuukkanen 2015, 15.

³² Pulkkinen 2016, 18–19.

³³ Kuukkanen 2015, 15; Pulkkinen 2016, 32.

Hempelin ajatuskuvio perustui niin sanottuun selittämisen subsumptioteoriaan. Se tunnetaan myös peittävän lain mallina, deduktiivis-nomologisena selitysmallina tai lyhyesti vain Hempelin mallina.³⁴ Sen perusajatus voidaan ilmaista kaavalla 'aina kun havaitaan A, havaitaan B', ja sen tarkoitus oli vastata kysymykseen 'miksi jokin ilmiö tapahtui'.³⁵ Hempelin mukaan historiankirjoituksen tehtävä oli nimittäin osoittaa minkä tahansa historiallisen ilmiön olleen "odotettavissa oleva tapahtuma tiettyjen edeltävien tai samankaltaisten ehtojen valossa". Toisin sanoen historiankirjoituksen perusfunktio oli hänen mukaansa "rationaalinen tieteellinen ennakointi, joka perustuu yleisten lakien olettamiseen."³⁶

Jos esimerkiksi kaikkia tutkittuja vallankumouksia näyttää edeltävän kansalaistyytymättömyyttä, kansalaistyytymättömyydestä seuraa aina vallankumous. Näin voitiin Hempelin mallin perusteella päätellä. Tyytymättömästä kansasta seuraa vallankumous; vallankumous tapahtui, koska kansa oli tyytymätöntä. Tai kun 1930-luvulla Yhdysvaltojen keskilänttä piinasi ennennäkemätön kuivuus, ihmiset hylkäsivät joukoittain tilansa ja muuttivat Kaliforniaan. Ihmiset hakeutuvat alueelta toiselle parempien elinolosuhteiden perässä; paremmat elinolosuhteet houkuttelevat ihmisiä huonompien elinolosuhteiden alueilta.³⁷ Tämä oli Hempelin mallin perusimpulssi. Siinä yleistetään, jonka jälkeen yleistyksestä muodostetaan deduktiivinen johtopäätös yksittäisestä ilmiöstä. Siinä vedotaan todellisuuden yleisiin lainalaisuuksiin, mikä tekee mallista myös nomologisen.

Hempelin mukaan yleiset lainalaisuudet ovat harvoin julkilausuttuja ja useimmiten hiljaisia oletuksia. Syy on: osa yleisistä laeista koskee ihmisluontoa, eikä niitä aina tajuta kirjoittaa auki. Niitä pidetään toisin sanoen itsestäänselvyyksinä. Lisäksi lakien täsmällinen sovittaminen empiiriseen aineistoon on perin haastavaa.³⁸ Siksi historiallisten ilmiöiden kausaalisuhteita selitetään useimmiten vain induktiivis-probabilistisesti. Tällöin päätely ei etene yleistyksestä yksittäiseen vaan päinvastoin yksittäisestä yleistykseen.³⁹ Esimerkiksi 1930-luvun *hiekkakulhosta* (dust bowl) on ilmeisen vaikea sanoa yksiselitteisen täsmällisesti, milloin inhimillisen kestokyvyn äärellisyys ylittyi ja massamuuttoliike Kaliforniaan syntyi. Siksi sanotaan, että ihmiset muuttivat 1930-luvulla Kaliforniaan

---

³⁴ Hempelin peittävän lain malli on sovellettu versio tieteenfilosofi Karl Popperin vuonna 1935 kehittämästä kausaalisesta selitysmallista. Tässä yhteydessä Popperin selitysmallin käsittely on nähdäkseni tarpeetonta. Ks. Clark 2004, 30–31.

³⁵ Raatikainen 2004, 27; Pulkkinen 2016, viite 2.

³⁶ Hempel 1942, 39–40.

³⁷ Hempel 1942, 40.

³⁸ Hempel 1942, 40.

³⁹ Hempel 1942, 41–42.

todennäköisesti parempien elinolosuhteiden toivossa.⁴⁰ Näin Hempelin mallin perusajatus 'aina kun havaitaan A, havaitaan B' oli perusmuotoinen ja ihanteellinen selitys, mutta useimmiten oli tyytyminen vain selitysmuotoon 'aina kun havaitaan A, havaitaan todennäköisesti myös B'.

Mutta yhtä kaikki Hempelin mukaan yleisiä lakeja ja säännönmukaisuuksia oli olemassa. Siksi hänen mallinsa perustui kolmeen keskeiseen osatekijään: alkuehtoihin, yleisiin lakeihin tai säännönmukaisuuksiin ja selitystulokseen. Historiallista tilannetta riittävän tarkasti kuvaavista alkuehdoista johdettiin yleisillä laeilla tai säännönmukaisuuksilla selitystulos. Tämä oli alisteista muutamille loogisille ja empiirisille vaatimuksille. Ensinnäkin jokaisen alkuehdon tuli olla tosi. Toisekseen selitystuloksen tuli olla loogisesti pääteltävissä alkuehdoista vähintään yhden lain tai säännönmukaisuuden avulla. Kolmanneksi tämän kaiken tuli olla testattavissa empiirisesti – ainakin periaatteessa.⁴¹ Ajateltiin, että näin erotetaan täsmällinen tieteenteko merkityksettömästä metafysisestä hölynpölystä.⁴²

Harvat kannattivat ja useimmat niin historioitsijoista kuin filosofiista vastustivat. Mutta joka tapauksessa Hempelin mallista keskusteltiin paljon. Osa kritisoi hempeliläisten viehtymystä kuvitteellisiin koetilanteisiin ja keinotekoisiiin syy–seuraussuhteisiin.⁴³ Toiset puolestaan painottivat, että historioitsijat eivät hyväksy kanssahistorioitsijoidensa tietoväitteitä pelkästään alkuehtojen ja loogisen johtopäätösten perusteella. Tueksi tarvitaan myös asiayhteyksien erittelyitä ja aihetodisteita. Konteksti ja lähdeaineisto ovat aivan ratkaisevalla tavalla tärkeitä.⁴⁴ Kolmannet puolestaan kirjoittivat peittävän lain mallin ulko kohtaisesta suhteesta käytännön historiankirjoitukseen. Esimerkiksi kanadalainen filosofi William Dray kirjoitti tammikuussa 1954, että "[v]iime vuosina historiafilosofien on täytynyt kyseenalaistaa loogista selitysmallia, joka on ajoittain näyttänyt sopivan melko huonosti historioitsijoiden tarjoamiin selityksiin mutta joka on kuitenkin saanut liikaa arvostusta muilla aloilla jätettäväksi vain huomiotta."⁴⁵

Siinä missä Hempel oli loogis-empiristisesti orientoitunut metodologinen monisti, Dray oli analyttis-hermeneuttisesti suuntautunut metodologinen dualisti ja aikanaan kenties

---

⁴⁰ Hempel 1942, 41–42.

⁴¹ Brzechczyn 2011, 417.

⁴² Raatikainen 2004, 24.

⁴³ Donagan 1957, 439; Ks. myös Clark 2004, 32.

⁴⁴ Mink 1966, 38.

⁴⁵ Dray 1954, 15.

keskeisin Hempelin kriitikko.⁴⁶ Hänen mukaansa Hempelin malli ei kerta kaikkiaan sopinut historialliseen selittämiseen. Yleistämisessä ei näet ollut kyse historiankirjoituksesta, hän argumentoi, minkä takia yleiset lainalaisuudet eivät olleet sen enempää historiallisen selityksen riittävä kuin välttämätönkään ehto.⁴⁷ Historiankirjoituksen peruspulssina ei ole tieto, että esimerkiksi kansalaistyytymättömyydestä seuraa aina vallankumous, vaikka sosiologiassa ja yhteiskuntatieteissä niin saattoi olla. Historioitsijat sen sijaan tutkivat tutkimuskohteitaan ainutkertaisina ilmiöinä, eivätkä yleisille laeille alisteisina kausaaliketjuina. Toisin sanoen Dray piti Hempelin mallin dispositionaalista selitystapaa⁴⁸ paitsi sopimattomana myös tiedollisesti merkityksettömänä.⁴⁹

Drayn tavoin ajatteli myös historianfilosofi Alan Donagan vuonna 1966. Hänen mukaansa olemassa olevat historialliset esitykset eivät tue Hempelin näkemystä. Historioitsijat eivät joko käytä yleisiä lakeja historiallisten ilmiöiden selittämisessä tai jos käyttävätkin, ainakaan he eivät julkilause niitä. Ja jos selitystulos olikin johdettu yleisillä laeilla, niin ne olivat itse asiassa joko analyttisiä itsestäänselvyksiä, tilastollisia säännönmukaisuuksia tai yksinkertaisesti paikkansa pitämättömiä.⁵⁰ Kyse ei ollut siitä, etteivätkö historioitsijat olisi osanneet tai tajunneet käyttää yleisiä lakeja. Kyse oli paremminkin siitä, ettei mitään tosia yleisiä lakeja ollut koskaan käytettävissäkään.⁵¹

Kun hempeliläiset selittivät historiallisia ilmiöitä kausaalisesti, analyttis-hermeneuttiset keskustelijat halusivat ymmärtää menneisyyden ihmisten sielunmaisemaa. Historiallinen selittäminen on historiallisten ihmisten intentioiden ”rationaalista selittämistä”, kuten edellä mainittu Dray painotti.⁵² Hänen näkemyksensä peruslähtökohdan ilmaisee kaava ’kun olet C:n kaltaisessa tilanteessa, tulee tehdä X’. Rationaalisen selityksen tarkoitus oli siis osoittaa, että jokin historiallinen henkilö toimi ”sopivasti”, ”asiankuuluvasti” ja kaiken kaikkiaan tarkoituksenmukaisesti jossakin tilanteessa.⁵³ Tällä tavoin Drayn näkemys puhalsi jo hieman hiipuneeseen selitysmallikeskusteluun uusia hermeneuttisia kierroksia,

---

⁴⁶ Pulkkinen 2016, 22.

⁴⁷ Dray 1963, 109.

⁴⁸ Filosofiassa dispositiolla tarkoitetaan taipumusta tai valmiutta johonkin, joka toteutuu tiettyssä tilanteessa tai tiettyjen olosuhteiden vallitessa. Siten dispositionaalinen selitysmalli kertoo, miten henkilö, instituutio tai muu kokonaisuus tyypillisesti toimii tietynlaisessa tilanteessa. Näin ollen dispositionaalisella selityksellä ilmoitetaan tapahtuneen olleen odotettavissa. Ks. esim. Pulkkinen 2016, 23.

⁴⁹ Dray 1957, 47–48, 148–149.

⁵⁰ Donagan 1966, 142, 144.

⁵¹ P. Roth 2020, 4.

⁵² Dray 1963, 148–149; Pulkkinen 2016, 23.

⁵³ Raatikainen 2004, 106.

kun analyttisen filosofian käytännöt valjastettiin ”ymmärtämisen logiikan eksplikointiin”, kuten historianteoreetikko Chris Lorenz on luonnehtinut.⁵⁴

Mutta Drayn intentionaalis-teleologinen selitysmalli ei ollut aukoton ja moitteeton. Drayn malli kertoi, että historiallinen henkilö teki niin kuin teki, koska hän uskoi sen olevan kaikista vaihtoehdoista rationaalisin. Mutta se, että henkilö voisi valita kaikista vaihtoehdoista sen kaikista rationaalisimman, edellyttäisi universaalien rationaalisuuden käsitteen täsmällistä määrittelyä. Eikä sellaisessa ole onnistuttu, Hempel argumentoi. Hänen mukaansa päätösteorioilla oli päinvastoin osoitettu, että useita erilaisia mutta yhtä rationaalisia toimintavaihtoehtoja on jo mitä yksinkertaisimmissakin tilanteissa. Siispä historiallisen henkilön toimintaa ei voida selittää olettamalla, että hän valitsi kaikista mahdollisista vaihtoehdoista sen rationaalisimman.⁵⁵

Tätä nykyä on perusteltua sanoa, että rationaalisuus oli Drayn mallin peruslähtökohta ja sen heikko kohta. Hän näyttää samankaltaistaneen rationaalisen selittämisen tietoteoreettiseen oikeuttamiseen.⁵⁶ Toisin sanoen hän näyttää olettaneen, että historiallinen selitys on tiedollisesti oikeutettu jo silloin, kun historiallisen subjektin toiminta selitetään rationaaliseksi tämän omasta näkökulmasta. Tämä oli Drayn mallin toinen keskeinen heikkous. Hempelin mukaan oli nimittäin niin, että ihminen voi rationalisoida tekojaan jälkikäteen.⁵⁷ Sepitetyn rationaalisuuden seuraamukset Drayn mallin rakenteelle eivät olleet aivan vähäisiä. Hempelin keskeisin vasta-argumentti kohdistuikin juuri siihen. On näet helppo *uskoa*, että historiallisen henkilön toiminta oli rationaalista, mutta tämä ei kuitenkaan riitä vielä *selittämään* kyseistä toimintaa. Eikä rationaalisuus myöskään selitä historiallisen henkilön toimintaa, jos toiminta oli ollut tahdotonta, tiedostamatonta tai muuten vain mieletöntä. Siispä Drayn mallin rakennetta oli Hempelin mukaan korjattava:

A on C:n kaltaisessa tilanteessa

A on rationaalinen toimija

C:n kaltaisessa tilanteessa rationaalinen toimija tekee teon X

Siten A teki teon X⁵⁸

---

⁵⁴ Lorenz 2011, 22.

⁵⁵ Hempel 1963, 154.

⁵⁶ Raatikainen 2004, 106.

⁵⁷ Hempel 1966, 121; Pulkkinen 2016, 25.

⁵⁸ Hempel 1963, 156.

Taaksepäin katsottuna voidaan sanoa, että Hempelin uudelleenmuotoilema rationaalinen selitysmalli oli loogisesti selitysvomainen. Mutta samalla sen rakenteellinen ero Hempelin omaan, deduktiivis-nomologiseen selitysmalliin kuihtui lähes mitättömäksi. Kun historiallisen henkilön A toimintaa selitetään hänen taipumuksellaan toimia rationaalisesti tilanteessa C, rationaalisuus toimi itse asiassa samanlaisena selittävänä tekijänä kuin Hempelin oletamat yleiset lait.⁵⁹

Hempel–Drayn-kiista oli joka tapauksessa varsin kiusallinen historiankirjoitukselle ja sen tieteelliselle asemalle. Hempelin malli kertoi oikeastaan vain sen, että yksikään historioitsija ei ollut muodostanut paikkansa pitävää ja täsmällistä tieteellistä selitystä. Yksikään kun ei ollut muodostanut totuusarvoiltaan esimerkiksi painovoiman väjäämättömyyteen rinnastuvia historiallisia selityksiä. Drayn rationaalinen selitysmalli puolestaan kertoi, että historioitsijat eivät tuota uutta tieteellistä tietoa. He kertovat vain asioita, jotka ovat ilmiselviä: historiallinen ihminen toimi rationaalisesti koska hän oli rationaalinen ihminen. Toisin Drayn malli oli niin sanotusti totuuden säilyttävä, koska se kertoi vain alkuehtoihin sisältyneitä selitystuloksia. Mutta Hempelin–Drayn kiistan ulkokehältä löytyi myös muutamia ajattelijoita, jotka tarkastelivat historioitsijan muodostaman kerronnan tiedollista arvoa. Voisiko historiallisia ilmiöitä selittää kerronnallistamalla menneisyys?

2.2 Voiko kerronnallisuudella selittää?

Sillä välin, kun useimmat historianfilosofit väittelivät yleisistä laeista ja rationaalisesta selittämisestä, historianfilosofi Arthur Danto lähestyi aihetta uudella näkemyksellä. Vaikka ymmärrystä painottava analyttinen hermeneutiikka ei hänen mukaansa tavoittanut ”historiallista tietoa määrittävää piirrettä”, ei epähavainnollisiin yleisiin lakeihinkaan vetoaminen vaikuttanut mielekkäältä vaihtoehdolta. Hänen lähtökohtanaan oli sen sijaan historioitsijoiden arkipäiväiset tavat ilmaista ajan kulumista.⁶⁰ Danton kohdalla täytyy kuitenkin varoa odottamasta liian suurta irtaantumista ajan filosofisesta ilmapiiristä. Niin Hempelin ajatteluun kuulunut positivistinen tieteenfilosofia kuin Drayn ajatteluun kuulunut tavallisen kielen filosofia olivat itse asiassa aivan hänen ajattelunsa keskipisteessä.⁶¹

---

⁵⁹ Hempel 1963, 156.

⁶⁰ Danto 2013, 111, 113; Danto 1962, 146.

⁶¹ Tavallisen kielen filosofiasta ks. Järvenkylä & Kortelainen 2013.

Artikkelissaan ”Narrative Sentences” (1962) Danto esitteli näkemystään kerronnallisesta selittämisestä suorastaan historianteorian kaanoniin jääneellä ajatuskokeella. Hän kuvitteli ilmiön E täydellisen kuvauksen virkkeiden joukoksi, joka kertoo ”täysin kaiken, mitä E:ssä tapahtui”.⁶² Tämä kuvaus on kerta kaikkiaan täydellinen. Se kertoo reaaliominaisuuksista *wie es eigentlich gewesen ist*, niin kuin se todella tapahtui. Mutta tässä ei ole vielä kaikki. Danto kuvitteli myös eräänlaisen kaikkivoivan hahmon, joka kykenee kirjaamaan täydellisiä kuvauksia aivan kaikesta tapahtuvasta. Edes ihmisten kepeimmät ja raskaimmat ajatukset eivät ole tämän hahmon vimmaiselta kirjaamiselta turvassa. Danton kuvitteleman hahmon ainoa heikkous on, että tämä elää hetkessä. *Täydellinen kronikoitsija* tekee jumalallista työtään reaaliajassa, eikä hän tiedä tulevaa.

Danton ajatuskokeen kriittinen kärki kohdistui niin sanottuun naiiviin realismiin. Täydellinen kronikoitsija kirjaa täydelliseen kronikkaansa reaaliominaisuuksien täydellisiä kuvauksia, joiden totuudet pysyvät täydellisen muuttumattomana ajasta ikuisuuteen. Tämän oletuksen mielivaltaisuutta Danto havainnollisti analysoimalla ilmaisuja, joita hän kutsui narratiivisiksi virkkeiksi. Niistä tunnetuin lienee ”Kolmikymmenvuotinen sota alkoi vuonna 1618”.⁶³ Virkkeen taianomaisuus on tässä: Edes Täydellinen kronikoitsija ei olisi voinut tietää vuonna 1618, että sotatoimet päättyisivät vasta kolmenkymmenen vuoden päästä Westfalenin rauhaan. Eikä hän myöskään voinut tietää, että koko sota kutsuttaisiin tämän jälkeen kolmikymmenvuotiseksi. Danton johtopäätös oli, että virke ”kolmikymmenvuotinen sota alkoi vuonna 1618” olisi epätosi vuonna 1618 mutta tosi kolmekymmentä vuotta myöhemmin vuonna 1648.⁶⁴

Kenties toinen esimerkki havainnollistaa Danton näkemystä paremmin. Kuvitellaan, että tieteen tekijä A ajassa t_1 ja tieteen tekijä B ajassa t_2 muodostavat saman tieteellisen teorian T. Tieteen tekijä A ei kuitenkaan julkaise teoriaansa. Vuodet lipuvat, uudet sukupolvet syntyvät, ja kunniat teoriasta T annetaan tieteen tekijä B:lle. Mutta myöhemmin arkistoista löytyy yksiselitteistä todistusaineistoa, jonka mukaan A itse asiassa muodosti teorian T ennen B:tä. Danton mukaan historioitsija voisi kuvata tilannetta sanomalla, että tieteen tekijä A ajassa t_1 ennakoiti tieteen tekijä B:n ajassa t_2 muodostamaa teoriaa T. Sen sijaan Täydellinen kronikoitsija ei voisi kuvata tilannetta samalla tavalla. Tieteen tekijä A ei

---

⁶² Danto 1962, 151–152.

⁶³ Danto 1962, 154–155.

⁶⁴ Danto 1962, 154–155.

varsinaisesti tee minkäänlaista ennakoivaa tekoa, niinpä Täydellinen kronikoitsija ei voi havaita minkäänlaista ennakointia eikä kirjoittaa siitä täydelliseen kronikkaansa. Totta se silti saattaa olla, että A ennakoi tieteen tekijä B:n teoriaa T, mutta vain jälkikäteen tarkasteltuna.⁶⁵

Vaikka Danton ajatuskoe oli sanalla sanoen nerokas, vuonna 1962 historiallisen esityksen kerronnallisuus ei tarkoittanut Dantolle juuri muuta kuin takautuvia syy-seuraussuhteita historiallisten ilmiöiden sisällä ja välillä.⁶⁶ Historianteoreettiset pohdinnat olivat Dantolle – ja tämä oli hänen pyrkimyksensäkin – Hempelin edustamaan positivistiseen tieteenfilosofiaan ja Drayn edustamaan tavallisen kielen filosofiaan perustuvaa filosofointia.⁶⁷ Kenties juuri tämän takia Danton artikkeli ei herättänyt aikanaan sen suurempaa huomiota, kuten Vann on kirjoittanut.⁶⁸ Jälkikäteen voidaan kuitenkin sanoa, että Danto osoitti vähintään kaksi asiaa. Yhtäältä hän osoitti, että historiallisista ilmiöistä voidaan muodostaa tosia väitteitä, jotka eivät ole tosia reaalin menneisyyden näkökulmasta. Samalla hän myös osoitti, että historialliset esitykset eivät redusoidu eli pelkisty historialliseen todellisuuteen mitenkään yksinkertaisesti.⁶⁹ Niissä on aina menneisyyteen kuulumattomia arvostelmia ja rakenteita, Danton sanoin ”selittämätön subjektiivinen tekijä”.⁷⁰

Laajemmat keskustelut kerronnallisuudesta alkoivat vasta muutama vuosi myöhemmin. Tällöin filosofi Walter Bryce Gallie argumentoi, että kerronta ei ollut historiallisessa selittämässä pelkästään välttämätöntä vaan jopa ominaista. Kerronta on nimittäin varsinaisen historiallisen selityksen.⁷¹ Siksi ”minua hämmästyttää”, Gallie kirjoitti vuonna 1964, ”ettei yksikään kriittinen historianfilosofi ole vielä kirjoittanut, millaista historiallisen kertomuksen lukeminen tai kirjoittaminen on.”⁷² Tämän jälkeen Gallie kirjoitti historiallisen kertomuksen lukemisesta seuraavalla, sanalla sanoen luovalla tavalla: Krikettiotte- luissa tapahtuu monia odottamattomia ja yllättäviä käännteitä. Mutta kunhan ne eivät ole Jumalan väliintuloja tai sääntörikkaita, ne kuuluvat peliin. Jotkin heitot ja lyönnit menevät katsojalta ohi ja pelaajien ja tuomareiden toiminta vaikuttaa välillä mielettömältä – tämän tunnustanee jokainen penkkiurheilija. Mutta selostajat selventävät ja selittävät, ja heidän kerrontansa avulla pelistä on helppo saada jonkinlainen kokonaiskuva. Mutta

---

⁶⁵ Danto 1962, 158–159.

⁶⁶ Lorenz 2011, 24.

⁶⁷ Danto 2013, 111.

⁶⁸ Vann 1995, 46.

⁶⁹ Vann 1995, 46.

⁷⁰ Danto 1968, 142.

⁷¹ Vann 1995, 46.

⁷² Gallie 1964, 149.

tapahtuipa pelissä mitä tahansa, se kulkee aina lopputulosta kohti; se alkaa jostakin siinä missä se aina päättyy johonkin.⁷³ Siksi ”jokainen aidosti historiallinen teos [...] kuuluu tarinoiden sukuun”, Gallie korosti.⁷⁴

Gallien rinnastus kaikessa eriskummallisuudessaan havainnollistaa piinallisen selvästi hänen filosofista orientaatiotansa. Kun esimerkiksi Dray samankaltaisti ymmärtävän rationalisoinnin ja tiedollisen oikeuttamisen, Gallien ajattelussa tätä yhteenkietoutumista ei näytä tapahtuneen. Sen sijaan hän näyttää uppoutuneen historialliseen ymmärtämiseen kokonaan ja luopuneen tiedon oikeuttamisesta täysin. Vannin mukaan onkin ilmeistä, että Gallien ajattelusta ei voida edes jälkikäteen muodostaa erityisen kattavaa filosofista teoriahorisonttia. Eikä Gallien näkemyksestä voida sen enempää sanoa, että se olisi haastanut peittävän lain mallin olemassaoloa. Gallie oikeastaan vain teki Hempelin mallin vieheen tilaa ymmärtävälle historialliselle kerronnalle, kuten historianfilosofi Louis Mink huomautti vuonna 1968.⁷⁵

Gallien näkemys toimi joka tapauksessa yhtenä Minkin ajattelijantyön alkupisteenä.⁷⁶ Minkin mukaan Gallie oli oikeassa siinä, että analyttiset historianfilosofit olivat ylenkatsooneet historiallisten esitysten lukemista – puhumattakaan kirjoittamisesta. Väärässä tämä oli kuitenkin olettaessaan, että historiallisten esitysten kerronnallisuus tarkoittaisi loppuhuipennusta kohti kulkevaa kronologiaa.⁷⁷ Minkin mukaan kerronta on paremminkin ymmärtämisen tapa tai ”kognitiivinen instrumentti”, jonka avulla menneisyyden ilmiöt nähdään yhdessä, ykseytenä.⁷⁸ Niinpä historiallinen esitys rinnastuu, hän esitti, enemmän muodostamiseen kuin seuraamiseen.⁷⁹

Toisena Minkin lähtökohtana toimi Danton oivallukset. Kuten aikaisemmin tuli jo ilmi, Danto oli päätellyt historiankirjoituksen heijastavan menneisyyteen sinne kuulumattomia rakenteita. Ja kuten arvata saattaa, myöskään Minkille kerronnallisuus ei ollut naiivia menneisyyden kuvaamista. Sen sijaan kerronnallisuus muodostaa eräänlaisen

---

⁷³ Gallie 1963, 157–167; Mielenkiintoisena anekdoottina mainittakoon, että *History and Theory* -aikakauskirjan toimituskunta yritti taivutella Gallien vaihtamaan rinnastuksensa aihetta. Toimituskunnan mukaan baseball olisi lukijakunnalle tutumpi. Gallie piti esimerkkinsä ennallaan, ja – kumma kyllä – se oli myös Gallien kriitikoille mieluisampi puheenaihe kuin varsinaiset historialliset esitykset. Ks. Vann 1995, 249 viite 32.

⁷⁴ Gallie 1964, 169.

⁷⁵ Mink 1987, 135.

⁷⁶ Vann 1995, 47.

⁷⁷ Kuukkanen 2015, 17.

⁷⁸ Mink 2001, 213, 216.

⁷⁹ Vann 1995, 48.

”pääallekkäisten kuvausten verkoston”, joka on itsessään historiallista tietoa.⁸⁰ Niinpä historiallinen esitys oli oikeastaan luovan mielikuvituksen tuote, jonka todenmukaisuutta ei ole mahdollista varmentaa millään hyväksytyllä selitysmallilla tai loogisella argumentilla.⁸¹ Kuten hän kirjoitti:

Historiallisella todellisuudella on, voimme olettaa, oma monimutkainen rakenteensa (tai sen puute); kertomuksella on toinen. [...] Eikä se voi olla enempää kuin onnekas sattuma, jos kertomuksen rakenne joskus representoi onnistuneesti historiallisen todellisuuden rakennetta; mutta mikä on vielä hankalampaa, kukaan ei sitä voisi koskaan tietää, koska se vaatisi niiden *vertaamista*, mikä edellyttäisi itse historiallisen todellisuuden tietämistä riippumatta *mistään* sen representaatiosta. Mutta tämä on mahdotonta.⁸²

Kaikki eivät kuitenkaan innostuneet analyyttisen historianfilosofian ulkokehällä kehkeytyneistä näkemyksistä.⁸³ Niin kutsuttua kielellistä käännettä tutkineen Vannin mukaan reaktioista on kuitenkin haastavaa sanoa mitään täsmällistä. Se sentään tiedetään, että esimerkiksi Danton, Gallien ja Minkin ehdotukset eivät saaneet aikanaan suuria fanfaareja.⁸⁴ Esimerkiksi filosofi Maurice Mandelbaumin mukaan kerronnallisuutta painottaneet näkemykset olivat ”aivan liian yksinkertaistavia”.⁸⁵ Pelkän kronologisen järjestyksen luominen – ja tätä Mandelbaum oletti kertomuksen käsitteellä tarkoitettavan – ei ollut todellista historiallista selittämistä.⁸⁶ Samansuuntaisesti huomautti myös historianfilosofi C. Behan McCullagh. Hänen mukaansa ilmiöiden muutoshistorian kertominen ei ole muutosten selittämistä.⁸⁷ Menneisyyden kerronnallistaminen oli hänelle pelkkää retoriikkaa, jolla havainnollistettiin historiallisten henkilöiden omakohtaisia kokemuksia.⁸⁸

Kiistely selittämisestä, kausaatiosta ja selittämisen logiikasta jatkui kuitenkin vielä muutamia vuosia Gallien, Danton ja Minkin ehdotusten jälkeen. Mutta aikansa kutakin, niin kuin sanotaan, nimittäin esimerkiksi *History and Theory* -aikakauskirjan toimituskunta totesi aiheen loppuun koltuksi 1970-luvun alkupuolella. Sen käsitteleminen ei olisi

---

⁸⁰ Mink 1970, 556; Mink 1987, 168.

⁸¹ Mink 2001, 219.

⁸² Mink 1980, 19.

⁸³ Vann 1995, 50.

⁸⁴ Vann 1995, 50.

⁸⁵ Mandelbaum 1967, 414.

⁸⁶ Mandelbaum 1967, 414; Mandelbaum 1977, 22.

⁸⁷ McCullagh 1969, 258.

⁸⁸ McCullagh 1969, 256–261.

mielekkästä kuin ensimmäisen vuoden seminaariharjoituksissa – ja kenties joissakin pro gradu -tutkielmissa.⁸⁹ Tälle oli epäilemättä useita syitä, mutta kenties keskeisin niistä oli tämä: ”Popper/Hempel/Dray/Donagan/Mandelbaum/Gallie, jne. jne.”⁹⁰ -kiistaa oli käyty monta kierrosta, uusien aiheiden keksiminen oli käynyt haasteelliseksi ja vanhatkin olivat alkaneet toistaa toisiaan.⁹¹ Niinpä kuin vaivihkaa keskusteluissa siirryttiin tieteellisen selittämisen logiikasta merkityksellisen tiedon tuottamiseen, mutta ennen tätä siirtymää on kuitenkin hyvä luonnehtia analyyttistä historianfilosofiaa lyhyellä yhteenvedolla.

2.3 Analyyttistä täsmällisyyttä ja eriskummallisia esimerkkejä

Analyyttisen historianfilosofian ominaispiirteet ovat suhteutettavissa laajempiin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin taustoihin. Esimerkiksi filosofi Panu Raatikaisen mukaan Hempelin edustaman loogisen empirismin alkuperäinen ydinjoukko tunnetaan Wienin piirinä. 1920-luvulla tämä löyhästi järjestynyt porukka kokoontui aika ajoin keskustelemaan, kuinka metafysiikka ja näennäistieteellisyydet voitaisiin korvata yksiselitteisellä ja täsmällisellä, tieteellis-loogisella maailmankuvalla. Monet keskustelijoista olivat poliittiselta vakaumukseltaan vasemmistolaisia, ja heidän perusimpulssinaan oli saksankielisen kulttuuripiirin alueella kehkeytyneiden ”erilaisten irrationaalisten ja poliittisesti vaarallisten aatteiden” vastustaminen. 1930-luvun alkupuolella olot Saksassa kävivät tukaliksi, ja keskeiset loogiset empiristit – mukaan lukien Hempel – pakenivat natsismia Yhdysvaltoihin. Siellä looginen empirismi vaikutti filosofisiin keskusteluihin pitkään.⁹²

Esimerkiksi Minkin mukaan voidaan ”liioittelematta sanoa, että vuoteen 1965 asti kriittinen historianfilosofia *oli* kiista peittävän lain mallista”.⁹³ Mutta koska kiista kesti sen kolmattakymmenettä vuotta, yleisluonnehdinta on kenties mielekkäämpi tehdä tässä yhteydessä kielteisenä. On helpompi osoittaa sekakoosteisen ajatussuuntauksen puutteita kuin luonnehtia sitä kokonaisuutena. Esimerkiksi Kuukkanen on kuvaillut 1950- ja 1960-lukujen keskusteluita toteamalla, että niissä ei juurikaan käsitelty historioitsijoiden konkreettisia tekstejä.⁹⁴ Samanlaisen huomion ovat tehneet myös esimerkiksi Vann ja

---

⁸⁹ Vann 1995, 48.

⁹⁰ White 1966b, 422.

⁹¹ Pulkkinen 2016, 32.

⁹² Raatikainen 2004, 23–24.

⁹³ Mink 1987, 169; Kriittisellä historianfilosofialla tarkoitetaan juuri toisen maailmansodan jälkeisiä historianteoreettisia tutkimusasetelmia. Ks. tämän tutkielman luku 1.1 ja Ahlskog 2017.

⁹⁴ Kuukkanen 2015, 15.

Lorenz.⁹⁵ Analyttiset historianfilosofit olivat liian kiinnostuneita tieteellisestä maailmankuvasta, formaalista logiikasta ja ymmärtämisen analytiikasta tutkiakseen varsinaisia historiallisia esityksiä. Abstrakteja johtopäätöksiä perusteltiin eriskummallisilla esimerkeillä, jotka käsittelivät muun muassa krikettiä, henkilöautojen vuotavia jäädyttimiä ja palsternakan aiheuttamia ruoansulatusvaivoja.⁹⁶

Abstraktit esimerkit selittyvät yhdellä loogisen empirismin peruslähtökohdalla. Filosofi Riku Jutin mukaan loogiselle empirismille niin sanottu mielekkyuden todennettavuusehto eli verifioitavuusperiaate oli ratkaisevan tärkeä. Ajateltiin, että kelpo tiede pitää todentaa aistihavainnoin. Aistihavaintoihin palautumattomia väitteitä pidettiin sitä vastoin mielettöminä. Tehtävä osoittautui kuitenkin ylivoimaisen vaikeaksi, ja sittemmin verifioitavuusperiaate alkoi tarkoittaa analyttisen filosofian työkalujen hyödyntämistä. Niiden avulla tietoväitteistä olisi sentään mahdollista erottaa edes empiirinen ja teoreettinen sisältö.⁹⁷ Kuvitteelliset esimerkit olivat tässä hyödyllisiä. Yksinkertaisesta koetilanteesta seuraa näet yksinkertaisia ja selviä johtopäätöksiä.

Analyttisiin keskusteluihin ilmaantui uusia sävyjä 1960-luvulla. M. Rothin mukaan historianfilosofiset keskustelut siirtyivät tällöin lähemmäksi konstruktivismia ja kielellisyyttä.⁹⁸ Tästäkin huolimatta keskusteluiden pohjavireenä oli historiankirjoituksen tieteellinen asema. Ne, jotka pitivät historiallisia esityksiä perusolemuksestaan kertomuksina, tutkivat kerronnallistamista ennen kaikkea tieteellisenä selittämisenä. Vastaavasti ne, jotka eivät pitäneet historiallisia esityksiä kertomuksina, vastakohtaistivat kerronnallistamisen tieteelliseen selittämiseen täysin.⁹⁹ Mutta yhtä kaikki jopa kerronnallisuutta painottaneille analyttisille historianfilosofeille kokonaiset ja konkreettiset historialliset esitykset olivat melkein liian banaaleja ollakseen kiinnostavia. Keskusteluissa puitiin mieluummin atomistisia virkkeitä tai historiallisten ilmiöiden kerronnallistettua kronologiaa.¹⁰⁰

Analyttisen historianfilosofian aikakaudelta voidaan kuitenkin mainita kaksi erityisen vaikutusvaltaista oivallusta. Ne liittyvät ennen kaikkea Danton ja Minkin näkemyksiin. Ensimmäinen on, että historiallisella tiedolla on paitsi luonnollinen myös

---

⁹⁵Vann 1995, 41; Lorenz 2011 23.

⁹⁶ Vann 1995, 41.

⁹⁷ Juti 2013, 402–404.

⁹⁸ M. Roth 2014, x.

⁹⁹ Vann 1995, 61.

¹⁰⁰ Kuukkanen 2015, 20.

konstruktiivinen taso. Luonnollisella tasolla on reaaliominaisuus ja konstruktiivisella ihmisen muodostama takautuva tieto siitä. Näin ollen toinen on, että myös historialliset esitykset ovat jaettavissa luonnolliseen ja konstruktiiviseen tasoon. Luonnollisella tasolla ovat yksittäiset empiiriset väitteet ja tosiasiat, joista historioitsija konstruoi kerronnallisen kokonaisuuden. Ja kuten seuraavaksi käy ilmi, näillä oivalluksilla ei ollut seuraavina vuosikymmeninä mitenkään vähäpätöiset vaikutukset historiankirjoituksen filosofisiin keskusteluihin.

3 NARRATIIVINEN KONSTRUKTIVISMI

3.1 Vapaus vai kohtalo?

”Olemme vapaita havainnoimaan ’historiaa’ haluamallamme tavalla, aivan kuten olemme vapaita ymmärtämään sitä kuten haluamme.”¹⁰¹ Näin kirjoitetaan luultavasti historiankirjoituksen filosofian tunnetuimmassa teoksessa. Kontrasti edeltävien vuosien analyttiseen historianfilosofiaan ei voisi olla juuri räikeämpi. Sen esitti vuoden 1130 paavillisesta skismasta tohtorinväitöksensä tehnyt keskiajan historioitsija, joka opetti aatehistoriaa Kalifornian yliopistossa. Hänen nimensä oli Hayden White, ja hänet muistetaan kenties parhaiten vuoden 1973 kirjastaan *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (1973).

Tätä nykyä *Metahistorya* pidetään yhtenä historiankirjoituksen filosofian suoranaista virstanpylväistä. Se muistetaan etenkin historiallisen tiedon ääriviivojen kriittisenä hahmotelmana, jossa White kyseenalaisti oman aikansa positivistisia näkemyksiä.¹⁰² Antipositivistista lähestymistapaa terävöittää entisestään se, että teos on pitkä ja mutkikas ja vilisee epähavainnollisia teoreettisia käsitteitä. Mutta jos sen neljäsataaneljäkymmentäkahdeksan sivua pitäisi tiivistää kahteen ydinkohtaan, ne voisivat olla seuraavat. White tutki 1800-luvun historiallisia esityksiä ”sellaisina, joita ne ilmiselvästi ovat: tarinallisen kertomakirjallisuuden muodossa olevia sanallisia rakenteita”.¹⁰³ Tutkimisen filosofisena polttopisteenä oli historiallisten esitysten lausumattomat oletukset, jotka ovat ”kyseenalaistamattomia oppirakennelmia siitä, minkälaisia ’historiallisten’ selitysten tulee olla”.¹⁰⁴

Metahistory alkaa huomiosta, joka on yhtä yksinkertainen kuin se on väistämätön: menneisyys täytyy kuvitella ennen kuin sitä voi kuvata. Tätä White kutsui prefiguratiiviseksi käsitteellistämiseksi, ja sitä ohjaa neljä perustrooppia. Perustroopit ovat eräänlaisia kantilaisia ymmärtämisen kategorioita, mutta nyt ne on kenties parempi yksinkertaistaa kulttuurillisesti annetuiksi käännessäänöiksi. Niiden avulla yksistään merkityksetön historiallinen raakadata saa inhimillisesti ymmärrettävän muodon. Kun historioitsijan tekemä

---

¹⁰¹ White 2014, 434.

¹⁰² Dean 2019, 1337.

¹⁰³ White 2014, xxix.

¹⁰⁴ White 2014, xxix.

käännöstyö on ohi, hän voi yrittää esittää lopputuloksen erilaisilla argumentoivilla, juonellisilla ja ideologisilla esitystavoilla.¹⁰⁵

Perustroopeista ja prefiguratiivisista käsitteellistämistä puhuminen vaikuttaa ensi alkuun käsittämättömältä. Whiten ajatus ei kuitenkaan ollut pohjimmiltaan erityisen monimutkainen. Hänelle historiankirjoituksessa oli kyse ajatuksellisesta työskentelystä. Historioitsija hahmottaa menneisyyttä jostakin tietystä näkökulmasta, selittää aineistoansa valitsemillaan käsitteillä ja esittää näkemyksensä sommittelemalla sen kertomakirjallisuuden lajityyppiin kuuluvaksi sanalliseksi rakenteeksi – narratiiviksi.¹⁰⁶ Tässä hän väistämättä hyödyntää tiettyjä kulttuurihistoriallisesti annettuja *kielikuvia* ja *esitystapoja*. Ilman niitä historioitsijan muodostamaa sanallista rakennetta ei ymmärretä historialliseksi esitykseksi, ja siksi ne ovat jokaisen historiallisen esityksen metahistoriallinen aines.¹⁰⁷

Whiten näkemyksen pohjavirettä voidaan selkeyttää – vaikkakin tämä on paradoksaalista – vaikealukuisuudessaan vertaistaan olevalla Immanuel Kantin kriittisellä filosofialla. Kant esitti jo 1700-luvun lopulla, että sekä empirismi että rationalismi tekevät saman perusvirheen. Molemmissa ajatellaan liian yksioikoisesti. Empirismissä oletetaan, että todellisuus kuvautuu havaitsijan tietoisuuteen kuin se on havaitsijasta riippumatta. Rationalismissa taas korostetaan, että vain järkeilyllä saavutetaan tosi uskomuksia todellisuudesta. Tässä tuskin tarvitsisi mainita Hempeliä ja Drayta. Joka tapauksessa kumpikaan katsanto ei Kantin mukaan ollut täysin oikeassa – muttei myöskään täysin väärässä. Inhimillisesti mielekäs todellisuus tarvitsee niin havaintoja kuin järkeilyäkin.¹⁰⁸ Ihminen on kaunopuheisesti sanottuna fenomenalisesti määräytynyt mutta noumenalisesti vapaa: Tiedollinen kokemus saa sisältönsä havainnoimalla mutta järkeilemällä ihminen antaa havainnoillensa inhimillisesti ymmärrettävän muodon ja rakenteen.¹⁰⁹

Kantin filosofialla kehystettynä Whiten näkemys 1950- ja 1960-lukujen historianteoreettisista keskusteluista ei tule yllätyksenä. Hänen mukaansa kaikki selitysmallit – olivat ne sitten empiirisiä tai rationaalisia tai jotain muuta – olivat tietoteoreettisesti mielettömiä.¹¹⁰

---

¹⁰⁵ White 2014, 1–43; Whiten hahmottelemia perustroopeja olivat metafora, metonymia, synekdoke ja ironia. Argumentoivia esitystapoja olivat formistinen, mekanistinen, organistinen ja kontekstoiva. Juonellisia esitystapoja olivat romanttinen, traaginen, koominen ja satiirinen. Ideologisia esitystapoja olivat anarkistinen, radikaali, konservatiivinen ja liberaalinen. Ks. White 2014, 30.

¹⁰⁶ White 2014, xxix.

¹⁰⁷ M. Roth 2014, xvii.

¹⁰⁸ Leppäkoski, 2013, 67.

¹⁰⁹ Kotkavirta 2013, 174–176; Kannisto 1998, 315; P. Roth 2013a, 134.

¹¹⁰ White 2014, 20–21.

Ilman kuvittelua menneisyys on oikeastaan vain prosessoimatonta raakadataa, ja kuvittelu on mitä enimmissä määrin subjektiivista toimintaa.¹¹¹ Näin ollen ehdottoman varmoja tietoteoreettisia perusteita, joiden avulla voitaisiin aidosti väittää, että jokin esitys kuvaa reaali­menneisyyttä todellisempänä kuin jokin toinen, ei voinut olla olemassa. Siksi historiallinen tieto ja sen arviointi olivat ”viime kädessä esteettistä tai moraalista ennemmin kuin epistemologista”.¹¹²

Edellinen on muotoiltavissa myös toisin. Whitelle historiankirjoituksessa kyse oli vähemmän totuudesta ja enemmän siitä käytännön ongelmasta, miten menneisyyteen tulisi suhtautua. Näin White näyttää muuntaneen Kantin tunnetun kysymyksen ”Mitä voin tietää?” suoraan muotoon ”Miten minun tulisi elää?”. Nimittäin jos Whiten ajattelijantyyssä oli jokin filosofinen kiintopiste ylitse muiden, se oli juuri *käytännöllinen järki* kantilaisittain ymmärrettynä, kuten Paul on korostanut.¹¹³ Toisin sanoen historiankirjoitus on eräänlaista moraalifilosofiaa, jonka tehtävänä on jatkuvasti koetella niitä ajatuksia ja käsityksiä, jotka antavat ihmiselämälle merkitystä ja tukea sen kaikessa moninaisuudessa.¹¹⁴ Se muodostaa, Whiten näkemystä voidaan tulkita, ääri­viivat suurimman mahdollisen hyvän toteuttamiseksi: sille missä määrin ihminen saa osallistua oman olemassaolonsa aktiiviseen muodostamiseen, sen sijaan että hän tarkastelee olemassaoloaan annettuna kohtalona?

3.2 Moneuden looginen ykseys

Hollantilainen historianteoretikko Frank Ankersmit saattoi samalla tavalla tuntea osallistuvansa historiankirjoituksen filosofisten ääri­viivojen muodostamiseen. Kahdeksankymmentäluvun ensimmäisinä vuosina hänen akateeminen perusimpulssinsa oli samantainen, tai ainakin samansuuntainen kuin Whiten. Mutta vaikka molemmat kritisoivat positivistista tiedekäsityksiä, he itse asiassa edustivat täysin vastakkaisia ääripäitä ajan keskusteluiden kaksinapaisessa jännitteisyydessä. Siinä missä White tutki 1800-luvun historiankirjoitusta ja kohdisti sanomansa historioitsijoille, Ankersmit tarkasteli analyttistä historianfilosofiaa ja puhutteli historianteoretikoita. Ja siinä missä White suosi kirjallisuustieteellistä lähestymistapaa, Ankersmitin menetelmä perustui ankaran formaaliin

---

¹¹¹ White 2014, xxix.

¹¹² White 2014, xxxi–xxxii.

¹¹³ Paul 2011b, 142

¹¹⁴ Paul 2011a, 52–53.

logiikkaan.¹¹⁵ Kaikkea tätä alleviivaa Ankersmitin analyttisesti latautunut *Narrative Logic: A Semantic Analysis of the Historian's Language* vuodelta 1983.

Teoksen peruslähtökohtana oli historiantutkimuksen ja historiankirjoituksen jännitteinen suhde. Ankersmitin mukaan historiantutkimus tuotti yksittäisiä tosiasioita, jotka ovat sellaisenaan kohtalaisen steriilejä ja mielenkiinnottomia. Ne ovat vain ”hyvin pieni osa siitä, mitä historioitsijat tekevät”.¹¹⁶ Sen sijaan historiankirjoituksen varsinaisena teoreettisena ongelmana oli tämä: Miten historiantutkimuksen osoittamat yksittäiset tosiasiat syntetisoidaan johdonmukaiseksi kokonaisesitykseksi?¹¹⁷ Miten yksittäisistä tosiasioista muodostetaan looginen moneus, joka näyttää kuitenkin ykseydeltä? Tämä oli se kaikista perustavin historiankirjoituksen filosofinen kysymys, johon *Narrative Logicin* oli tarkoitus vastata.

Narrative Logicin analyttisenä avaimena toimii yksittäisten väitelauseiden ja kokonaisen historiallisen esityksen käsitteellinen eriyttäminen. Yksittäisistä väitelauseista oli Ankersmitin mukaan mahdollista sanoa, ovatko ne vai eivätkö ne ole tosia. Ne joko kuvaavat jotain menneisyyden asiaintilaa tai eivät kuvaa. Samaa ei kuitenkaan voi sanoa historioitsijoiden muodostamista kokonaisista esityksistä, hän argumentoi. Ne eivät voi olla tosia, koska ne eivät kuvaa todellisuutta missään ”käsitteellisesti hyväksyttävässä mielessä”.¹¹⁸ Menneisyys itsessään ei ole looginen eikä epälooginen, ei johdonmukainen eikä epäjohdonmukainen. Vain historialliset esitykset voivat olla.¹¹⁹ Juuri tämän väärinkäsityksen takia loogiseen empirismiin perustunut analyttinen historianfilosofia oli sitonut itsensä umpisolmuun.

Ankersmitin näkemys oli siis pintapuolisesti samansuuntainen kuin Whiten. Historiallinen tieto ei kuljekaakaan maailmasta ihmiseen vaan ihmisestä maailmaan. Historioitsijat eivät kuvaakaan menneisyyttä vaan itse asiassa jäsentävät sitä inhimillisesti ymmärrettävään muotoon. He muodostavat historiallisesta raakadatatista tai yksittäisistä väitelauseista johdonmukaisia kokonaisesityksiä, jotka perustuvat ratkaisevalla tavalla subjektiiviseen ajatteluun. Molemmat toisin sanoen yrittivät kääntää senhetkisen historianteoreettisen perusajatuksen ylösalaisin mitä ilmeisimmällä tavalla. Joko historiankirjoitus jatkaa

---

¹¹⁵ Paul & van Veldhuizen 2011, 33–55.

¹¹⁶ Ankersmit 1986, 11.

¹¹⁷ Ankersmit 1983, 12–13.

¹¹⁸ Ankersmit 1983, 7.

¹¹⁹ Ankersmit 1983, 114.

epistemologisella linjallaan ja muuttuu ”oudoksi positivistiseksi fossiiliksi”, Ankersmitin sanoja lainaten, tai muuttuu merkityksenannon prosessiksi, joka edistää hedelmällistä ja ylipäänsä ihmiselämälle merkityksellistä historiankirjoitusta.¹²⁰

Pintapuolta syvemmällä Ankersmitin projekti oli kuitenkin varsin kaukana Whiten vastaavasta. Tämä ajatuksellinen kaksinapaisuus tulee ilmi ennen kaikkea heidän filosofisissa lähtökohdissansa. Siinä missä White inspiroitui Kantista, neuroottisen säntillisen preussilaisneron kriittisestä filosofiasta, Ankersmitin narratiivisen logiikan ydin oli alasaksalaisen mestariajattelijan Gottfried Leibnizin monadologisessa ontologiassa. Ja siinä missä White ajatteli, että historiallinen raakadata kääntyy tarinalliseksi kertomukseksi neljän kulttuurillisesti ehdollistavan perustroopin avulla, Ankersmitin mukaan mitään tällaista transsendentaalista käännessäännöstä ei yksiselitteisesti ollut olemassaakaan. Menneisyys ei ole sillä tavalla annettua, että historioitsijat voisivat vain kääntää sen historiallisiksi esityksiksi tiettyjä menetelmiä, käytäntöjä tai kulttuurihistoriallisia perustrooppeja hyödyntäen.¹²¹

Ankersmitin mukaan historiallisia esityksiä tuli paremminkin pitää eräänlaisina monadeina: jonakin, jonka sisältämät väitelauseet muodostavat perin merkityksellisen ja jakamattoman viittausten kokonaisuuden. Ja koska kaikki sen sisältämät väitelauseet ovat dynaamisesti kytköksissä toisiinsa, yksittäiset väitelauseet eivät itse asiassa ole kokonaisen historiallisen esityksen osia vaan sen synnyttämän loogis-metafyysisen substanssin ominaisuuksia.¹²² Muussa tapauksessa historiallisista esityksistä ei voida sanoa mitään täsmällisempää, kuin että ne ovat mielivaltaisesti järjestettyjen väitelauseiden aakkoskeittoja.

Ankersmitin näkemyksessä oli aikanaan kyse ilmeisen omalaatuisesta tietoteoriasta. Sen arvoituksellisuutta ei myöskään vähennä se, että hänen mukaansa näillä historioitsijoiden muodostamilla loogis-metafyysisillä substansseilla oli ainutkertaiset identiteettinsä. Aivan kuin nimillä Frank ja Hayden voidaan viitata kehen tahansa Frankiin ja Haydeniin, käsitteet *renessanssi* ja *valistus* ilman täsmentäviä määreitä voivat viitata mihin renessanssiin tai valistukseen. Jokainen johdonmukainen historiallinen esitys näet muodostaa ainutkertaisen loogis-metafyysisen substanssinsa – nimittäin narratiivisen substanssin.¹²³

---

¹²⁰ Ankersmit 1986, 27.

¹²¹ Ankersmit 1983, 87; Ks. myös 216 ja 226.

¹²² Ankersmit 1983, 94.

¹²³ Ankersmit 1983, 92.

Historioitsija A:n esitys muodostaa renessanssin₁, historioitsija B:n esitys renessanssin₂, historioitsija C:n esitys renessanssin₃ ja niin edelleen.

Mutkikkaasta teoriasisällöstään huolimatta Ankersmitin ajatus oli pohjimmiltaan varsin suorasukainen. Hänen katsannossaan historioitsijan muodostama kerronnallinen näkökulma on historiallisen esityksen varsinainen asiasisältö – sen narratiivinen substanssi.¹²⁴ Tämä on mahdollista muotoilla vaihtoehtoisesti niin, että historioitsija tarkastelee reaali-
menneisyyttä rajatusta näkökulmasta esimerkiksi jonkin tietyn tutkimuskysymyksen avulla. Tutkielman rajaaminen ohjaa lähdeaineiston valintaa, ja historioitsijan tarkoin valitsema tutkimuskysymys vaikuttaa aineiston tulkintaan. Nämä kaikki puolestaan vaikuttavat siihen, mitä ja miten historiasta kerrotaan. Väistämättömänä johtopäätöksenä seuraa, että aineistosta, kompositiosta ja sanomasta koostuva kokonaisuus ei kumpua menneisyydestä vaan itse asiassa historioitsijan tutkimusprosessista.

Näin Ankersmitin ajattelu vuonna 1983 näyttää torjuvan niin analyyttisen historianfilosofian kuin hermeneuttisen perinteenkin. Tämän hahmottelemana historialliset esitykset eivät ensinnäkään selitä reaalimenneisyyden kausaalisuhteita. Eikä historioitsija semmin-
kään käy tulkinnallista vuoropuhelua edes menneisyydessä sijaitsevan tutkimuskohteen kanssa.¹²⁵ Ankersmitin näkemyksessä historiankirjoituksessa ei myöskään ollut kyse Whiten ehdottamasta metafysisen realismin ja idealismin sävyttämästä transsendenttaalisesta kääntämisestä, vaan mistä tahansa suunnasta Ankersmitin narratiivista idealismia katsotaankin vuonna 1983, tunnusmerkit osoittavat kaikista selvimmin puhtaasti nominalistiseen filosofiaan.¹²⁶

Leibnizin monadologinen ontologia ja nominalismi eivät olleet sattumaa. Ne muodostivat filosofiset askelmerkit Ankersmitin projektin päätavoitteelle: historismin elvyttämiselle. Hänen mukaansa se kun oli ”täydellinen historianteoria”, jos vain ymmärretään, että historiallisten ilmiöiden ainutkertaiset olemukset tai ideat eivät sijaitse menneisyydessä. Ne sijaitsevat historioitsijan ainutkertaisessa näkökulmassa menneisyyteen – siis siinä tämän muodostamassa narratiivisessa substanssissa. Se oli historismin todellinen ajatus, vaikka

---

¹²⁴ Ankersmit 1983, 91–93.

¹²⁵ Kalela 1993, 84; Filosofisesta hermeneutiikasta ks. Gadamer 2013 ja Ollitervo 2013.

¹²⁶ Ankersmit 2001b, 242; Nominalismi on filosofinen kanta, jossa kielletään universaalien eli yleisyyksien olemassaolo. Sen mukaan todellisuus koostuu yksilöolioista. Esimerkiksi punaisuutta ei ole sellaisenaan olemassa, vaan on olemassa vain yksittäisiä punaisia olioita. Toisaalta nykyfilosofiassa nominalismilla tarkoitetaan myös kantaa, jonka mukaan kieli tavallaan rakentaa todellisuuden, koska kielellisestä jäsentämisestä riippumattomasti todellisuutta ei ole. Ks. <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/idealismi-ja-realismi>

niin kutsutut historistit eivät itse sitä kenties tarpeeksi selkeästi hahmottaneetkaan.¹²⁷ Sen täsmälliseen muotoiluun tarvittiin noin sadanviidenkymmenen vuoden selkiyttävä tauko ja nuorehkon hollantilaisen tohtorinalun terävää filosofista tulkintaa. Toisin sanoen tarvittiin ainutkertaista näkemystä jonkin historiallisen ilmiön olemuksesta tai ideasta.

Ankersmitin mukaan ainutkertaisten näkemysten tehtävänä ei ollut ainakaan ”väittää, minkälainen todellisuus [todella] on”.¹²⁸ Niiden tehtävänä oli paremminkin toimia ehdotuksina, miten sitä tarkastellaan hedelmällisimmin. Ja mitä hedelmällisempi jokin näkemys oli – toisin sanoen mitä perusteellisemmin ja kattavammin se oli muodostettu eli mitä paremmin se oli vuosien varrella torjunut kilpailevia näkökulmia – sitä ”objektiivisempi” ja ”todenmukaisempi” näkemys oikeastaan oli.¹²⁹ Filosofian kulttihahmo Ludwig Wittgensteinin *Tractatus Logico-Philosophicus* (1922) kenties hämärintä tokaisua myötäillen: Ankersmitille historiankirjoituksessa mystistä ei ollut se, millainen esimerkiksi renessanssi *todella oli*, vaan se että juuri renessanssin kaltainen äärimmäisen hedelmällinen ja kattava näkökulmaehdotus 1400-luvun kulttuuri-ilmapiiriin *on*.¹³⁰ Tämä oli Ankersmitin ajattelun historianteoreettisena keskipisteenä vuonna 1983.

3.3 Kohti kokonaisia historiallisia esityksiä

Metahistoryn vaikutus historianteoreettisiin keskusteluihin ei kuitenkaan ollut renessanssin käsitteen kaltainen mystinen arvoitus. Sen on sanottu muovanneen ja jopa hallinneen englanninkielisiä keskusteluita julkaisustaan lähtien.¹³¹ Esimerkiksi aikaisemmin esiintynyt Mink kutsui sitä heti vuonna 1973 kirjaksi, jota ”yksikään omia käsityksiään reflektioiva historioitsija ei voi sivuuttaa”.¹³² Vuonna 1986 Ankersmit puolestaan luonnehti sitä kiistatta ”vallankumouksellisimmaksi” historianfilosofiseksi teokseksi.¹³³ Ja historianteoretikko Brian Fay sanoi kaksitoista vuotta myöhemmin, että *Metahistory* käytännössä aloitti historiankirjoituksen kielelliseksi käänteeksi kutsutun tapahtumasarjan.¹³⁴ Näiden luonnehdintojen perusteltavuudesta on tietysti mahdollista olla montaa mieltä.

---

¹²⁷ Ankersmit 1983, 180, 226–227; Ks. myös Ankersmit 2001b, 239.

¹²⁸ Ankersmit 1983, 202–203.

¹²⁹ Ankersmit 1983, 224.

¹³⁰ Ks. Wittgenstein 1922, 6.44; Ankersmitin wittgensteiniläisyydestä ks P. Roth 2013b.

¹³¹ Paul 2011a, 2.

¹³² Mink 1987, 22.

¹³³ Ankersmit 1986, 18.

¹³⁴ Fay 1998, 2.

Mutta yhtä kaikki samaisena vuonna 1998 Vann analysoi historioitsijoiden suhtautumista *Metahistoryyn*. Hänen mukaansa se oli niinkin penseää, että historioitsijayhteisö julisti Whiten lähes pannaan. Vähintäänkin he sulkiivat hänet keskusteluiden ulkopuolelle. Niinpä White oli kaksikymmentäviisi vuotta *Metahistoryn* julkaisun jälkeen ”aikamme eniten lainattu historioitsija” – historiankirjoituksen oppialan ulkopuolella.¹³⁵ Myös esimerkiksi Kalela on hiljattain muistellut *Metahistoryn* julkaisua ja Whiten ulossulkemisen juurisyitä:

Muistan hyvin ne kollegojeni reaktiot, joita Whiten vuonna 1973 ilmestynyt *Metahistory*-teos herätti. [...] Koin itsekin hänen ajatuksensa omaa ammattikuntaani loukkaaviksi: ’me olemme tutkijoita emmekä mitään tarinankertojia’. Vasta vähitellen opin lukemaan Whitea tuon ajan filosofisen keskustelun yhteydessä, jota jänseni narratiivi [kertomus tai kertomuksellisuus] ajattelun yleisenä muotona, kognitiivisena universaliana.¹³⁶

Tätä nykyä *Metahistoryn* perintö näyttäytyykin jokseenkin paradoksaalisena. Historianteoreetikko Kalle Pihlainen on korostanut, että Whiten tavoitteena oli historioitsijoiden käytettävissä olevien kirjallisten keinojen laventaminen. Tämän mukaan positivistisista virtauksista periytynyt antiretorinen esitystapa ei näet kuvannut reaalimenneisyyttä todellisempaan kuin esimerkiksi modernistinen tajunnanvirta. Miksi siis kirjoittaa historiaa kuivasti, kun sitä voisi kirjoittaa elävästi.¹³⁷ Historioitsija Carolyn J. Dean on kuitenkin huomauttanut, että White oikeastaan epäonnistui tavoitteessaan. Hänen mukaansa historioitsijat muokkasivat *Metahistoryn* keskeisen sanoman ”itsekriittiseksi” kielenkäytön kontrolliksi. Käytännön tasolla ajateltiin, että neutraalilla esitystavalla hallitaan ja rajoitetaan historiallisten esitysten subjektiivisuutta, mikä puolestaan vahvistaa historiankirjoituksen tieteellisyyttä. Toisin sanoen White tuli antipositivistisesta lähtökohdastaan käsin vain vahvistaneeksi aikansa positivistisia näkemyksiä.¹³⁸

Toisaalta on myös painotettava, että White ei myöskään kannattanut äärimmäistä relativismia eikä antirealismia – toisin kuin äkkiseltään voisi luulla. Esimerkiksi Kalelan mukaan White ei väittänyt kaikkia historiallisia esityksiä samanarvoisiksi sillä perusteella, että ne ovat pohjimmiltaan retorisia rakenteita. Eikä tämä myöskään väittänyt, että

---

¹³⁵ Vann 1998, 148.

¹³⁶ Kalela 2015, 308.

¹³⁷ Pihlainen 2016, 87; ks. myös White 1966a, 111–134.

¹³⁸ Dean 2019, 1349.

tekstien ”ulkopuolella oleva ’todellisuus’ olisi merkityksetön”.¹³⁹ Myös esimerkiksi Paulin mukaan White ei missään vaiheessa ajattelijanuraansa ehdottanut, että historiaa kirjoitettaisiin mielivaltaisesti. Mutta White kyllä ehdotti, että jokaisella historiaa kirjoittavalla ihmisellä on ennakkokäsitys siitä, millainen todenmukainen historiallinen esitys on. Toisin sanoen jokaista todenmukaista historiallista esitystä edeltää historiallisesti muodostunut käsitys siitä, mitä kielellisiä rakenteita ja esitystapoja esityksen on noudatettava, jotta sitä voitaisiin edes ajatella mahdollisesti totena.¹⁴⁰ Mutta oli niin tai näin, kiistatta *Metahistory* liikutti historiankirjoituksen filosofisia mannerlaattoja, kuten Kuukkanen arvioi vuonna 2015.¹⁴¹

Ankersmitin *Narrative Logic* ei sitä vastoin liikuttanut juuri ketään tai mitään. Se ei vuonna 1983 saanut aikaan ”vähäpätöisintäkään vaikutusta edes historianteoreetikkojen pienissä piireissä”, kuten Ankersmit muisteli 1990-luvun lopulla. Hänen mukaansa syyttäminen oli huonoa kustantajaa, kömpelöä kieliasua sekä ilmeisen vaikutusvaltaisen McCullaghin ”äärimmäisen vihamielistä ja äärimmäisen kapeakatseista” kirja-arvostelua.¹⁴² Vasta joitakin vuosia myöhemmin teokseen alettiin suhtautua enemmän myötäsukaisesti kuin ynseästi, ja tätä nykyä sitä pidetään *Metahistoryn* ohella yhtenä historiankirjoituksen filosofisena maamerkinä. Kenties juuri siksi Ankersmitia on kutsuttu filosofisesti täsmällisemmäksi ”Euroopan Hayden Whiteksi”.¹⁴³

Whiten vaikutusta Ankersmitiin ei ole kuitenkaan syytä yliarvioida. Ensimmäinen näyttää toimineen toiselle enintään jonkinlaisena inspiroivana roolimallina, kuten Paul ja historioitsija Adriaan van Veldhuizen ovat korostaneet.¹⁴⁴ Tätä alleviivaa erityisesti se, että Whiten ja Ankersmitin filosofiset lähtökohdat olivat yhtä päinvastaiset kuin olivat heidän käytännölliset tavoitteensakin. Vuonna 1973 Whiten ratkaisevana impulssina oli historiankirjoituksen muoto-opin vapauttaminen Kantin innoittamalla eksistentiaalifilosofialla, kun taas Ankersmitillä vuonna 1983 se oli historismin arvonalautus Leibnizin monodologisella ontologialla.

Tässä vaiheessa tarinaa yksittäisistä ajattelijajoista on kuitenkin vääjäämättä muodostettava kielikuva ja looginen ykseys. Esimerkiksi Kuukkanen on argumentoinut, että eroistaan

---

¹³⁹ Kalela 1993, 81–82; Ks. tämän tutkielman luku 4.3, sivu 48.

¹⁴⁰ Paul 2011a, 68.

¹⁴¹ Kuukkanen 2015, 21.

¹⁴² Domańska 1998, 71–72.

¹⁴³ Paul & van Veldhuizen 2011, 33–34; Kuukkanen 2015, 22.

¹⁴⁴ Paul & van Veldhuizen 2011, 41–42.

huolimatta Whiten ja Ankersmitin näkemykset muodostavat peruslähtökohdan kenties kehittyneimmälle mutta vähintäänkin tunnetuimmalle historianteoreettiselle ajatussuuntaukselle: *narratiiviselle konstruktivismille*.¹⁴⁵ Se on ollut verraton menestystarina, ja sen avulla on eritelty historianteoriaa ennennäkemättömän hedelmällisesti. Esimerkiksi mikään Kuukkanen näkemistä puheenvuoroista ei ole ”kyennyt osoittamaan narrativismin keskeisiä teesejä pätemättömäksi”.¹⁴⁶ Tästä kuitenkin herää oleellinen kysymys: miten narratiivinen konstruktivismi sitten muutti historiankirjoituksen filosofista mielenmaismaa? Ja ennen kaikkea mitkä ovat sen keskeiset teesit?

Vuosien varrella aiheesta on keskusteltu paljon. Siitä on keskusteltu itse asiassa todella paljon. Nimittäin siinä missä 1950- ja 1960-luvuilla keskusteluiden ytimessä olivat Hempel ja looginen empirismi, 1970- ja 1980-luvuilta lähtien samassa asemassa ovat olleet White, Ankersmit ja narratiivinen konstruktivismi. Esimerkiksi vuonna 2019 tehdyn laajan tutkimuksen mukaan *narrativismi* oli käytetyin asiasana historia-alan filosofisissa ja teoreettisissa keskusteluissa vuodesta 1985 vuoteen 2014. White taas oli näiden keskusteluiden toiseksi viitatuin henkilö vuodesta 1990 vuoteen 2014. Eikä Ankersmitiakaan voi kutsua miksiäkään tuntemattomaksi suuruudeksi. Häneen oli viitattu yhdenneksitoista eniten kaikista alan toimijoista samaisten vuosien 1990 ja 2014 välissä. Huomionarvoista on, että koko tutkimuksen aikarajaus päättyi juuri vuoteen 2014.¹⁴⁷

Nähdäkseni kenties tärkeimmäksi narratiivisen konstruktivismin aikaansaannokseksi voidaan kuitenkin laskea edeltävien vuosikymmenten kapea-alaisen keskusteluhorisontin laajentaminen. Kuten muistetaan, 1950- ja 1960-luvuilla keskusteluiden ajatuksellinen ydin oli historiallisen selityksen metodologia ja historiankirjoituksen tieteellinen asema. Tämä positivistinen peruslähtökohta oli taas omiaan kohdistamaan historiankirjoituksen tietoteoreettiset keskustelut käytännössä vain yksittäisten väitelauseiden arvioimiseen tai ulkokohtaiseen filosofointiin. Sen sijaan narratiivisen konstruktivismin myötä historioitsijoiden konkreettinen työskentely nousi valokeilaan pakottaen ”historianteoretikot

---

¹⁴⁵ Kuukkanen 2015, 8, 25.

¹⁴⁶ Kuukkanen 2016, 50.

¹⁴⁷ Bevernage et al. 426–432; Bevernagen ja kumppaneiden tutkimusaineisto koostui Kansainvälisen historianteorian verkon (INTH) bibliografisesta luettelosta. Tutkimusajankohtana siihen kuului yhteensä 13 953 kirjaa, artikkeleita, kirjan osaa tai muita määrittelemättömiä akateemisia julkaisuja. Whiteä enemmän viitattiin vain G. W. F. Hegeliin, kun taas vähemmän esimerkiksi sellaisiin suurnimiin kuten Immanuel Kantiin, Karl Marxiin, Michel Foucaultiin ja R. G. Collingwoodiin. Näiden ja muutaman muun jälkeen tuli Ankersmit, jonka taakse puolestaan jäi esimerkiksi Martin Heideggeriin. Huomionarvoista on myös se, että tutkimusajankohtana ainoastaan White ja Ankersmit olivat elossa olevia. White menehtyi neljä vuotta myöhemmin vuonna 2018. Kuollessaan hän oli 89-vuotias.

tarkastelemaan historioitsijan tekstiä kokonaisuutena, eikä vain sen osatekijöitä (kuten yksittäisiä syy-yhteyksiä ilmaisevia tai kausaalisia väitelauseita)”, Ankersmitin sanoja lainaten.¹⁴⁸

Edellistä on mahdollista havainnollistaa esimerkiksi historioitsija Mirikka Lappalaisen teoksella *Jumalan vihan ruoska – Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697* (2012). Summittaisesti valittu väite sivulta 147 kertoo, että ihmiset jättävät kotinsa ja lähtevät kerjuulle ruoan loppuessa. He kulkevat talosta taloon, kerääntyvät asutuskeskuksiin ja levittävät tappavia tauteja, kunnes kuolema lopulta korjaa heidät kaduilta ja teiden varsilta.¹⁴⁹ Vaihtoehtoisesti sivulla 196 kerrotaan, että nälkäkuoleman syyt on jaettavissa kahteen ryhmään. Ensimmäinen liittyy suoraan ravintoon, esimerkiksi aliravitsemukseen ja huonolaatuisen hätäruoan aiheuttamiin sairauksiin. Sen sijaan toinen liittyy yhteiskuntajärjestyksen luhistumiseen. Hygienian noudattaminen puutteellisessa infrastruktuurissa on vaikeaa, jolloin taudit pääsevät leviämään tehokkaasti.¹⁵⁰ Juuri tällaisten syy-seuraussuhteiden tarkastelu oli analyyttisen historianfilosofian perusvire.

Sitä vastoin narratiivisen konstruktivismin näkökulmasta voidaan sanoa, että kumpikaan edellisistä väitelauseista – tai ylipäänsä mikään Lappalaisen teoksen sisältämistä väitelauseista – ei ole *Jumalan vihan ruoskan* keskeinen tutkimustulos. Sen sijaan kaikkien väitelauseiden muodostama 262 sivun pituinen tekstikokonaisuus on. Siinä Lappalainen esittelee ja perustelee kokonaisnäkemystensä, jonka mukaan ”Suomen historian synkin ajanjakso” oli vuodet 1695–1697.¹⁵¹ Juuri tällaiset historioitsijoiden muodostamat kokonaisnäkemykset ovat narratiivisen konstruktivismin mukaan historiankirjoituksen tärkeimpiä ja mielenkiintoisimpia aikaansaannoksia. Niillä käsitteellistetään ja merkityksellistetään jokin menneisyyden osa-alue tai tapahtuma mielekkääksi kokonaisuudeksi. Se, että Suomea ei sinänsä ollut olemassa vielä suurten kuolonvuosien aikaan, alleviivaa narratiivista näkemystä entisestään.

Toista keskeistä narratiivisen konstruktivismin aikaansaamaa muutosta kuvataan – kenties tahattomasti – eräässä kirja-arvostelussa. Historioitsija Peter Burke kirjoitti *Metahistorysta* vuonna 1975, että historioitsijoiden ”filosofisia näkemyksiä, ovat he [niistä]

---

¹⁴⁸ Ankersmimt 1995, 155.

¹⁴⁹ Lappalainen 2012, 147.

¹⁵⁰ Lappalainen 2012, 196.

¹⁵¹ Lappalainen 2012, 233.

tietoisia tai eivät, on harvoin tutkittu näin kattavasti ja systemaattisesti”.¹⁵² Narrativismia onkin nähdäkseni kiittäminen sen julkilausumisesta, että jokaisella historioitsijalla on subjektiivisia uskomuksia todellisuuden rakenteesta ja olemuksesta, oli hän niistä tietoinen tai ei. Esimerkiksi Whiten tulkitsemana Karl Marx kertoi traagisia mutta optimistisia kertomuksia, kun puolestaan Jacob Burckhardt kertoi renessanssista syvän satiirisesti jättäen lukijansa vaille tulevaisuususkkoa. Tuskin on kuitenkaan mielekästä ajatella, että menneisyys itsessään olisi ollut traaginen tai satiirinen. Ja puolestaan Ankersmitin katsannossa renessanssia – tai mitä tahansa muuta kolligatiivista käsitettä vastaavaa entiteettiä – ei todennäköisesti löydetä reaali­menneisyydestä, vaikka sitä tutkisi kuinka paljon.

Lyhyesti sanottuna: White ja Ankersmit osoittivat, ”ettei historiaa ole perusteltua käsittää sellaiseksi *todellisuuden peruselementiksi*, joksi me olemme sen ymmärtäneet”, kuten Kalela on huomauttanut.¹⁵³ Lorenzin mukaan vuosien 1970–1990 perinnöksi voidaankin perustellusti määritellä tietoisuus niin sanotun Jumalan näkökulman teoreettisesta mahdottomuudesta. Tieto menneisyydestä on aina erilaisten filosofisten sitoumusten sekä subjektiivisten ja teoreettisten näkökulmien välittämää.¹⁵⁴ Lorenzin väitteen kohdalla on silti syytä pitää mielessä, että Danto aloitti Jumalan näkökulman mahdottomaksi osoittamisen jo vuonna 1962 esitellessään Täydellisen kronikoitsijan.

Joka tapauksessa edelliset kaksi aikaansaannosta toimivat nähdäkseni myös narratiivisen konstruktivismiin keskeisimpinä opinkappaleina. Ne ovat: 1) Yksittäisten tosiasioiden osoittaminen on historiankirjoituksessa toissijaista. Historiankirjoituksen mielenkiintoisimpia ja tärkeimpiä aikaansaannoksia ovat kokonaiset historialliset esitykset, joilla ehdotetaan jotakin tiedollista perspektiiviä menneisyyteen. 2) Tämä tiedollinen perspektiivi on historioitsijan luovan aktin tulosta, ja sen perusfunktio on antaa menneisyydelle erilaisia inhimillisesti ymmärrettävissä olevia merkityksiä.

---

¹⁵² Burke 1975, 82.

¹⁵³ Kalela 1993, 108, 177–178, 235.

¹⁵⁴ Lorenz 2011, 34.

4 REPRESENTATIONALISMI

4.1 Epärakenteellinen kuvaus

1990-luvulla historianteoreettisissa keskusteluissa alettiin suuntautua jälleen analyytisempään ja tietoteoreettisempaan suuntaan.¹⁵⁵ Siitä lähtien keskusteluiden ytimessä on ollut representaation rajat ja mahdollisuudet, kuten Pihlainen on todennut. On väitelty, ”miten kertomuksemme maailmasta, ja erityisesti menneisyyden maailmasta, voi olla ’todennukainen’, ’edustava’, ’aito’ ja niin edelleen”.¹⁵⁶ Tätä taustaa vasten on mahdollista jopa sanoa, että vuosituhannen taitteen tällä ja tuolla puolen historianteoreettisten keskusteluiden perusimpulssina on ollut se, ”miten historioitsijat käsittelevät tai *representoivat* menneisyyden todellisuutta”, kuten Ankersmit on luonnehtinut.¹⁵⁷

Mutta ennen representaation käsitteen lähitarkastelua on kuitenkin syytä piirtää muutamia teoreettisia ääriviivoja. Perinteisesti tieteellisellä representaatiolla tarkoitetaan tieteenkijän esityksen ja tämän kohteen välistä suhdetta. Tämän peruslähtökohdaltaan kaksipaikkaisen suhteen luonteesta on karkeasti jaoteltuna kolme erilaista näkemystä. Ne voidaan nimetä vastaavuusteoriaksi, korvaamisteoriaksi ja edustamisteoriaksi. Ensimmäinen tunnetaan myös samankaltaisuusteorianana. Siinä representaation ajatellaan vastaavan tai edes muistuttavan jotakin todellista kohdetta. Sen sijaan korvaamisteoriassa representaatio mielletään todellisen kohteensa korvikkeeksi, ja edustamisteoriassa se ymmärretään väljästi todellisuuden edustajaksi tai symboliksi.¹⁵⁸

Narratiivisen konstruktivismiin mukaan juuri vastaavuussuhteeseen perustuva representaatiokäsitys on sietämätön. White, Ankersmit ja muut konstruktivistit argumentoivat, että historialliset esitykset eivät koskaan voi vastata menneisyyttä. Ne eivät voi edes muistuttaa sitä. Argumentoinnin ydin oli puhtaan filosofisesti sanottuna siinä, että historialliset esitykset ovat potentiaalisia totuudenkantajia, mutta menneisyydessä itsessään ei ole sellaisia totuudentekijöitä, jotka voisivat tehdä nämä totuudenkantajat tosiksi.¹⁵⁹ Kyse ei ollut esimerkiksi siitä, että historiallisten esitysten totuusarvoja ei ole mahdollista

---

¹⁵⁵ Pulkkinen 2016, 36.

¹⁵⁶ Pihlainen 2016, 85.

¹⁵⁷ Ankersmit 2001a, 68; Kursivointi JL.

¹⁵⁸ Kuukkanen 2015, 34, 53.

¹⁵⁹ Pihlainen 2016, 88–89; Totuudenkantajista ja totuudentekijöistä enemmän ks. esim. Armstrong 2004 ja Pihlström 2009.

selvittää, koska jokainen ihminen on tietokyvyltään äärellinen. Varsinaisena ongelmana ei myöskään ollut se, että historiallisten esitysten lähdeaineisto on aina alimääräytynyttä, että kaikesta tapahtuvasta ei jää jälkiä. Ongelmana oli tämä: Tieteelliset representaatiot ovat luonteeltaan kielellisiä, kun taas todellisuus ei. Niinpä esimerkiksi historialliset esitykset voivat vastata todellisuuden rakennetta yhtä vähän kuin kellotaulu voi vastata ajan rakennetta. Ne eivät toisin sanoen voi olla tosia tai epätosia aivan yksinkertaisella tavalla.¹⁶⁰

2000-luvun yleisissä tieteenfilosofisissa keskusteluissa on kiinnitetty huomiota niin ikään samaan ongelmaan.¹⁶¹ Esimerkiksi tieteenfilosofi Tarja Knuutila on huomauttanut, että vastaavuussuhteeseen perustuva representaatiokäsitys on jo lähtökohtaisesti mahdoton. Tieteellisen representaation kohteet eivät nimittäin näyttäyty tieteentekijälle tunnistettavina rakenteina. Toisekseen vastaavuussuhteeseen perustuva representaatio edellyttää symmetristä suhdetta. Niin representaation kuin sen kohteen täytyisi vastata toisiaan, jotta ne voisivat olla vastaavuussuhteessa. Toisin sanoen myös menneisyyden täytyisi vastata representaatiota. Tämä ei kuitenkaan ole kovinkaan mielekäs asetelma. Kolmanneksi vastaavuussuhde kieltää epätotuudenmukaisten representaatioiden olemassaolon. Tämä puolestaan ei sovi yhteen sen kanssa, minkälaiseksi käsitteeksi representaatio mielletään. ”Onhan esimerkiksi täysin mielekästä sanoa, että jokin representaatio esittää kohdettaan väärin”, kuten Knuutila on huomauttanut.¹⁶²

Mutta kenties representaation käsitettä kannattaa ajatella vastaavuussuhdetta lempeämmästä, esimerkiksi käytännön näkökulmasta. Esimerkiksi kulttuurihistorioitsija Anna Sivula on hiljattain todennut, että historioitsijan tavoitteena on ”uskottava representaatio. Näistä representoinnin yrityksistä ja niiden tuotteista syntyy se tulkintojen ja tekstien massa, johon historiografit rakentavat mieltä.”¹⁶³ Sivulaa seuraten on mahdollista ehdottaa, että historioitsijoiden intentionaalinen toiminta on representoimisen perusimpulssi. Tällöin representointiyritysten tavoitteet, teoreettiset taustaoletukset, lähdeaineisto ja diskursiivinen ympäristö nousevat aivan ratkaisevan tärkeään rooliin. Kenties juuri ne mahdollistavat jonkin epärakenteellisen kohteen representoimisen. Ainakin tällaisen käytännösidonnaisen representaatiokäsityksen lähempi tarkastelu maksaa vaivan.

---

¹⁶⁰ Ankersmit 1983, 81–82.

¹⁶¹ Ks. esim. Knuutila 2005.

¹⁶² Knuutila 2010, 333–334.

¹⁶³ Sivula 2020, 381.

Esimerkiksi tieteenfilosofi Ronald Giere on korostanut juuri tieteentekijöiden intentionaalisuutta. Hän on ehdottanut, että vaikka representaation ja sen kohteen rakenteellinen vastaavuutta ei ole mahdollista määritellä, representaatiot ovat silti käyttökelpoisia todellisten kohteiden representoimisessa. Riittää, että tieteentekijän muodostama representatio ja sen tosimaailman kohde jakavat keskenään edes joitakin tunnistettavia piirteitä. Hänen mukaansa tietyt ”täsmennetyt samankaltaisuudet” mahdollistavat näet representaatioiden *käyttämisen* todellisten kohteiden representoimisessa.¹⁶⁴ Gieren mukaan tätä täsmällisempi representaatioanalyysi ei ole mahdollinen eikä mielekäs. Hänen mukaansa representaatiot eivät nimittäin perustu rakenteelliseen vastaavuuteen, vaan siihen että niillä ylipäänsä yritetään saada jotain aikaiseksi: ”S käyttää X:ää representoidakseen W:tä tarkoitusta P:tä varten”.¹⁶⁵

Myös esimerkiksi tieteenfilosofi Mauricio Suárez on painottanut representaatioiden käyttöä ja tämän läpinäkyväksi tekemistä. Hänen mukaansa representoiminen perustuu ennen kaikkea tieteentekijän intentionaalisuuteen ja sen avulla tapahtuvaan korvikepäätelyyn. Representaatioilla ohjataan *päteviä ja hyvin informoituja toimijoita tekemään valistuneita johtopäätöksiä tosimaailman kohteista*.¹⁶⁶ Suárezin ajatus on muotoiltavissa täsmälleen seuraavalla tavalla: ”A voi representoida B:tä silloin, kun (1) A:n representationaalinen voima osoittaa B:hen ja (2) A sallii pätevien ja hyvin informoitujen toimijoiden tehdä tarkoin määriteltyjä johtopäätöksiä B:stä.”¹⁶⁷

Käytäntösidonnaiset representaatiokäsitykset vaikuttavat kaikessa yksinkertaisuudessaan toimivilta. Niiden peruspulssina on ajatus, että representoimisen avulla on mahdollista tehdä tarkoin määriteltyjä ja kollektiivisia johtopäätöksiä todellisuudesta. Representaatio on enemmän toimintaa ja vähemmän absoluuttista tietoa. Yksinkertaisesti sanottuna: representaatiot toimivat, koska ne toimivat – jos toimivat. Esimerkiksi Lappalaisen *Jumalan vihan ruoskan* voidaan ajatella representoivan suuria kuolonvuosia juuri siksi, koska Lappalainen pyrkii representoimaan vuosien 1695–1697 todellisuutta. *Jumalan vihan ruoska* on syntyäikansa kulttuuri-ilmiöihin sitoutuva intentionaalinen kulttuurituote, jonka avulla voidaan tehdä kollektiivisia ja tarkoin määriteltyjä johtopäätöksiä vuosista 1695–1697.

---

¹⁶⁴ Giere 2004, 748.

¹⁶⁵ Giere 2004, 743.

¹⁶⁶ Suárez 2004, 768.

¹⁶⁷ Suárez 2004, 773.

Tietoteoreettisesti tarkasteltuna käytäntösidonnainen representaatiokäsitys näyttää kuitenkin johtavan lähinnä käytännölliseen valintatilanteeseen. Joko hyväksytään vastaavuussuhteeseen perustuva representaatiokäsitys ilmeisine ongelmineen tai kannatetaan näkemystä, jossa representaatiot ovat itse asiassa tautologioita.¹⁶⁸ Nimittäin välttämätön ehto sille, että historioitsijan teksti A voisi representoida reaalimenneisyyden objektia B, on että B on reaalimenneisyydessä sijaitseva tarkkarajainen objekti. Mutta narratiivista konstruktivismia seuraten näyttää ilmeiseltä, että historioitsija muodostaa representaati-
onsa kohteen tutkimusprosessinsa aikana.¹⁶⁹ Toisin sanoen joko hyväksytään, että representaatio ei kuvaa tosi maailman kohdetta B tai vaihtoehtoisesti hyväksytään näkemys, että jokainen representaatio esittää sen itse muodostamaansa kohdetta B oikein kaikissa tilanteissa. On näet vaikea kuvitella, että historioitsija onnistuisi representoimaan omaa ajatuskuvaansa väärin.

Pidän kuitenkin pragmatistista lähtökohtaa ja erityisesti Sivulan näkemystä hedelmällisenä ja palaan tieteenteon intentionaalisuuteen ja historiografiseen kontekstiin viimeisessä käsittelyluvussa. Sitä ennen on kuitenkin syytä tarkastella kenties eniten historiallisesta representaatiosta kirjoittaneen ajattelijan näkemyksiä.

4.2 Identiteettejä ja aspekteja

Voitaisiinko representaation käsitteen perusajatus muokata kokonaan toisenlaiseksi? Oletettavasti Ankersmit ajatteli näin 2000-luvun taitteessa. Silloin hän argumentoi, että representaation toimintamekanismi ei perustunut rakenteelliseen vastaavuussuhteeseen vaan eräänlaiseen substantiiviseen korvaamiseen. Sananmukaisestihan representaation käsite tarkoittaa jonkin asian *re*-presentoimista – uudelleen esittämistä. Se on jopa varsin ilmeistä, jos ”annamme sanan etymologian johdattaa meitä”, kuten Ankersmit huomautti.¹⁷⁰ Historiallisen esityksen sisältö kirjaimellisesti esittää reaalimenneisyyden kohteen *identiteetin* uudelleen.¹⁷¹

Vuosi 1983 selventää Ankersmitin näkemystä vuosituhannen taitteessa. Kuten muistetaan, *Narrative Logicissaan* hän argumentoi, että historiallisen esityksen asiasisältö on

---

¹⁶⁸ Knuuttila 2010, 338.

¹⁶⁹ Kuukkanen 2015, 54.

¹⁷⁰ Ankersmit 1998, 52.

¹⁷¹ Ankersmit 1998, 48.

eräänlainen loogis-metafyysinen yksilöölio. Vuosituhannen taitteessa hän puolestaan argumentoi, että nämä yksilööliot voivat toimia menneisyydessä sijaitsevien yksilöölioiden korvikkeina nykyhetkessä.¹⁷² Historiallinen representaatio ei toisin sanoen toimi ”kielen ja todellisuuden välisenä suhteena” vaan kahden ”asian” välisenä suhteena. Ja koska molemmat ”asiat” ovat olemukseltaan metafyyysisiä, niiden välillä ei ole sen enempää rakenteellista eroa, ontologista eriparisuutta kuin ontologista hierarkiaakaan.¹⁷³ Tämä oli Ankersmitin ajatuksellisen uudelleenorientoitumisen perusajatus vuosituhaten taitteessa.

Ankersmitin näkemys oli sanalla sanoen omintakeinen. Ei ole ihme, jos siitä on vaikea saada kiinni. Selventävä esimerkki lienee paikallaan. Esimerkiksi Lappalaisen *Jumalan vihan ruoska* on rakenteeltaan ilmeisen erilainen kuin sen todellinen kohde. Teos koostuu paperista, musteesta, kirjaimista, sanoista, lausekkeista, lauseista ja virkkeistä, kun puolestaan sen kohde saattoi koostua muun muassa kylmästä, nälästä, kiertotaudeista, kärsimyksistä ja kuolemasta. Toinen on rakenteeltaan kielellinen ja toinen oletettavasti ei. Ankersmitin representaatioteoriassa tällä eriparisuudella ei kuitenkaan ollut sen suurempaa merkitystä. Lappalaisen teoksen substantiivinen asiasisältö nimittäin voi toimia suurten kuolonvuosien substantiivisen asiasisällön korvikkeena nykyhetkessä. Ja koska suuret kuolonvuodet tunnetaan muun muassa Lappalaisen teoksen kautta, molempien identiteetit ovat, Ankersmitin sanoja lainaten, ”yhtenä ja samana hetkenä” läsnä.¹⁷⁴

Ankersmitin näkemys oli innovatiivinen mutta vaikeasti hyväksyttävä. Perusteluja voidaan antaa kahdesta eri suunnasta: tietoteoreettisesta ja eettisestä. Ensinnäkin suurten kuolonvuosien *todellinen* identiteetti – jos yksi ja ainoa sellainen on ollut edes olemassa – on yhtä tuntematon kuin sen rakenne. Näin on siitäkin huolimatta, vaikka lukisi *Jumalan vihan ruoskan* kannesta kanteen. Siksi on aiheellista kysyä, representoiko *Jumalan vihan ruoska* suurten kuolonvuosien identiteettiä sittenkään. Eettinen ongelma puolestaan tulee konkreettisemmin esiin, jos Ankersmitin näkemys suhteutetaan esimerkiksi Raul Hilbergin teokseen *The Destruction of the European Jews* (2003). Tuskin on mielekäästä väittää, että se *re-presentoisi* lukijalleen holokaustin todellisuutta sinänsä – että molempien identiteetit olisivat lukijalle yhtenä ja samana hetkenä läsnä. ”Tylysti sanottuna: vaikka teksti olisi kuinka koskettava tahansa, on eri asia lukea holokaustista omassa nojatuolissa kuin elää sitä”, kuten Kuukkanen on huomauttanut.¹⁷⁵ Tämä ei tietenkään

---

¹⁷² Ankersmit 1998, 62.

¹⁷³ Ankersmit 2001a, 50.

¹⁷⁴ Ankersmit 2001a, 227.

¹⁷⁵ Kuukkanen 2015, 36.

tarkoita, etteikö Hilbergin teos voisi herättää lukijassaan voimakkaitakin tunteita. Se on enemmän kuin suotavaa.

Oletettavasti Ankersmit tunnisti identiteettiteoriaansa tietoteoreettiset ja eettiset ongelmat itsekin. Kenties juuri siksi hän täsmensi näkemyksiään vuonna 2012. Teoksessaan *Meaning, Truth, and Reference in Historical Representation* (2012) hän ehdotti, että historiallinen representaatio ei sittenkään korvaa tai *re-presentoi* menneisyyden ”asioita” tai identiteettejä. Sen sijaan ne representoivatkin menneisyyden ”aspekteja”, eräänlaisia tulkinallisia näkökulmia johonkin menneisyyden metafyyssiseen mutta todelliseen piirteeseen.¹⁷⁶ Kuten hän kirjoitti:

Representaatio (1) tarjoaa meille presentoidun, tai aspektin (2) presentoidusta todellisuudesta, (3) hyvin samalla tavalla kuin voimme kiinnittää jonkun ihmisen huomion jonkin asian piirteisiin. Vaikka nämä asiat eivät ole palautettavissa asiaan itseensä eikä sen ominaisuuksiin. [...] aspektit tai presentoidut ovat vähemmän asioita ja enemmän kuin ominaisuuksia.¹⁷⁷

Ankersmitin uudessa teoriassa representaatio on siis kolmepaikkainen suhde. Mutta äkipäättä ei kuitenkaan tunnu aivan ilmeiseltä, millainen tuo keskimmäinen muuttuja eli aspekti varsinaisesti on. Siksi sitä on kenties paras havainnollistaa kahdella kuvitteellisella Napoleon-representaatiolla. Kuvitellaan, että ensimmäisessä representaatiossa Napoleon representoidaan sotilaana. Toisessa hänet representoidaan hallitsijana. Molemmissa on kyse eri aspekteista, joita ei pidä sekoittaa kokonaisena elämänsä eläneeseen Napoléon Bonaparten.¹⁷⁸ Koska jos Napoleon-representaatiot ymmärretään ikään kuin henkilöä kuvaavina valokuvina, Ankersmit argumentoi, olisi harhaanjohtavaa sanoa niiden kuvaavan yhtä ja samaa kohdetta. Se ”ei tee oikeutta sille tosiasialle, että yhdessä valokuvassa representoidaan henkilön profiilia, toisessa selkää ja niin edelleen.”¹⁷⁹ Tästä väärinkäsityksestä oli syyttämisen vain huolimaton kielenkäyttö.¹⁸⁰

Ankersmitin näkemys vuonna 2012 oli siis jo varsin tuttuun tyyliin omaperäinen. Samalla se kuitenkin näyttää olleen jossain määrin velkaa tunnetulle *aamutähden* ja *iltatähden*

---

¹⁷⁶ Ankersmit 2012, 79.

¹⁷⁷ Ankersmit 2012, 73, 78.

¹⁷⁸ Ankersmit 2012, 71.

¹⁷⁹ Ankersmit 2012, 69.

¹⁸⁰ Ankersmit 2012, 71.

erottelulle. Molemmat ilmaisut viittaavat yhteen ja samaan taivaankappaleeseen, planeetta Venukseen. Analyttisen filosofian perustajaksikin kutsutun mestarifilosofi Gottlob Fregen termein niillä on sama *merkitys* mutta eri *mieli*. Niiden merkitsemisen tavat ovat vain erilaiset, koska ne korostavat Venuksen eri puolia. Ehkä juuri tällaisen merkitysten maailman postuloiminen on pakollista, jos representaatiolla halutaan representoida menneisyyttä todenmukaisesti. Kenties keskenään kilpailevat representaatiot kuvaavat samaa kohdetta mutta eri näkökulmista. Jospa niiden merkitsemisen tavat ovat vain erilaisia.

Tällä ajatuskuviolla ajaudutaan kuitenkin mielenkiintoisiin ristiriitoihin. Arkkitehtuurin historioitsija Branko Mitrović on havainnollistanut niitä ajatusleikillä. Kuvitellaan, että henkilö ajaa ylinopeutta nopeusvalvontakameraan. Sakko seuraa vielä kovemmalla vauhdilla perässä. Henkilön on silti mahdollista päästä niin sanotusti kuin koira veräjältä tai sika karsinasta, vaikka nopeusvalvontakameran kuva on aivan päivänselvä. Hänen tarvitsee vain vedota siihen, että valokuvassa näkyy yksi aspekti henkilöautosta. Niinpä sakko on perusteeton: Valokuvan aspekti ei ole sama asia kuin omistamani auto. Se on mistä tahansa tosimaailman näkökulmasta tarkasteltuna kokonainen. Epätasällisen kielenkäytön takia te poliisit olette vain ymmärtäneet väärin!¹⁸¹

Siinä missä Mitrović kiihdyttelee ajattelun abstrakteilla valtateilla, Kuukkanen on osoittanut saman ristiriidan filosofisemmin. Hänen mukaansa puhe aspekteista itsenäisinä entiteetteinä antaa ymmärtää, että esimerkiksi Napoleoneja voisi olla olemassa yhtä monta kuin hänestä on representaatioita. Yhtäältä on todellinen Napoléon Bonaparte, joka syntyi Ajacciossa Korsikalla vuonna 1769 ja kuoli Saint Helenalla viisikymmentäyksi vuotta myöhemmin toukokuussa 1821, mutta toisaalta on myös olemassa lukematon määrä erilaisia aspekti-Napoleoneja. Ne elävät kuka missäkin merkitysten ideamaailmassa. Toisin sanoen aspektin käsite vaikuttaa paisuttavan todellisuuden rakennetta.¹⁸² Sanomattakin on selvää, että sellainen tilanne olisi sietämätön.

”Ontologisesta näkökulmasta aspekteissa ei ole mitään erityisen mysteeristä.”¹⁸³ Näin Ankersmit on vastannut saamaansa kritiikkiin – sivumennen sanoen varsin

---

¹⁸¹ Mitrović 2014, 287.

¹⁸² Kuukkanen 2015, 55–57.

¹⁸³ Ankersmit 2017, 42.

korkealentoisesti. Koko vastaus maksaa kaikessa luovuudessaan vaivan lainata pitkänä. Hän kirjoittaa:

Aloitetaan vertauksella. Vertaa menneisyyttä pimeään kammioon, jossa on tuoleja, pöytiä ja kaikkia muunlaisiakin huonekaluja. Ja vertaa historioitsijaa henkilöön, joka pyrkii taskulampun avulla löytämään sellaisen kohdan, josta hän voisi tarkastella kammion sisältöä parhaiten. Lisäksi ajattele, että tämän ainoana johtolankana on jo aiemmin kammiossa käyneiden ja samaan pyrkineiden ihmisten ottamia valokuvia. Korvaa sitten taskulamppu historiallisella representaatiolla, kammio menneisyydellä ja sen sisältö 'menneisyyden aspekteilla' (tai sillä mitä menneisyydestä on representaatioilla 'presentoitu' tai 'paljastettu'). Itse asiassa tämä tiivistää aika kivasti sen, mitä ajattelen historiallisesta representaatiosta. [...] Representaatiot ovat *tekstuaalisia instrumentteja*, joita me käytämme 'paljastamaan' historiallisen totuuden, aivan kuten taskulamppu voi auttaa meitä löytämään totuuksia pimeästä kammioista. Mutta humpuukia olisi sanoa, että taskulamppu itsessään 'on totta'.¹⁸⁴

Aspektit eivät siis paisuta todellisuuden ontologiaa. Historioitsijoiden muodostamat representaatiot eivät myöskään kalusta reaali­menneisyyden kammiota eivätkä edes muodosta sen katossa roikkuvia tippukiviä. Sen sijaan ne toimivat taskulamppuina, jotka valaisevat kammiota syleilevää pimeyttä. Ne ovat kielellisiä työkaluja, joilla paljastetaan määrättyjä osa-alueita todellisuudesta. Ne auttavat löytämään totuuksia pimeästä kammioista, ja niiden kumuloituminen valaisee kammiota aina kirkkaammin ja selkeämmin.¹⁸⁵

Ankersmitin aspekti vaikuttaa pienen täsmentämisen jälkeen varsin oivalta ratkaisulta. Käytännössä se kuitenkin tekee representaation ongelmasta entistä akuutimman. Ensinnäkin aspektin vaikuttaa vieläkin jokseenkin epätäsmälliseltä käsitteeltä. Esimerkiksi yksittäisen aspektin täsmällisen aseman määrittely kokonaisuuden kannalta vaikuttaa mahdottomalta. Näin ollen mahdotonta on myöskin arvioida, valaiseeko se todella jotakin menneisyyden osa-alueita. Toisin sanoen sekä aspektin ja reaali­menneisyyden todellisen kohteen keskinäisen suhteen täytyy olla arvioitavissa, tunnistettavissa ja määriteltävissä intersubjektii­visesti. Muuten yksittäistä aspektia on pidettävä arbitraarisena tai jopa

---

¹⁸⁴ Ankersmit 2017, 42.

¹⁸⁵ Ankersmit 2012, 84–85, 105, 155, 228.

mielivaltaisena.¹⁸⁶ Tämä ei kuitenkaan näytä mahdolliselta. Ja tämä on itse asiassa täsmälleen sama ongelma, joka vaivasi niin käytäntösidonnaisia representaatiokäsityksiä kuin Ankersmitin aikaisempaakin näkemystä. Määrittelemätön aspekti on tautologinen aspekti.

Toisaalta on myös perusteltua kysyä, kuinka monta aspektia menneisyydessä tai jossakin sen osa-alueessa voi oikeastaan olla. Lukumäärä voi olla hypoteettinen, mutta määräinen menneisyyden täytyy olla. Nimittäin jos menneisyys on epälukuisen monen aspektin muodostama kokonaisuus, tämän epälukuisen monen aspektin muodostaman kokonaisuuden täytyisi olla yksi kokonaisuuden aspekti. Toisin sanoen se, että menneisyys muodostuu aspekteista, on yksi aspekti menneisyyteen. Mutta sellainen logiikka, joka antaa joukon sisältyä itseensä alkiona, aiheuttaa vain hirvittäviä sekasotkuja ja sietämättömiä ristiriitoja.

Juuri tämä on itse asiassa historiallisen tiedon varsinainen ongelma: Kyse ei ole siitä, etteikö historiallisilla esityksillä voitaisi tarjota erilaisia näkemyksiä ja tulkintoja todellisuudesta tai joistakin sen osa-alueista. Eikä kyse ole myöskään siitä, etteikö historiallisilla esityksillä voitaisi ohjata lukijoita ajattelemaan, tuntemaan ja kokemaan menneitä aikoja, sen todellisia tapahtumia ja henkilöitä. Kyse on siitä, voidaanko historiallisten esitysten sisällöistä sanoa mitään tietoteoreettisesti merkityksellistä; mitään mikä selittää ja oikeuttaa niiden ehdottaman näkökulman tiedollisesti.¹⁸⁷

4.3 Symbolinen umpikuja

Jäljellä on enää representaatioteorioista viimeinen ja suokein. Kenties representaatiot ovatkin vain eräänlaisia symboleita. Silloin niiden ei täydy olla vastaavuus- eikä korvaavuussuhteessa minkäänlaisiin todellisiin kohteisiin. Esimerkki tällaisesta symbolisesta edustamisesta voisi olla vaikkapa historioitsija Benjamin Carter Hettin teos *Demokratian kuolema – Kuinka Hitler nousi valtaan* (2019). Weimarin Saksan loppuaikojä kuvaavan teoksen kohdalla olisikin varsin luontevaa todeta, että se symboloi tiettyä asiointilaa jossakin toisessa asiointilassa. Se varoittaa 1920- ja 1930-luvun poliittisesta pyrkyryydestä ja lehmänkaupoista nykyajassa: että näin voi pahimmillaan käydä, kun asioita

---

¹⁸⁶ Kuukkanen 2015, 58, 61–62.

¹⁸⁷ Knuutila 2010, 343.

vääristellään, omia taitoja yliarvioidaan ja henkilökohtainen hyöty laitetaan yhteisen hyödyn edelle.

Mutta edes edustamisteoria ei ole ongelmaton. Knuutilaa myötäillen voidaan huomauttaa, että jos historiallisen representaation on tarkoitus edustaa jotakin todellista kohdetta, aiheellista olisi olettaa sen jakavan edes joitakin piirteitä kohteensa kanssa. Tällöin kuitenkin palataan alkuperäiseen ongelmaan: Representaation todellinen kohde ei näyttäydy tieteentekijälle, minkä takia yhtenäisten piirteiden tunnistaminen on mahdotonta. Toisaalta jos sivuutetaan edellinen ja päätetään, ettei representaation tarvitse muistuttaa todellista kohdettaan, representaatioiden käyttö tieteenteossa muuttuu kyseenalaiseksi. ”Olemmehan tottuneet ajattelemaan, että juuri tiede kuvaa todellisuutta tarkimmin ja totuudenmukaisimmin”, kuten Knuutila on huomauttanut.¹⁸⁸ Tai kuten Kuukkanen on kirjoittanut kenties vielä osuvammin: ”Mikä tahansa voi ’edustaa’ mitä tahansa, jos niin vain stipuloidaan [sovitaan]. Stipuloinnin mielekkyys on eri asia. Jos väitän kahvikuppini edustavan kaikkivoivaa olentoa, se olisi kielellisesti ymmärrettävää mutta melko varmasti järjetöntä.”¹⁸⁹

Edustamisteoria törmää siis täsmälleen samoihin haasteisiin kuin vastaavuus- ja korvaamisteoriat. Siispä toisteisuudenkin uhalla on aika lyhyen välitilinpäätöksen. Representationalistisessa teoriakehyksessä historiallisten esitysten tulkitaan olevan konkreettisesti suhteessa menneisyyteen. Mutta kuten on nähty, tämä on helpommin oletettu kuin osoitettu. Ongelmista ilmeisin on, kuten jo Danto, Mink ja narratiiviset konstruktivistit osoittivat, että historioitsijoiden esitykset eivät vastaa kohteitaan rakenteellisesti. Ne ovat niin sanotusti morfologisesti erilaisia, minkä takia ”on järjetöntä yrittää muodostaa niiden välille vastaavuussuhdetta”, kuten Kuukkanen on huomauttanut.¹⁹⁰

Vastaavuusteorian ongelmia on tilkitty erilaisilla modifioituilla representaatioteorioilla. Historianteoreetikko Eugen Zelenákin mukaan niitä on yhdistänyt samanaikainen naiivin realismin kieltäminen ja sen hyväksyminen. On ajateltu, että vaikka representaatiot eivät voikaan vastata menneisyyttä, niillä voidaan silti representoida jotakin todellista.¹⁹¹ Esimerkiksi pragmatistisesti on ehdotettu, että representaatiot ovat intentionaalisia välineitä, joiden avulla tehdään kollektiivisia johtopäätöksiä todellisista kohteista. Ja hieman

---

¹⁸⁸ Knuutila 2010, 331, 340.

¹⁸⁹ Kuukkanen 2015, 60.

¹⁹⁰ Kuukkanen 2015, 62.

¹⁹¹ Zelenák 2016, 118.

samansuuntaisesti on ehdottanut myös Ankersmit, joka postuloi reaaliominaisuuden ja representaation väliin ensin identiteetin ja myöhemmin aspektin. Ero pragmatistisiin näkemyksiin on siinä, että representaation ja todellisuuden välissä ei ole tieteen tekijän intentionaalisuus tai esimerkiksi historiografinen konteksti. Välissä on ”osa todellisuutta itseään”, ”osa itse maailmaa”.¹⁹²

Modifioituja representaatiokäsityksiä voidaan selittää laajemmasta tieteenfilosofisesta ja historianteoreettisesta kontekstista. Erityisesti viime vuosikymmenen lopussa vaikutti niin sanottu postmodernistinen ajatussuuntaus, jossa korostettiin erityisesti subjektiivisuutta ja tiedon relatiivisuutta. Nuoremman Ankersmitin tavoin postmodernistiset ajattelijat argumentoivat, että tietoteoria ja ylipäänsä totuus voi olla mielekäästä yksittäisten historiallisten väitelauseiden kohdalla muttei kokonaisten esitysten. Siksi kokonaiset esitykset ovat ennen kaikkea merkityksen tuottamisen prosesseja, kuten puolestaan White oli esittänyt. Kuukkasen mukaan White ja Ankersmit olivatkin postmodernististen ajattelijoiden kiistatta suurimmat innoittajat, jos kohta postmodernismissä tulkittiin molempien näkemyksiä varsin jyrkästi.¹⁹³

Esimerkiksi historianteoreetikko Alun Munslowin mukaan historiankirjoitus on historiallisten tosiasioiden kokoamista historialliseksi esitykseksi, jonka tarkoitus on nimenomaan projisoida erilaisia merkityksiä itsessään *merkityksettömään* menneisyyteen.¹⁹⁴ Puolestaan historianteoreetikko Keith Jenkins kirjoitti, että ”[e]mme koskaan saa tietää, millainen Historia / historia ’todella on’ – se tulee pysymään samanlaisena salaisuutena kuin Jumalan nimi ja kasvot.”¹⁹⁵ Niinpä historioitsijan ainoa mielekäs tehtävä on menneisyyden kirjaimellinen uudelleen luominen. Varmaa tietoa siitä kun ei koskaan ole mahdollista saavuttaa. Tämä – menneisyys historiaksi – oli postmodernististen historianäkemysten perusimpulssina.¹⁹⁶

Postmodernismissä sitouduttiin myös varsin äkkiväärään ja jyrkkään subjektivismiin. Esimerkiksi Kuukkasen mukaan postmodernismille ominaista oli, että arvojen ei katsottu olevan johdettavissa tosiasioista eikä tosiasioiden arvoista. Filosofiasa tämä ajatus on varsin perinteikäs, ja se tunnetaan Humen giljotiinina.¹⁹⁷ Postmodernistinen tulkita

---

¹⁹² Ankersmit 2012, 76, 105.

¹⁹³ Kuukkanen 2015, 150.

¹⁹⁴ Munslow 2003, xii.

¹⁹⁵ Jenkins 2009, 109–110.

¹⁹⁶ Jenkins 2003a, 45.

¹⁹⁷ Kuukkanen 2015, 151.

Humen giljotiinista oli, että koska tosiasioilla ei ole arvoja sinänsä, historiaa voi kirjoittaa (loogisesti) miten tahansa. Ihminen on vapaa valitsemaan arvonsa, siispä hän on myös vapaa valitsemaan tosiasiansa.¹⁹⁸ Kaikki käy, kuten tunnettu sanonta kuuluu, koska viime kädessä historiankirjoitus palvelee subjektiivisia tarkoitusperiä – erityisesti poliittisia sellaisia.¹⁹⁹

---

¹⁹⁸ Jenkins 2003a, 31–32; 2009, 117.

¹⁹⁹ Ks. esim Jenkins 2003b, 12–14, 18; Munslow 2007, 116.

5 PERFORMATIIVINEN KÄÄNNE?

5.1 Vapauttava argumentaatio

Edellisen luvun representationalistisessa teoriakehyksessä historiallisen tiedon ongelma näyttää ratkeamattomalta ja kumoamattomalta. Edes kolmipaikkaiset representaatiokäsitteet eivät nähdäkseni tarjoa muuta kuin kiperiä ja vaikeaselkoisia ongelmia. Siksi on aiheellista kysyä, mihin esimerkiksi Gieren, Suárezin ja Ankersmitin ehdottamaa ”representaation [...] keskimmäistä muuttujaa tarvitaan, jos on kerran myönnetty, että representaatiot eivät peilaa menneisyyttä. Tämä [keskimäinen] muuttuja ei näytä tuovan mitään käytännöllisiä hyötyjä representationalistisen sisällön kriteereihin”, kuten Kuukkanen on kirjoittanut.²⁰⁰

Voitaisiinko representationalismin tietoteoreettisista ongelmista kuitenkin vapautua? Voitaisiinko historiankirjoitusta ajatella aivan toisenlaisena toimintana kuin menneisyyden representoimisena? Ajatus voi vaikuttaa aluksi mielettömältä, mutta 2020-lukua kohden näin on ehdotettu vähintään muutamaan otteeseen. Nähdäkseni representaation käsitteestä luopuminen tarjoaakin elegantin ja yksinkertaisen ratkaisun historiallisen tiedon ongelmaan. Historiankirjoitusta voidaan nimittäin ajatella enemmän reaali-*menneisyyttä* koskevan tiedon tekemisenä kuin kuvaamisen kautta saavutettuna.

Esimerkiksi filosofi Paul Roth on kirjoittanut äskettäin julkaistussa teoksessaan *The Philosophical Structure of Historical Explanation* (2020), että menneisyyden tapahtumien perimmäisiä olemuksia ei voida erottaa niiden käsitteellistämistä nykyhetkessä. Hänen argumentointinsa perusimpulssina on näkemys, jonka mukaan menneisyydellä itsellään ei ole ikiomaa kategoriaalista rakennetta. Päinvastoin se, ”minkä tulkitsemme olevan [menneisyyden jonkin entiteetin tai asiointilan] kiinteä ominaisuus, on sosiaalisesti vaikiintunut käytäntö, joka on ajan kanssa muuttunut metafyyksiseksi totuudeksi”.²⁰¹ Siten menneisyys ei ylipäänsä ole jotain, jota Rothin katsannossa voisi edes representoida sellaisenaan.²⁰²

---

²⁰⁰ Kuukkanen 2015, 62.

²⁰¹ P. Roth 2020, 45.

²⁰² P. Roth 2020, 22–34; Zelenák 2016.

Rothin näkemys on tiivistettävissä kolmeen pääväitteeseen. Ne ovat: 1) historiallisten ilmiöiden olemukset eivät ole olemassa menneisyydessä *sinänsä*. Ne voivat muuttua riippuen siitä, millaiseksi ne kulloinkin kuvataan. 2) Tämä on myös pohjimmiltaan syy sille, miksi historiallisten ilmiöiden olemusta ei voida erottaa niistä kertovista esityksistä. Esitykset muodostavat kohteidensa olemukset *nykyhetkessä*. 3) Niinpä historialliset esitykset eivät tarjoa kumuloituvaa tosi tietoa reaalimenneisyydestä, vaan jokainen esitys luo oman käsitteellisen kehyksensä, jonka läpi reaalimenneisyys suodattuu.²⁰³

Rothin näkemyksen pohjana toimii analyyttinen historianfilosofia ja erityisesti Danton oivallukset. Siten on vain sopivaa, että hänen näkemystänsä myös selkeytetään dantomaisilla esimerkeillä. Esimerkiksi vuonna 1618 kukaan ei tiennyt, että vasta alkanut sota kestäisi kolmekymmentä vuotta. Mutta kuten tiedetään, kolmikymmenvuotinen sota alkoi juuri 1618. Kukaan ei myöskään tiennyt lokakuun toisena 1937, että ensi-iltaelokuvan *Love is in the Air* (1937) pääosanäyttelijästä tulisi Yhdysvaltojen 40. presidentti. Silti elokuvassa näytteli Yhdysvaltojen 40. presidentti, Ronald Reagan. Ja jos joku kuvittelikin valkokangasta katsoessaan, että Reaganin olemuksessa on jotain presidentillistä, tuskin hänkään tajusi ajattelevansa niin ennen toista maailmansotaa. Maailma kuitenkin syttyi tuleen hieman yli puolitoista vuotta myöhemmin natsi-Saksan joukkojen ylittäessä Puolan vastaisen rajan.

Rothin katsannossa edelliset väitteet eivät ole potentiaalisesti tosia sen takia, koska ne vastaavat tiettyjä menneisyyden asiointiloja. Sen sijaan ne ovat tosia, koska saatavilla olevan lähdeaineiston ja kriittisen ajattelijantyön perusteella menneisyyden asiointiloille voidaan ehdottaa edellisten luonnehdintojen kaltaisia ominaisuuksia.²⁰⁴ Toisin sanoen historiallisen esityksen ja sen todellisen kohteen rakenteellisella tai semanttisella vastaavuudella ei ole sen suurempaa merkitystä. Kuten mainittu, historialliset esitykset eivät hänen katsannossaan edes yritä *re-presentoida* jotakin esiolevaa rakennetta tai substanssia. Sen sijaan menneisyys nykyhetkessä on mitä enimmässä määrin ”*tiettyjen käytäntöjen ja toimintatapojen sääntelemä artefakti*”.²⁰⁵

---

²⁰³ P. Roth 2020, 8.

²⁰⁴ P. Roth 2020, 54.

²⁰⁵ P. Roth 2020, 51; Kursivointi JL; Mielenkiintoisena yksityiskohtana mainittakoon, että artefaktin etymologia on latinan sanoissa 'arte' ja 'factum'. Vapaasti suomennettuna artefakti tarkoittaa 'taidolla tehty'. Nähdäkseni tämä on itse asiassa varsin osuva luonnehdinta siitä, minkälaiseksi Roth tulkitsee menneisyyden. Se on taidokkaalla ihmisteoretisoinnilla ja käsitteellistämällä tehtyä tietoa.

Käytännössä Rothin ehdotus merkitsee sitä, että menneisyys nykyhetkessä on riippuvainen historiallisista esityksistä. Esimerkiksi yksittäisten böömiläisten toiminta vuonna 1618 voidaan käsitteellistää kollektiiviseksi kapinoinniksi ja kolmikymmenvuotisen sodan ensimmäiseksi näytökseksi. Aivan siinä missä näyttelijä Ronald Reagan voidaan käsitteellistää samaksi henkilöksi kuin vuodet 1981–1989 ovaalissa toimistossa istunut presidentti Ronald Reagan. Mutta kenties havainnollistavin luonnehdinta on tämä: tietyssä järjestyksessä olevat valokuvat voidaan käsitteellistää elokuvaksi nimeltä *Love is in the Air*, jossa näyttelee Yhdysvaltojen 40. presidentti ja joka julkaistiin hieman alle kaksi vuotta toisen maailmansodan syttymistä ennen. Lyhyesti sanottuna se, mitä predikaatteja eli ominaisuussanoja kulloinkin käytetään jonkin menneisyyden asiointilan tai objektin kuvaamiseen, vaikuttaa menneisyyden ilmiöiden ja tapahtumien olemuksiin. Ja vuorostaan se, mitä ominaisuussanoja kulloinkin käytetään, määräytyy koulutuksen, palautteen ja kollektiivisen sopimisen perusteella. Tämä intersubjektiivinen sääntö- ja teoriakehys ankkuroi tiedon maailmaan.²⁰⁶

Rothin näkemys on luonteeltaan varsin pragmatistinen, vaikka hän ei pragmatistiksi tunnustaudukaan. Klassisen pragmatismen mukaan inhimillisesti ymmärrettävä todellisuus on inhimillisesti luokiteltu todellisuus. Inhimillisesti ymmärrettävän todellisuuden objektit – sekä ontologiset kategoriat ja rakenteet yleensäkin – ovat riippuvaisia inhimillisestä tavasta luokitella havaintojaan. Tämä luokittelu on puolestaan alisteinen kulloisellekin diskursiiviselle toimintaympäristölle, nimitetään sitä sitten kantilaiseksi ymmärtämisen transsendentaaliseksi ehdoiksi, fenomenologiseksi tietoisuuden transsendentaaliseksi rakenteeksi tai myöhäiswittgensteiniläiseksi kielipeliksi.²⁰⁷ Olennaista on huomata, että pragmatistisessa näkemyksessä kyse on ontologisesta jäsentämisestä, jossa ei sitouduta metafyyysis-realistiseen oppiin täsmälleen yhdestä apriorisesta ja täydellisestä todellisuudesta. Päinvastoin todellisuudella ei katsota olevan sellaista perustavaa tasoa, jota ihminen voisi ymmärtää ilman inhimillisiä käytäntöjä ja luokitteluita. Tai kuten Roth sanoo:

Tapahtumien ei voida sanoa olevan olemassa sellaisenaan; ne eivät ole luonnon vaan meidän muodostamia. Tapahtumat ovat olemassa vain kerrottuina. [...] tieto tapahtumista on niistä kiinnostuneiden osapuolten kerronnan tulosta.²⁰⁸

---

²⁰⁶ P. Roth 2020, 57.

²⁰⁷ Pihlström 2009, 8; 22–23.

²⁰⁸ P. Roth 2020, 30.

Hieman Rothin tavoin ajattelee myös tässä tutkielmassa taajaan esiintynyt Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian filosofian professori, Jouni-Matti Kuukkanen. Hän argumentoi kirjassaan *Postnarrativist Philosophy of Historiography* (2015), että historioitsijan työskentelyn perusimpulssina ei ole mahdollisimman todenmukainen menneisyyden representaatio. Sen sijaan perusimpulssina on tietyn reaali­menneisyyttä koskevan näkemyksen ehdottaminen ja perusteleminen.²⁰⁹ Niinpä historioitsijan muodostama esitys on ennen kaikkea tiettyssä argumentatiivisessa kontekstissa tapahtuva kielellinen teko, ”tai toisella tavalla muotoiltuna, historiallinen esitys kokonaisuudessaan muodostaa argumentoivan intervention.”²¹⁰

Kanssahistorioitsijat puolestaan muodostavat sen diskursiivisen kontekstin, jossa tuo argumentoiva interventio tapahtuu. Toisin sanoen tutkijayhteisö toimii Kuukkasen näkemyksessä eräänlaisena myöhäiswittgensteiniläisenä kieliyhteisönä, jossa asioista puhutaan tiettyjen yhteisten toimintamallien ja käytäntöjen mukaisesti. Tai kenties täsmällisempää olisi sanoa, että historioitsijat muodostavat kieliyhteisöjä, sillä onhan heitä tunnetusti moneen eri oppialaan ja koulukuntaan. Mutta oli niin tai näin, Kuukkasen mukaan tutkijayhteisö määrittelee itse oman episteemisen tai tiedollisen horisonttinsa: sen minkälaiseksi menneisyys voidaan ajatella, mitä siitä voidaan sanoa ja miten se tulee sanoa.²¹¹

Havainnollistetaan Kuukkasen näkemystä. Käytetään tähän jälleen *Jumalan vihan ruoskaa*. Kirjassaan Lappalainen kuvaa suurten kuolonvuosien karmivan todellisuuden juurisyytiä. Hänen mukaansa se selittyy ensinnäkin ilmasto-olosuhteilla ja Ruotsin pohjoisella maantieteellisellä sijainnilla. Lisäksi silloinen merkantilistinen valtiojärjestys ja sää­te­lyyhteiskunta vaikeuttivat orastavan nälkäongelman taittamista. Heikko tiedonkulku ja hidas päätöksenteko olivat myös omiaan pitkittämään nälänhätää, eikä köyhyyden, huonon hätäruoan ja kulkutautien aiheuttamaa väestökatoa sovi myöskään vähätellä. Nämä kaikki aiheuttivat Lappalaisen mukaan sen aiemmin mainitun Suomen historian mustan aukon.²¹²

Kuukkasen katsannossa Lappalainen tekee kuvaamisen ja selittämisen lisäksi muutakin. Samalla kun Lappalainen muodostaa lähdeaineistostansa kokonaisen historiallisen esityksen, hän vastaa itse asettamaansa tutkimuskysymykseen: ”Miksi tuhosta tuli niin

---

²⁰⁹ Kuukkanen 2015, 65, 155–158.

²¹⁰ Kuukkanen 2015, 67.

²¹¹ Kuukkanen 2021, 64.

²¹² Lappalainen 2012, 234–239.

suuri?”²¹³ Näin *Jumalan vihan ruoska* on Kuukkasen näkemyksen läpi tulkittuna kirjan mittainen diskursiivinen interventio tai lyhyesti argumentti, että mikä aiheutti ennennäkemättömän nälänhädän vuosina 1695–1697. Oleellista on ymmärtää, että tämä argumentti muodostetaan ja esitetään tietyssä diskursiivisessa kontekstissa. Sen keskeisen sanoman ja perusteluiden uskottavuutta arvioivat muut tieteen tekijät.

Myös Kuukkasen ehdotuksen taustalla on ilmeisen pragmatistinen näkemys. Se eroaa aiemmin esiintyneiden Gieren ja Suárezin näkemyksistä sikäli, että Kuukkanen korvaa representaation käsitteen argumentoinnin käsitteellä. Historioitsija ei representoi tai uudelleenesityä menneisyyttä vaan ehdottaa ja perustelee valveutunutta näkemystä siitä. Nähdäkseni Kuukkasen ehdotuksen hedelmällisyys on siinä, että se korostaa historioitsijan roolia ajattelijantyön ammattilaisena. Toisaalta se myös korostaa, että historiallisia esityksiä on mahdollista arvioida ja oikeuttaa ilman, että niiden täytyy olla jonkinlaisessa rakenteellisessa tai semanttisessa suhteessa reaalimenneisyyteen. Argumenteilla voi nimittäin olla tiedollinen funktio ja oikeutus ilman, että niiden täytyy viitata todellisuuteen tai johonkin sen osa-alueeseen. Tämä on tärkeä tieto, ja palaan siihen myöhemmin.

Mutta ovatko Rothin ja Kuukkasen näkemykset mielekkäitä, sopii kysyä. Eikö historiankirjoituksen tapa toimia, sen *modus operandi* kuten latinaksi voitaisiin sanoa, ole juuri menneisyyden todenmukainen representoiminen? Eikö se ole tieteellisen tai akateemisen historiankirjoituksen ehdoton ja välttämätön rajaehto? Eikö historiallisten esitysten ja vaikkapa historiallisten romaanien ratkaisevan tärkeä ero ole nimenomaan se, että ensimmäinen representoi todellista menneisyyttä? Ja eikö representoimisesta luopuminen johtaisi siihen postmodernistiseen tilanteeseen, jossa tämäkin tutkielma on vain käsite-runoutta ja sanamagiaa? Että historiallisten esitysten ulkopuolella oleva todellisuus on merkityksetön, analyttistä historianfilosofiaa tai narratiivista konstruktivismia ei itse asiassa ole edes olemassa.

Sanottakoon jo tässä vaiheessa, että pelko on oireellinen mutta aiheeton. Samaa on painottanut myös esimerkiksi Zeleňák. Hänen mukaansa Rothin ja Kuukkasen näkemykset eivät johda äärimmäiseen relativismiin. Ne eivät myöskään anna aihetta päätellä, etteikö menneisyyttä olisi olemassa ja etteikö historiallisissa esityksissä olisi kyse sen tutkimisesta. Hänen mukaansa ne vain alleviivaavat, että reaalimenneisyydellä ei välttämättä ole

---

²¹³ Lappalainen 2012, 13.

sellaista tiedollista tai episteemistä roolia, jollainen sillä on perinteisesti ajateltu olevan.²¹⁴ Se ei välttämättä ole sen enempää historiankirjoituksen tiedollisten pyrkimysten pääte piste kuin sen tarjoaman tiedon oikeuttajakaan.

5.2 Mitä on historiallinen tieto?

Siinä missä Ankersmit ja pragmatistiset tieteenfilosofit muovasivat representaation käsitteestä kolmepaikkaisen suhteen, Rothin ja Kuukkasen näkemykset sitoutuvat yksipaikkaiseen, eräänlaiseen litteään diskursiiviseen maailmaan. Historiallisten esitysten tehtävä ei ole sanoa totuutta maailmasta tai representoida reaalimenneisyyttä. Sen sijaan historioitsijan tarkoitus on toimia jossakin diskursiivisessa kontekstissa kritisoiden, muokaten tai hahmotellen kokonaan uutta näkemystä siitä, miten reaalimenneisyyttä kannattaa tarkastella.

Nähdäkseni Rothin ja Kuukkasen ehdotusten mielekkyys riippuu kuitenkin siitä, mistä lähtökohdista historiankirjoituksen ajatellaan tuottavan tietoa. Kuten on nähty, analyttisten historianfilosofien mukaan historiallinen tieto on luonteeltaan kausaalista tai finalistista tietoa reaalimenneisyyden tapahtumista tai ihmisistä. Hempelille historiallinen tieto oli ilmiöiden kausaalista selittämistä, kun taas Draylle intentioiden ymmärtämistä. Puolestaan narratiiviset konstruktivistit ehdottivat – sattumoisin 1960-luvun lopun kansalaisliikehännän jälkeen –, että historiallinen tieto on merkityksen tuottamisen prosessi, jolla edesautetaan historiallisen ihmisen vapautumista eriarvoistavasta kulttuuris-poliittisesta asiain tilasta. Whiten mukaan tämä tapahtuu erilaisia kulttuurihistoriallisia trooppeja hyödyntämällä, kun taas Ankersmitin mukaan minkäänlaisia käännössääntöjä ei ole olemassa. Mutta se mikä näitä näkemyksiä on yhdistänyt, on että niissä on nähdäkseni unohdettu historiallisen tiedon varsinainen perusta.

Kysymys historiallisen tiedon perustasta ei ole historiankirjoituksen teoreettisissa keskusteluissa aivan uusi. Se ei ole uusi varsinkaan analyttistä historianfilosofiaa ennen kirjoittaneelle ja valitettavan ennen aikaisesti menehtyneelle Collingwoodille. Artikkelissaan ”The Limits of Historical Knowledge” (1928) hän painotti varsin myöhäiswittgensteiniläiseen tapaan, että historiankirjoitus on eräänlaista kielipeliä. Sen ensimmäisen ja

---

²¹⁴ Zelenák 2015, 224.

ainoan säännön hän muotoili näin: ”Vaikka se olisikin kuinka totta, sinun ei pidä sanoa mitään, mitä et voi perustella lähdeaineistolla.” Siksi historiankirjoituksen kielipeliä ei myöskään voita pelaaja, joka tuottaa tosia selityksiä tai merkityksellisintä tietoa reaali-
menneisyydestä. Voittaja on se, ”joka osoittaa näkemyksensä tapahtuneesta olevan se, jota kaikille pelaajille saatavilla oleva lähdeaineisto [...] tukee.”²¹⁵

Collingwoodin näkemys siirtää hieman historiallisen tiedon filosofista polttopistettä – tai ainakin selkeyttää sitä. Polttopiste voidaan ilmaista lyhyesti ja ytimekkäästi näin: Historiallisessa tiedossa ei ole kysymys historiallisen esityksen ja reaali-
menneisyyden välisestä vaan historiallisen esityksen ja lähdeaineiston välisestä suhteesta. Samansuuntaisesti on ehdottanut myös toisen maailmansodan aikaisen Ranskan vastarintaliikkeen aktiivijäsen, natsien teloittamana menehtynyt historioitsijasuu-
ruus Marc Bloch. Kirjassaan *Historian puolustus* (2003) hän painottaa, että menneisyys on määritelmällisesti tosiasia, mutta tieto siitä on aina lähteiden välittämää.²¹⁶ Ja jos jostakin reaali-
menneisyyden ilmiöstä ei ole jäänyt minkäänlaisia lähteitä, siitä ei vastavuoroisesti saada minkäänlaista historiallista tietoa.²¹⁷ Mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava, kuten varhaiswittgensteiniläisittäin voitaisiin nyt sanoa.

Mutta mikä oikeastaan on historiallista lähdeaineistoa? Tähän olisi houkuttelevaa vastata, että mikä tahansa menneisyyden jälki. Periaatteessa näin onkin. Mutta asia ei kuitenkaan ole aivan niin yksinkertainen. Kulttuurihistorioitsija Marek Tamm on kirjoittanut oivaltavasti, että menneisyyden jäljistä tulee lähdeaineistoa tai ”evidenssiä jonkin näkemyksen
puolesta” vasta historioitsijan tutkimusprosessin aikana.²¹⁸ Tai kuten edellä mainittu Collingwood on asian muotoillut: ”Lähdeaineisto on lähdeaineistoa vain silloin, kun joku pohtii sitä historiallisesti.”²¹⁹ Toisin sanoen menneisyyden jäljet kertovat menneisyydestä vain, kun historioitsija muodostaa niistä lähdeaineistoa erilaisten kognitiivisten työkalujen avulla. Näitä ovat esimerkiksi historioitsijan tarkoin asettama tutkimuskysymys, teoreettinen viitekehys ja viime kädessä lähdekritiikki.²²⁰

---

²¹⁵ Collingwood 1928, 218.

²¹⁶ Bloch 2003, 102, 106–107.

²¹⁷ Dewey 1938, 231.

²¹⁸ Tamm 2014, 286.

²¹⁹ Collingwood 1994, 247.

²²⁰ Pulkkinen 2016, 40.

Edellistä on mahdollista korostaa viittaamalla havainnon teoriapitoisuuteen. Se on ollut kenties yksi keskeisimmistä 1900-luvun tieteenfilosofisista saavutuksista.²²¹ Ensimmäisinä ja lähes samanaikaisesti sen panivat merkille tieteenfilosofit Karl Popper, Wilfrid Sellars ja Norwood Hanson. Popper korosti jo vuonna 1956, että kaikki havainnot ovat teorioiden avulla tapahtuvia tulkintoja. Havainnointi on aina valikoivaa ja edellyttää jonkinlaista tutkimusintressiä, näkökulmaa tai tutkimusongelmaa. Se myös edellyttää kategoriaalista luokittelua, ja havainnoista kertominen edellyttää erilaisten ominaisuussanojen käyttöä. Samaisena vuonna Sellars puolestaan esitti, että todellisuuden oliot – esimerkiksi reaaliominaisuuksien ilmiöt – eivät voi toimia tiedon perustana. Todellisuuden tunteminen ei ole sama asia kuin tieto siitä. Ja Hanson tiivisti tämän kaiken kaksi vuotta myöhemmin iskulauseeseen: havainto on teoriapitoista. Vaikutteensa hän oli saanut Wittgensteinin myöhäisfilosofiasta, jonka mukaan näkeminen on aina näkemistä jonkinlaisena.²²²

Havainnon teoriapitoisuus ei ole mitenkään vähäisessä roolissa historiankirjoituksessa. Esimerkiksi historioitsija Mary Fulbrook on kirjoittanut, että historioitsija ei kykene muodostamaan edes tutkimuskohdettaan ilman jonkinlaista analyyttistä viitekehystä. Viitekehys vaikuttaa siihen, millaisia jälkiä etsitään ja miten niistä muodostetaan lähdeaineistoa.²²³ Esimerkiksi historioitsija Orlando Figes on tunnistanut teoksessaan *Revolutionary Russia 1891–1991* (2014) yhteensä kahdeksan eri tapaa määritellä Venäjän suuren vallankumouksen ajankohta. Perinteisesti sen katsotaan tapahtuneen vuonna 1917. Mutta on myös perusteltua sanoa, että se päättyi vasta Venäjän sisällissotaan vuonna 1921. Vladimir Leninin kuolema vuonna 1924 on myös yksi mahdollinen päättymisajankohta, kuten on myös Lev Trotskin ja Neuvostoliiton kommunistisen puolueen välirikko vuonna 1927. On myös ehdotettu, että Trotskin salamurha vuonna 1929 tai sosialistisen utopian mureminen 1930-luvun puolivälissä olisivat mielekkäitä vaihtoehtoja, aivan siinä missä Stalinin vainot vuosina 1936–1938. Figes on itse ehdottanut, että vallankumous oli oikeastaan satavuotinen, eikä vain 1917 lähivuosiin kytkeytyvä tapahtumasarja. Hänen mukaansa se sai alkunsa jo vuoden 1891 nälänhädästä ja päättyi vasta Neuvostoliiton hajo-
tessa vuonna 1991.²²⁴

---

²²¹ Fulbrook 2002, 86.

²²² Raatikainen 2004, 32–33.

²²³ Fulbrook 2002, 86.

²²⁴ Figes 2014.

Nähdäkseni Figesin teos havainnollistaa piinallisen selvästi, että menneisyys *an sich* ei ole historiallisten esitysten tiedollinen perusta. Edes niinkään tunnetun tapahtuman kuin Venäjän vallankumouksen tarkasta ja lopullisesta ajankohdasta tai luonteesta ei ole konsensusta. Tämä johtuu siitä, että Venäjän vallankumouksen mielekäs tarkastelu on mahdollista vain teoreettisten kehysten sisällä ja niiden myötä. Ja riippuen käytetystä kehyksestä se voi näyttäytyä historioitsijoille *erilaisena*. Toisin sanoen historialliset tapahtumat ovat niistä kiinnostuneiden osapuolten kerronnan tulosta, eikä niiden olemuksen ole sellaisenaan menneisyudessa, kuten Roth painotti.²²⁵

Mitä historiallinen tieto sitten on? Vastaus kuuluu: Historiallinen tieto ei ole tietoa itse reaali-*menneisyydestä*. Se on paremminkin lähdeaineistojen ja muiden historiallisten esitysten kriittistä analyysiä, jossa hyödynnetään erilaisia kognitiivisia työkaluja. Näistä teorialatautuneista analyyseistä syntyy se empiirinen massa, johon historioitsijat rakentavat mieltä, kuten Sivulaa myötäillen voitaisiin nyt sanoa. Niin analyttiset historianfilosofit kuin narratiiviset konstruktivistit näyttävät ylenkatsoen tätä aivan ratkaisevan tärkeää seikkaa. Molemmissa traditioissa ajateltiin, että menneisyydestä itsessään saadaan tosi tietoa niin sanottujen empiiristen tosiasioiden tai historiallisen raakadatan avulla.²²⁶ Filosofissa tätä kutsutaan annetun myytiksi. Sillä tarkoitetaan oletusta tiedon varmasta ja kyseenalaistamattomasta perustasta.²²⁷ Narratiiviset konstruktivistit päätyivät vain skeptiseen johtopäätökseen siitä, voivatko kokonaiset historialliset esitykset vastata tätä perustaa.

5.3 Historiallisen tiedon oikeuttaminen

Occamin partaveitsenä tunnetun filosofisen periaatteen ydinajatus on säästäväisyys. Se kertoo, että kaikki ylimääräiset filosofiset silmäkääntötemput ja kommervenkit kannattaa sivuuttaa ja valita yhtä selitysvoimaisista teorioista se kaikista yksinkertaisin. Historiallisten esitysten pitäminen tietyssä kieliyhteisössä tapahtuvina kielellisinä tekoina on juuri tällainen teoria. Teoreettisesti on yksinkertaisesti säästäväisempää sanoa, että historioitsijat argumentoivat näkemyksensä puolesta kuin *re-presentoivat* epäsuorasti jotakin havaintoja edeltävää, esiolevaa ja aineetonta substanssia. Myös Kalela on todennut jo

---

²²⁵ P. Roth 2020, 30.

²²⁶ Pulkkinen 2016, 34.

²²⁷ Raatikainen 2004, 33.

lähes kolmekymmentä vuotta sitten, että jos historioitsijan esitys nimetään sitä hallitsevan ominaisuuden perusteella, se on nimenomaan argumentointia.²²⁸

Olisi silti suuri kiusaus säännätä ja julistaa, että argumentointi vain alleviivaa postmodernistista relativismia. Koska historioitsijoiden argumentaatioiden tiedollinen perusta on teoriakehysten läpi tulkittu lähdeaineisto, mikä estää historioitsijaa argumentoimasta vaikkapa revisionistiseksi kutsuttujen holokaustinäkemyksen puolesta? Ne ovat niitä harhaisia väitteitä, että holokaustin kokoluokkaa on vähintäänkin liioiteltu tai että sitä ei ole tapahtunut ollenkaan. Siispä on kysyttävä: Jos historiallisen esityksen tiedollinen perusta on saatavilla olevien kognitiiviset työkalujen avulla muodostettu lähdeaineisto ja muiden esitysten muodostama empiirinen massa, mikä rajoittaa historioitsijan argumentaatiota?

Edellisen luvun perusteella näyttää selvältä, että reaaliominaisuus ei rajoita historioitsijan argumentaatiota. Näyttää myös ilmeiseltä, että menneisyyden jäljet tai edes niistä muodostetut aineistokokonaisuudet – kuten esimerkiksi arkistokokoelmat – eivät määrää historioitsijan näkemystä. Filosofissa jälkimmäinen tunnetaan teorioiden empiirisenä alimääräytymisenä. Sen mukaan useat keskenään ristiriitaiset teoriakokonaisuudet voivat olla yhteensopivia saman aineiston kanssa. Vastavuoroisesti aineisto ei määrää, mikä sen avulla muodostettu esitys on tosi vai onko mikään esitys tosi. Tunnetuksi tämän ajatuksen ovat tehneet tieteenfilosofit Pierre Duhem ja Willard Van Orman Quine.²²⁹ Teorioiden empiirisestä alimääräytyneisyydestä ei kuitenkaan seuraa, että historiallisia aineistoja tulkittaisiin täysin mielivaltaisesti. Niitä tulkitaan paremminkin eräänlaisessa tutkijayhteisön muodostamassa diskursiivisessa verkostossa, joka rajoittaa mahdollisia tulkintoja. Mutta nähdäkseni tämä diskursiivinen verkosto myös mahdollistaa historiallisten esitysten tiedollisen oikeuttamisen. Avainkäsite on: objektiivisuus, mutta ei mikä tahansa objektiivisuus vaan pragmatistinen sellainen.

Filosofit ovat vuosien varrella lausuneet useita erilaisia näkemyksiä siitä, mitä objektiivisuus on. Positivistisen määritelmän mukaan se on henkilökohtaisista näkemyksistä riippumaton, tasapuolinen ja yleispätevä näkemys. Tätä ajatuskuviota on kritisoitu runsaasti viime vuosina ja vuosikymmeninä. Kritiikille on ollut myös varsin vahvat tieteenfilosofiset perusteet. Positivistinen objektiivisuus on nimittäin eräänlaista tietentekijän tiedollisista pyrkimyksistä ja toimintaympäristöstä riippumatonta taikuutta, jossa yksilö voi

---

²²⁸ Kalela 1993, 173, 190; ks. myös Kalela 2000, 171–172.

²²⁹ Pulkkinen 2016, 43.

saavuttaa objektiivisen näkemyksen pelkällä tahdonvoimallansa.²³⁰ Mutta tämä on luonnollisesti mahdotonta. Ajatus ei pääse itsenä ulkopuolelle tarkastamaan, onko sen muodostama ajatuskuva objektiivinen, kuten Kant saattaisi nyt sanoa.

Sittemmin objektiivisuutta on määritelty intersubjektiivisuudeksi. Kun positivistisessa näkemyksessä todellisuuden ajatellaan olevan objektiivisuuden perusta, intersubjektiivisessä katsannossa objektiivisuuden perustaksi tulkitaan tiedollisia pyrkimyksiä toteuttava yhteisö.²³¹ Tällöin ei korosteta inhimillisestä toiminnasta riippumattomia arviointikriteereitä vaan päinvastoin jonkin yhteisön sisäisesti hyväksymiä käytäntöjä. Historiankirjoituksen kohdalla näihin käytäntöihin kuuluvat esimerkiksi historiallinen menetelmä, vaikiintunut vertaisarviointikäytäntö, avoin ja vapaa keskustelu, tietynlaatuisten aineistojen suosiminen sekä myönteinen mutta kriittinen suhtautuminen uusiin näkemyksiin ja teorioihin.²³²

Tammin mukaan intersubjektiivinen objektiivisuus vastaa varsin hyvin klassisten amerikkalaisten pragmatistifilosofien – kuten Charles S. Peircen ja John Deweyn – määritelmiä. Pragmatismissa objektiivisuus ei ole kytköksissä reaaliomaisuuteen vaan tietynlaiseen *tekemisen* tapaan. Tekemistä puolestaan ohjaa ja säätelee tiedollisia pyrkimyksiä toteuttavan yhteisön episteemiset arvot.²³³ Myös esimerkiksi filosofi Daniel Hildebrand on samansuuntaisesti todennut, että ”puhua tai ajatella ’objektiivisesti’ merkitsee vastuullista tiedollista pyrkimystä, jota säätelee tietyt säännöt ja hyveet”.²³⁴ Pragmaattisesti tulkittuna intersubjektiivinen objektiivisuus perustuu toisin sanoen tutkijayhteisön kollektiiviseen näkemykseen tieteellisestä toiminnasta.

Mutta minkälaista tieteellinen toiminta tarkalleen ottaen on? Tähän ei valitettavasti ole täsmällistä vastausta. Sellaista algoritmia ei ole kehitetty, joka kertoisi yksiselitteisen täsmällisesti, miten esimerkiksi historioitsijat toimivat. Eikä sellaisen mestarikaavan manuaalinenkaan erittely ole tässä yhteydessä mahdollista. Tehtävänä se vaatisi tämän tutkielman rajat ja mahdollisuudet ylittävää tieteenfilosofista, historianteoreettista, kielifilosofista ja empiiristä taituruutta. Lisäksi historioitsijoiden toimintatapojen tarkkaan määrittelyyn tulee suhtautua pragmatistisesta näkökulmasta varsin suurella kriittisyydellä.

---

²³⁰ Pulkkinen 2016, 44–45.

²³¹ Pulkkinen 2016, 45.

²³² Bevir 1999, 101.

²³³ Tamm 2014, 280–281.

²³⁴ Hildebrand 2013, 6.

Viime kädessä se olisi ihmiskäytöksen säännönmukaistamista, ja siihenhän esimerkiksi Hempel ja Dray pyrkivät. Mutta tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö historiankirjoituksesta tietynlaisena sisäisesti säädeltynä arvopohjaisena toimintana voitaisi sanoa yhtään mitään.

Tieteenhistorioitsija Thomas Kuhnin ”hyvän tieteellisen teorian” kriteerit toimivat nähdäkseni sopivana lähtökohtana. Kuhn on todennut, että jos tieteellinen esitys on tarkka, kattava, johdonmukainen, ymmärrettävä ja hedelmällinen, se on tieteellisesti pätevämpi kuin sellainen, joka ei ilmennä kyseisiä piirteitä. Esitys on tarkka, kun sen sisältämät päätelmät eivät ole ristiriidassa luotettavaksi osoitettujen lähteiden tai lähdeaineistojen kanssa. Siinä tulee myös tähdätä mahdollisimman kattavaan näkemykseen, niin että esitys selittää mahdollisimman laajasti olemassa olevia lähdeaineistoja ja muita empiirisiä tietoja. Päätelmien perustelemisen soisi olevan johdonmukaista ja sisäisesti ristiriidatonta, ja toivottavaa on, että päätelmät tarjoavat ymmärrettävän mutta kekseliään ratkaisun tutkimusongelmaan. Sellaiset kun useimmiten herättävät mitä hedelmällisimpiä keskusteluita puolesta ja vastaan. Jos näin ei olisi, ”olisin suonut niille [kriteereille] kirjastani paljon enemmän tilaa”, hän kirjoittaa lakonisesti teoksessaan *The Essential Tension* (1977).²³⁵

Myös esimerkiksi Kuhnin filosofiasta väitellyt Kuukkanen on ehdottanut lähes täsmälleen samoja kriteereitä historiankirjoituksen ytimeksi. ”Havainnollistavuus, koherenssi (sisältäen johdonmukaisuuden), kattavuus, ymmärrettävyys ja omintakeisuus” ovat hänen mukaansa historioitsijoiden tiedollisten pyrkimysten perusimpulssi.²³⁶ Lisäksi hän on kirjoittanut, että jos historioitsijat todella noudattavat kyseisiä kriteereitä eli *episteemisiä arvoja*, ne tosiasiaassa sääntelevän yksittäisen historioitsijan toimintaa käytännön tasolla.²³⁷ Tärkeää on ymmärtää, että episteemiset arvot eivät kuitenkaan rinnastu esimerkiksi poliittisiin arvoihin tai mielipiteisiin. Ne ovat arvoja, joihin tieteellisessä työskentelyssä pyritään ja joita sillä pyritään ilmentää.

Episteemiset arvot eivät kuitenkaan ole ajattomia, ylihistoriallisia ja absoluuttisia. Jokainen tutkijasukupolvi tulkitsee, muokkaa ja järjestää niitä vuorollaan.²³⁸ Tämä puolestaan tapahtuu kulloisenkin diskursiivisen ja historiografisen toimintaympäristön

---

²³⁵ Kuhn 1977, 321–322.

²³⁶ Kuukkanen 2015, 123–128, 156.

²³⁷ Kuukkanen 2016, 77.

²³⁸ Tamm 2014, 282; ks. myös Paul 2011c, 11.

ehdollistamana.²³⁹ Mutta yhtä kaikki historioitsijoiden tiedollisten pyrkimysten peruspulssi voidaan silti olettaa jokseenkin muuttumattomaksi: tieteenteon on oltava tarkkaa, kattavaa, johdonmukaista, ymmärrettävää ja hedelmällistä. Tammin mukaan tämä on itse asiassa aivan keskeinen rajaehto sille, että historiankirjoituksesta on mahdollista ylipäänsä puhua yhtenäisenä tieteenalana tai oppialana.²⁴⁰

On nimittäin hieman ällistyttävää, että historioitsijayhteisön jäsenet vaihtelevine kiinnostuksen kohteineen, uskomuksineen, kansallisuuksineen, poliittisine mielipiteineen ja ryhmäidentiteetteineen ”ovat itsenäisesti saavuttaneet samankaltaisia uskomuksia historiasta ja ovat omaksuneet monet näistä uskomuksista tutkimalla toisiaan”, kuten Tucker on huomauttanut.²⁴¹ Historiankirjoituksen episteemiset arvot kykenevät selittämään tämän. Ne sitovat yksittäiset historialliset esitykset tietynlaiseen säännönmukaiseen tekemisen tapaan, jossa ”tietyt lähestymistavat ovat oikeutettuja, tietyt kielenkäytön ja argumentoinnin tavat hyväksyttäviä, tietynlaiset tiedonvälittämisen muodot suosittuja ja tietynlaiset vertaisarvioinnin standarditavat sovinnaisiksi tunnustettuja – ja jonka puitteissa muut [tavat] eivät ole”, historioitsija James M. Banner nuoremman sanoja lainaten.²⁴²

On tietysti perusteltua kysyä, löytyykö tutkijayhteisön määrittelemiä käytäntöjä ja tieteentekoa konstituoivia episteemisiä arvoja fysikaalisesta todellisuudesta. Vastaus on: todennäköisesti ei. Pihlströmiä seuraten voidaan kuitenkin argumentoida, että ne sen sijaan *emergoituvat* eli kehkeytyvät siitä. Toisin sanoen tutkijayhteisön määrittelemät käytännöt ja episteemiset arvot ovat todellisuuden emergentti osa-alue tai rakenne. Niitä voidaan näet tutkia empiirisesti, ja niiden ilmentäminen on todellisuuden faktuaalinen tapahtuma. Tämä puolestaan implikoi eräänlaista myönteistä kehää: jos jokin emergoituu fysikaalisesta todellisuudesta, se voi toimia fysikaalisen todellisuuden käsitteellistämisen ontologisena taustana.²⁴³ Toisin sanoen historiallisia esityksiä on mahdollista verrata todellisuutta vasten, jos kohta tuo todellisuus ei ole menneisyys *an sich* vaan historiankirjoituksen episteemiset arvot ja tutkijayhteisön käytännöt.

Edellinen luonnehdinta tieteentekoa konstituovista arvoista on tietysti likiarvoinen. Mutta jos se osuu oikeaan – kuten se nähdäkseni osuu –, historiankirjoitusta voidaan sanoa

---

²³⁹ Paul 2012, 376–377.

²⁴⁰ Tamm 2014, 282.

²⁴¹ Tucker 2004, 24, 36.

²⁴² Banner 2012, 3.

²⁴³ Pihlström 2009, 12.

säännönmukaiseksi toiminnaksi, joka *ilmentää* todellisuutta. Tämä puolestaan selittää, miksi jokin esitys arvioidaan etevämmäksi kuin jokin toinen. Paremmaksi arvioitu esitys yksinkertaisesti ilmentää määrättyä todellisuuden osa-aluetta paremmin kuin jokin toinen esitys. Toisin sanoen vaikka historiallisten esitysten arviointi menneisyyttä vasten on mahdotonta, historioitsijan varsinaista *työskentelyä* voidaan arvioida tieteentekoa konstituivia arvoja ja tutkijayhteisön määrittelemiä käytäntöjä vasten. Näin se tapahtuu: Tutkijayhteisön kriittisen keskustelun ja epäilevän myllyttämisen jälkeen jokin tietoväite hyväksytään tieteelliseksi esitykseksi. Mitä paremmin esitys vastaa tieteentekoa konstituivia episteemisiä arvoja ja tutkijayhteisön käytäntöjä, sitä uskottavammaksi esitys arvioidaan ja sitä vahvemmin se on oikeutettu. Mutta kenties vielä osuvammin tämän ajatuksen on tiivistänyt poliittisen filosofian kontekstissa filosofi Cheryl Misak. Hänen mukaansa ”totuus ja objektiivisuus ovat asioita, joita tiedollisia pyrkimyksiä toteuttava yhteisö pitää uskottavimpana. ’Uskottavin’ tarkoittaa tässä kohtaa lähdeaineistoa ja argumentaatiota.”²⁴⁴

Edellistä oikeutuskäytäntöä voidaan syventää lyhyellä tiedon ja oikeuttamisen analyysillä. Filosofin Markus Lammenranta on esimerkiksi kirjoittanut, että *tieto* on pohjimmiltaan kuvaileva käsite. *Oikeutus* on puolestaan normatiivinen käsite – suosittava tai kärkevä. Tiedon käsite liittyy inhimilliseen tarpeeseen poimia luotettavia informaation lähteitä, kun taas oikeuttamisen käsite kertoo, kannattaako tätä informaatiota suosia tai olla suosimatta. Siksi oikeuttamista onkin Lammenrannan mukaan luontevaa ajatella sellaisten ilmaisujen avulla kuin *sallittu* ja *kielletty*: Tiedollinen oikeuttaminen on tiedollista sallittavuutta, mikä ei rinnastu absoluuttiseen totuuteen.²⁴⁵ Pragmatistisesti tulkittuna tällaisen oikeutuskäytännön ydinajatus on, että tietyssä kontekstissa tietyllä tavalla toimiminen tuottaa luotettavaa informaatiota, mikä on määritelmällisesti oikeutettua tietoa.²⁴⁶

Mutta miten tällaiset teoriat autuneet ja tutkijayhteisön oikeuttamat argumentit liittyvät reaalimenneisyyden tutkimiseen? Tätä on hyvä lähestyä käytännönläheisestä näkökulmasta. Kuten on jo useasti tullut ilmi, historialliset esitykset ovat auttamattoman konstruktivisia. Tätä ei kuitenkaan tule ymmärtää huonona asiana. Juuri konstruktivisuus antaa historiallisille esityksille reaalimenneisyyttä koskevaa arvoa. Niiden tarjoamaa tietoa voidaan *käyttää kognitiivisena työkaluna*, jolla menneisyyttä voidaan tutkia. Tämä ei

---

²⁴⁴ Misak 1991, 1.

²⁴⁵ Lammenranta 1993, 89, 116, 129–130.

²⁴⁶ Kuukkanen 2020, 101, viite 8; ks. myös Kuukkanen 2021.

myöskään ole ristiriidassa analyttisten eikä narrativististen näkemysten kanssa. Historiallista tietoa voidaan yhä käyttää menneisyyden ilmiöiden kausaalisuhteiden selittämisessä tai merkitysten kehittämisen prosessina. Mutta yhtä hyvin historiallista tietoa voidaan käyttää myös uusien kysymyksenasetteluiden ja tutkimuskohteiden muodostamisessa.

Viime vuodet havainnollistavat uusien tutkimuskohteiden muodostamista hyvin. Esimerkiksi Ankersmitin mukaan historia-alan keskusteluissa on painotettu vähenevissä määrin historiasta kirjoittamista ja enenevissä määrin sitä, ”kuinka me *suhtaudumme* siihen”.²⁴⁷ Menneisyyttä ja sen vaikutusta ihmiseen on alettu tarkastella yhä enemmän yhtenä elämän jokapäiväisenä osa-alueena.²⁴⁸ Ankersmitin havaintoja tukee myös hiljattain julkaistu bibliografinen tutkimus. Viime vuosina ja vuosikymmeninä sellaiset aiheet kuten historiallinen tietoisuus, etiikka, vakivalta, kansanmurha ja trauma sekä digitaalinen historia ovat olleet korostuneesti esillä.²⁴⁹ Nähdäkseni samaan kategoriaan kuuluvat kysymykset ihmisoikeuksista, vähemmistöjen historiasta, kolonialismista, naishistoriasta ja muista ennestään ylenkatsotuista ja marginaaliin jätetyistä tutkimusaiheista ja -asetelmista.

Ankersmitin havaintoon liittyy myös historiankirjoituksen kenties tunnusmerkkisin ominaispiirre. Esimerkiksi Kalela on kirjoittanut klassikkohistorioitsija Johan Huizingaan viitaten, että historiankirjoituksella on ”etuoikeus ja raskas velvollisuus pysyä ymmärrettävänä kaikille [...] ihmisille”.²⁵⁰ Yleistajuisten esitysten tuottaminen on aivan ratkaisevan tärkeä osa historiankirjoitusta, koska sillä on ennen kaikkea interpersoonainen eli lukijaa osallistava merkitys.²⁵¹ Kun historiankirjoituksen perustarkoitus ymmärretään lukijaa osallistavan yleistajuisen tiedon tekemisenä, varsinaisia historiallisia esityksiä voidaan sanoa tietynlaisiksi performatiivisiksi tarjoumiksi. Tieteenfilosofiassa tällä tarkoitetaan ympäristön ja objektin suhdetta, joka mahdollistaa tietynlaisen toiminnan. Esimerkiksi tuolin tarjouma viittaa istumisen mahdollisuuteen.²⁵²

Historialliset esitykset tarjoavat niin ikään mahdollisuuksia käsitteelliseen toimintaan, kuten esimerkiksi kolonialismin perinnön, sukupuolihistorian, vähemmistöjen historian,

---

²⁴⁷ Ankersmit 2017, 2.

²⁴⁸ Ankersmit 2017, viite 1.

²⁴⁹ Bevernage et al. 2019, 433–434.

²⁵⁰ Kalela 2013, 26.

²⁵¹ Kalela 2000, 226–227.

²⁵² Knuutila 2010, 347.

ihmisten ja eläinten suhteen, historiallisten ilmiöiden syiden ja seurausten sekä ylipäänsä ihmiselämän kriittiseen tarkasteluun. Nähdäkseni se on historiankirjoituksen tarkoitus *tiedollisessa mielessä*. Menneisyydestä argumentoiminen ja erilaisten kriittisten näkemysten esittäminen ei ehkä vie lähemmäksi menneisyyden todellisuutta, mutta se on ainoa heuristinen tai mielekäs tapa, johon äärellinen totuuden etsijä voi kohdistaa katseensa. Se auttaa kurkistamaan äärellisyyden tuolle puolen ja suunnistamaan sen tällä puolen.

6 LOPUKSI

Tutkielmassani kysyin, minkälaisia teoreettisia päälinjoja toisen maailmansodan jälkeisissä angloamerikkalaisissa historianteoreettisissa keskusteluissa on havaittavissa, minkälaisia näkemyksiä historiallisesta tiedosta näissä keskusteluissa on esitetty, mitä ongelmia historialliseen tietoon liittyy ja miten historiallisia esityksiä voidaan oikeuttaa. Tutkielmani kantavana teemana oli historiankirjoituksen filosofian historia ja historiallisen tiedon tietoteoreettisen ongelmat. Kontekstoivan sisällönanalyysin ja pragmatistisen teoriakehyksen avulla pyrin muodostamaan tuoreen näkökulman tähän varsin paljon tutkituun aiheeseen.

Valitsemani tutkimusmenetelmä ja teoriakehys olivat nähdäkseni toimiva yhdistelmä. Ne mahdollistivat mielekkään ja teoreettisesti säästävällisen tavan lähestyä monimutkaista ja abstraktia tutkimusaihetta. Vaikka tutkielmani oli teoriavetoinen, en halunnut pitää tutkimusmenetelmiäni ja teoreettista viitekehystäni annettuina. Esimerkiksi kontekstoiva sisällönanalyysi täsmentyi tutkimusmenetelmäksi vasta päästyäni ensimmäisiä askeleita pidemmälle, ja työni edetessä alkuperäinen analyttinen ja tieteenfilosofinen teoriakehys vaihtui vähitellen pragmatismiin. Kaiken kaikkiaan olen tyytyväinen valintoihini ja tutkielmani lopputulokseen, koska vastasin asettamiini tutkimuskysymyksiin ja saavutin omia tavoitteitani.

Toisaalta tutkimusaiheeni monimutkaisuus ja abstraktius muodostuivat yhdeksi tutkielmani haasteeksi. Täsmällisempi rajausta yhteeseen käsitteeseen, kuten vaikkapa kolligatiivisen käsitteeseen, olisi saattanut helpottaa minua työssäni. En kuitenkaan halunnut rajata tutkielmaani näin jyrkästi vaan tarkastella historiankirjoituksen filosofista historiaa yleisemmällä tasolla. Toiseksi haasteeksi muodostui filosofian ja historiankirjoituksen erilaiset tutkimusperinteet. Kuten mainitsin johdannossa, filosofiassa tavataan lähestyä lähdeaineistoa kuin kollegaa, kun taas historiankirjoituksessa lähdeaineistoa pyritään analysoimaan sanallisella kuvaamisella ja kontekstoinnilla. Koen kuitenkin saavuttaneeni tasapainon yleisen ja täsmällisen tarkastelun sekä kahden eri lähestymistavan välillä. Kahdessa ensimmäisessä käsittelyluvussa painotus oli selkeämmin historiallinen, ja kahdessa jälkimmäisessä hyödynsin filosofista ja historiallista lähestymistapaa limittäin.

Historiankirjoituksen filosofian historiasta on tunnistettavissa useita erilaisia näkemyksiä ja teoriaperinteitä. Havaintoni mukaan analyttisen historianfilosofian aikakaudesta on

tunnistettavissa kolme eri suuntausta: looginen empirismi, analyttinen hermeneutiikka ja varhainen konstruktivismi. Jokainen näistä ajatussuuntauksista nojasi positivistiseen tieteenfilosofiaan. Oma vaikutelmani on, että historialliset esitykset nähtiin ennen kaikkea kausaalisisina tai intentionaalisina selityksinä, joita oikeutetaan joko logiikalla tai transsendentaalisella rationaalisuudella. Lisäksi reaaliominaisuuden ja lähteaineistoon suhtauduttiin annettuina. Narratiivisessa konstruktivismissa historiankirjoitus nähtiin päinvastoin merkityksen tuottamisen prosessina. Historiankirjoituksen päätuotteeksi miellettiin kokonainen historiallinen esitys, ja sen tarjoama tieto tulkittiin esteettiseksi ja moraaliseksi. Narratiivisessa konstruktivismissa myös onnistuttiin julkilausua keskeisiä historiankirjoituksen tietoteoreettisia ongelmia, joita analysoin representaation käsitteen avulla. Keskeinen väitteeni on, että representationalistinen teoriakehitys ohjaa virheellisesti ajattelemaan, että historiankirjoituksessa tarkasteltaisiin reaaliominaisyyttä itsessään. Representaation käsitettä on tietysti mahdollista käyttää, mutta tällöin on pidettävä mielessä, että historioitsija ei representoi reaaliominaisyyttä vaan omaa näkemystensä siitä.

Koska representaation käsite on monimutkainen ja monitulkintainen, suosittelen käyttämään argumentaation käsitettä. Argumentaation käsite korostaa, että historiankirjoitus on teoria- ja menetelmävetoista lähteaineistoanalyysinä, jonka tieteellistä pätevyyttä arvioidaan intersubjektiivisesti. Kuten mainittu, mitä paremmin historioitsijan argumentaatio vastaa tieteen episteemisiä arvoja ja käytäntöjä, sitä luotettavammin se on muodostettu ja sitä sallitumpaa siihen uskomisen on. Keskeinen väitteeni on, että argumentaatioiden tarjoama tieto on ennen kaikkea välineellistä ja performatiivista. Sillä on omat tarjoumansa, ja sitä voidaan käyttää reaaliominaisuuden tarkastelussa. Mutta ennen kaikkea sillä voidaan muodostaa uusia tutkimuskohteita ja kysymyksenasetteluita. Toisin sanoen historiallisella tiedolla voidaan tutkia todellisuutta erilaisista näkökulmista ja lähtökohdista. Nähdäkseni tätä ajatusta tukee myös viime vuosikymmenien kehityskulku: historiankirjoituksessa on alettu tutkia ennestään ylenkatsottuja tutkimusaiheita.

Miellän oman tutkielmani perustutkimuksena ja opinnäytteenä. Eniten se on kuitenkin tulkitseva katsaus historiankirjoituksen filosofian polveilevaan historiaan. Tutkielmani merkitystä voidaan perustella sillä, että historiankirjoituksen filosofinen tarkastelu on nähdäkseni tärkeämpää kuin kenties koskaan. Näiden rivien kirjoitusajankohtaa varjostavat useat poliittisesti, kulttuurillisesti ja ympäristöllisesti huolestuttavat ilmiöt, kuten populistiset massaliikkeet, näennäistieteet ja suoranainen humpuuki, pandemiat sekä

ihmisen aiheuttamat ympäristö- ja ilmastotuhot. Jokaisen edellisen käsittelyssä luonnon ja ihmiskunnan historia on keskeisessä roolissa – kuten se on ihmiselämässä yleisestikin. Nähdäkseni historioitsijan yksi tärkeimmistä tehtävistä onkin juuri historiankirjoituksen ja historiallisen tiedon *käytön ja väärinkäytön* tarkastelu, ja tähän historiankirjoituksen teoreettinen tarkastelu tarjoaa refleksiivisen metatason näkökulman.

Tutkielmani kenties tärkeimmän merkityksen koenkin syntyvän siitä, että se saattaa antaa muille perustutkinto-opiskelijoille innostusta, rohkaisua ja välineitä historianteoreettisten tutkimusaiheiden tarkasteluun. Toivon, että joku päätyykin työni kautta tutkimaan juuri sitä eniten itseä kiehtonutta suuntausta, näkemystä tai kysymystä. Samalla toivon, että työni edistää vaatimattomalla panoksellaan historiankirjoituksen pragmatistista filosofiaa. Koen sen olevan erityisen mielekäs teoreettinen lähtökohta historiankirjoituksesta filosofointiin, koska siinä korostuu historiankirjoituksen luonne erityisenä ja tietynlaisena käytäntösidonnaisena tiedon tuottamisen tapana.

Tutkielmani avaa muutamia mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Yksi voisi esimerkiksi olla, että millä kielellisillä tai retorisisilla keinoilla historioitsijat ilmentävät tieteenteon arvoja. Toinen voisi olla, että mihin historioitsijat kiinnittävät huomiota arvioidessaan kansahistorioitsijoiden esityksiä. Ensimmäisessä asetelmassa kirjallisuustieteistä tutun uuden retoriikan tai kielitieteistä tutun systeemis-funktionaalisen kieliteorian tarjoamista teoreettisista välineistä saattaisi olla apua. Niiden avulla voisi kenties analysoida, että miten historioitsijat muodostavat esityksistensä vakuuttavia hyödyntämällä erilaisia retorisia keinoja ja kielen metafunktioita. Sitä vastoin jälkimmäisessä asetelmassa voitaisiin hyödyntää digitaalisen ihmistieteellisen tutkimuksen menetelmiä. Aineistona voisi toimia laaja korpus eri aikojen historiallisten esitysten kirja-arvosteluista. Kuhnin, Kuukkasen, Paulin ja allekirjoittaneen hahmottelemat tieteentekoa konstituivat hyveet ja niiden synonyymisanat saattaisivat toimia hyvinä havainnoinnin kohteina. Niitä etsimällä ja niiden käyttöyhteyksiä analysoimalla voisi kenties saada kattavaa empiiristä tietoa siitä, mihin historiallisen esityksen piirteisiin ja tutkimuskäytäntöihin historioitsijat konkreettisesti kiinnittävät huomionsa arvioidessaan kollegoidensa töitä. Molemmat tutkimusasetelmat joka tapauksessa auttaisivat hahmottamaan, millainen tieteellisesti uskottava historiallinen esitys oikeastaan on.

LÄHDELUETTELO

Painetut lähteet

Ankersmit, Frank: *Narrative Logic – A Semantic Analysis of the Historian’s Language*. Martinus Nijhoff Publishers. Haag, Boston, Lontoo 1983.

Ankersmit, Frank: Danto on Representation, Identity, and Indiscernibles. *History and Theory* (37) 4/1998, 44–70.

Ankersmit, Frank: *Historical representation*. Stanford University Press, Stanford 2001a.

Ankersmit, Frank: *Meaning, Truth, and Reference in Historical Representation*. Cornell University Press, Ithaca 2012.

Danto, Arthur: Narrative Sentences. *History and Theory* (2) 2/1962, 146–179.

Danto, Arthur: *Analytical Philosophy of History*. Cambridge University Press, Cambridge 1968.

Dray, William: Explanatory Narrative in History. *The Philosophical Quarterly* (14) 4/1954, 15–27.

Dray, William: *Law and Explanation in History*. Oxford University Press, Oxford 1957.

Dray, William: The Historical Explanation of Actions Reconsidered. *The Philosophy and History: A Symposium*. Toim. Sidney Hook. New York University Press, New York 1963.

Hempel, Carl: The Function of General Laws in History. *The Journal of Philosophy* (39) 2/1942, 35–48.

- Hempel, Carl: Reasons and Covering Laws in Historical Explanation. *Philosophy and History: A Symposium*. Toim. Sidney Hook. New York University Press, New York 1963.
- Kuukkanen, Jouni-Matti: *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. Palgrave MacMillan, New York 2015.
- Mink, Louis: The Autonomy of Historical Understanding. *History and Theory* (5) 1/1966, 24–47.
- Mink, Louis: History and Fiction as Modes of Comprehension. *New Literary History* (1) 3/1970, 541–558.
- Mink, Louis: The Theory of Practice: Hexter's Historiography. *After the Reformation: Essays in Honor of J. H. Hexter*. Toim. Barbara C. Malament. Manchester University Press, Manchester 1980.
- Mink, Louis: *Historical Understanding*. Toim. Brian Fay, Eugene Golob ja Richard T. Vann. Cornell University Press, Ithaca 1987.
- Mink, Louis: Narrative Form as a Cognitive Instrument. *The History and Narrative Reader*. Toim. Geoffrey Roberts. Routledge, Lontoo ja New York.
- Roth, Paul: *The Philosophical Structure of Historical Explanation*. Northwestern University Press, Evanston 2020.
- White, Hayden: *Metahistory: The Historical Imagination in 19th-Century Europe*. John Hopkins University Press, Baltimore (1973) 2014.

Tutkimuskirjallisuus

Ankersmit, Frank: The Dilemma of Contemporary Anglo-Saxon Philosophy of History. *History and Theory*. (25) 4/1986, 1–27.

Ankersmit, Frank: Six Theses on Narrativist Philosophy of History. *The History and Narrative Reader*. Toim. Geoffrey Roberts. Routledge, Lontoo ja New York 2001b.

Ankersmit, Frank: A Dialogue with Jouni-Matti Kuukkanen. *Journal of the Philosophy of History* (11) 1/2017, 38–58.

Armstrong, David: *Truth and Truth-makers*. Cambridge University Press, Cambridge 2004.

Banner, James: *Being a Historian: An Introduction to the Professional World of History*. Cambridge University Press, Cambridge ja New York 2012.

Bevernage, Berber; Iecker De Almeida, Gisele; Delanote, Broos; Froeyman, Anton; Huijbers, Patty; Van De Mieroop, Kenan: Philosophy of History After 1945: A Bibliometrical Study. *History and Theory* (58) 3/2019, 406–436.

Bevir, Marc: *The Logic of the History of Ideas*. Cambridge University Press, Cambridge 1999.

Bloch, Marc: *Historian puolustus*. Alkuteos: *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*. Artemesia, Helsinki 2003.

Burke, Peter: Reviews and Short Notices. *History* (60) 198/1975, 82–83.

Brzezechyn, Krzysztof: Logical Empirism and Logical Positivism. *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Toim. Aviezer Tucker. Wiley-Blackwell, Chichester 2011.

Brzezechyn, Krzysztof (toim): *Towards a Revival of Analytical Philosophy of History – Around Paul A. Roth's Vision of Historical Sciences*. Brill, Leiden 2018.

- Carlshamre, Staffan: Sant eller intressant? Filosofi och idéhistoria. *Idéhistoriens egenart. Teori- och metodfrågor inom idéhistorien*. Toim. Lennart Olausson. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Tukholma 1994.
- Clark, Elizabeth: *History, Theory, Text: Historians and The Linguistic Turn*. Harvard University Press, Cambridge; Massachusetts; Lontoo 2004.
- Collingwood, Robin George: *The Idea of History*. Toim. Willem Johannes van der Dussen. Oxford University Press, Oxford ja New York 1994.
- Collingwood, Robin George: The Limits of Historical Knowledge. *Journal of Philosophical Studies*. (3) 10/1928, 213–222.
- Dean, Carolyn: Metahistory and the Resistance to Theory. *American Historical Review* (124) 4/2019, 1337–1350.
- Dewey, John: *Logic: The Theory of Inquiry*. Holt, New York 1938.
- Domańska, Ewa: *Encounters: Philosophy of History after Postmodernism*. University Press of Virginia, Charlottesville 1998.
- Donagan, Alan: The Popper-Hempel Theory Reconsidered. *Philosophical Analysis and History*. Toim. William Dray. Harper and Row, New York 1966.
- Fay, Brian: Introduction. *History and Theory. Contemporary Readings*. Toim. Brian Fay, Philip Pomper, Richard T. Vann. Blackwell Publishers, Malden ja Oxford 1998.
- Figes, Orlando: *Revolutionary Russia, 1891–1991*. Pelican, London 2014.
- Fulbrook, Mary: *Historical Theory*. Routledge, New York ja Lontoo 2002.
- Gadamer Hans-Georg: *Truth and Method*. Bloomsbury, Lontoo ja New York (1975) 2013.
- Gallie, W. B.: The Historical Understanding. *History and Theory* (3) 2/1963, 149–202.

- Gallie, W. B.: *Philosophy and The Historical Understanding*. Chatto and Windus, Lontoo 1964.
- Giere, Ronald N: How Models Are Used to Represent Reality. *Philosophy of Science*. (71) 5/2004, 742–752.
- Hattukangas, Santeri: *Kolligatiiviset käsitteet ja niiden käytön oikeutus*. Pro gradu - tutkielma, Oulun yliopisto 2019.
- Hett, Benjamin Carter: *Demokratian kuolema – Kuinka Hitler nousi valtaan*. WSOY, Helsinki 2019.
- Hilberg, Raul: *The Destruction of the European Jews*. Yale University Press, New Haven 2003.
- Hildebrand, David: From Neutral to Pragmatic Objectivity: Practical Lessons about Inquiry From Journalism. Luettu verkossa: <https://www.nordprag.org/papers/Pao/Hildebrand.pdf>, 12.3.2021.
- Hyrkkänen, Markku: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere 2002.
- Jenkins, Keith: *Re-thinking History*. Routledge, Lontoo (1991) 2003a.
- Jenkins, Keith: *Refiguring History*. Routledge, Lontoo 2003b.
- Jenkins, Keith: 'Nobody Does it Better': Radical History and Hayden White. *Re-figuring Hayden White*. Toim. Frank Ankersmit, Ewa Domańska, Hans Kellner. Stanford University Press, Stanford 2009.
- Juti, Riku: *Tiedon filosofia – Antiikista nykyaikaan*. Gaudeamus, Helsinki 2013.
- Järvenkylä, Joose ja Kortelainen, Ilmari (toim.): *Tavallisen kielen filosofia*. Gaudeamus, Helsinki 2013.

- Karonen, Petri: Tutkimuskirjallisuuden viittaamisen etiikasta. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta, Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki 2017.
- Kalela, Jorma: *Aika, historia ja yleisö – Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökohdista*. Turun yliopisto, Turku 1993.
- Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2000.
- Kalela, Jorma: History Making – The Historian as Consultant. *Public History Review*. (20) 2013, 24–41.
- Kalela, Jorma: Hayden White ja historian hyöty. *Historiallinen aikakauskirja* (113) 3/2015, 308–310.
- Kannisto, Heikki: Kant ja järjen itsekritiikki. *Filosofian historian kehityslinjoja*. Toim. Petteri Korkman ja Mikko Yrjönsuuri. Gaudeamus, Helsinki 1998.
- Kellner, Hans: A Bedrock of Order: Hayden White’s Linguistic Humanism. *History and Theory*. (19) 4/1980, 1–29.
- Kilpinen, Erkki; Kivinen, Osmo; Pihlström, Sami: Johdanto. *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus, Helsinki 2008.
- Knuuttila, Tarja: *Models as epistemic artefacts: Toward a non-representationalist account of scientific representation*. Department of Philosophy, University of Helsinki, Helsinki 2005.
- Knuuttila, Tarja: Totuudenmukaisia kuvauksia vai monikäyttöisiä välineitä? Mallit tieteellisinä representaatioina. *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Toim. Tarja Knuuttila ja Aki Petteri Lehtinen. Gaudeamus, Helsinki 2010.
- Kotkavirta, Jussi: Kantin moraalifilosofia. *Immanuel Kantin filosofia*. Toim. Vesa Oittinen. Gaudeamus, Helsinki 2013.

- Kuokkanen Matias: *Frank Ankersmitin historiantutkimuksen representationalistisen teorian kriittinen tarkastelu*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 2018.
- Kuokkanen, Jouni-Matti: Narrativistinen ja jälkinarrativistinen historiografian filosofia. *Historian teoria – Lingvistikisestä käänteestä mahdolliseen historiaan*. Toim. Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen. Vastapaino, Tampere 2016.
- Kuokkanen, Jouni-Matti: Kohti historiantutkimuksen ja historiantutkimuksen tieteenfilosofiaa. *Historiallinen aikakauskirja* (118) 1/2020, 99–102.
- Kuokkanen, Jouni-Matti: Historiographical Knowledge as Claiming Correctly. *Philosophy of History – Twenty-First-Century Perspectives*. Toim. Jouni-Matti Kuokkanen. Bloomsbury Academic, Lontoo ja New York 2021.
- Kuhn, Thomas: *The Essential Tension. Selected Studies in Scientific Tradition and Change*. The University of Chicago Press, Chicago ja Lontoo 1977.
- Lammenranta, Markus: *Tietoteoria*. Gaudeamus, Helsinki 1993.
- Lappalainen, Mirkka: *Jumalan vihan ruoska – Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697*. Siltala, Helsinki 2012.
- Leppäkoski, Markku: Metafyysinen ja transsendentaalinen deduktio. *Immanuel Kantin filosofia*. Toim. Vesa Oittinen. Gaudeamus, Helsinki 2013.
- Lorenz, Chris: History and Theory. *The Oxford History of Historical Writing*. Toim. Alex Schneider ja Daniel Woolf. Oxford University Press, Oxford 2011.
- Mandelbaum, Maurice: *The Problem of Historical Knowledge: An Answer to Relativism*. Harper Torchbooks, New York (1938) 1967.
- Mandelbaum, Maurice: *The Anatomy of Historical Knowledge*. John Hopkins University Press, Baltimore 1977.

- McCullagh, C. Behan: Narrative and Explanation in History. *Mind* (310) 78/1969, 256–261.
- McCullagh, C. Behan: Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language by F. R. Ankersmit. *History and Theory* (23) 3/1984, 394–403.
- Misak, Cheryl: *Truth, Politics, Morality: Pragmatism and Deliberation* Routledge, Lontoo 2000.
- Mitrović, Branko: Opacity and Transparency in Historical Representations. *History and Theory*. (53) 2/2014, 277–294.
- Munslow, Alun: Preface to the Routledge Classics Edition. *Re-thinking History*. Kirj. Keith Jenkins. Routledge, Lontoo ja New York (1991) 2003.
- Munslow, Alun: *Narrative and History*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2007.
- Nivala, Asko & Mähkä, Rami: Johdanto: Lähde menetelmä ja tulkinta. *Tulkinnan polkuja – Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Kulttuurihistoria, Turun yliopisto 2013.
- Nivala, Asko & Rantala, Heli: Käsitehistoria kulttuurihistoriallisena menetelmänä. *Tulkinnan polkuja – Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Kulttuurihistoria, Turun yliopisto 2013.
- Oja, Aleks: Intension, Substance and Calculus – The Leibnizian Vision in Frank Ankersmit's Philosophy of History. Pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto 2019.
- Ollitervo, Sakari: Filosofinen hermeneutiikka ja kulttuurihistoria. *Tulkinnan polkuja – Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Toim. Asko Nivala ja Rami Mähkä. Kulttuurihistoria, Turun yliopisto, Turku 2013.
- Paul, Herman: *Hayden White – The Historical Imagination*. Polity, Cambridge 2011a.

- Paul, Herman: Hayden White: The Making of a Philosopher of History. *Journal of the Philosophy of History* (5) 1/2011b, 131–145.
- Paul, Herman: Performing History: How Historical scholarship is Shaped by Epistemic Virtues. *History and Theory* (50) 1/2011c, 1–19.
- Paul, Herman: Weak Historicism: On Hierarchies of Intellectual Virtues and Goods. *Journal of the Philosophy of History* (6) 3/2012, 369–388.
- Paul, Herman & van Veldhuizen, Adriaan: A Retrieval of Historicism: Frank Ankersmit's Philosophy of History and Politics. *History and Theory* (57) 1/2018, 33–35.
- Pihlainen, Kalle: Escaping the Confines of History: Keith Jenkins. *Rethinking History* (17) 2/2013, 235–252.
- Pihlainen, Kalle: Konstruktivistinen historianteoriat fiktivisyys-keskustelun jälkeen. *Historian teoria – Lingvistiksestä käänneestä mahdolliseen historiaan*. Toim. Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen. Vastapaino, Tampere 2016.
- Pihlainen, Kalle: *The Work of History: Constructivism and the Politics of the Past*. Routledge, New York 2017.
- Pihlström, Sami: *Filosofin käytännöt – Pragmatismien perinteen vaikutus suomalaisessa filosofiassa 1900-luvulla*. UNIPress, Helsinki 2001.
- Pihlström, Sami: Emergenssi, pragmaattinen realismi ja ei-reduktiivinen naturalismi. *Tiede ja edistys* (32) 4/2007, 267–282.
- Pihlström, Sami: *Pragmatist Metaphysics*. Continuum, New York 2009.
- Pulkkinen, Jarmo: Analyttinen traditio ja historianfilosofia. *Historian teoria – Lingvistiksestä käänneestä mahdolliseen historiaan*. Toim. Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen. Vastapaino, Tampere 2016.
- Raatikainen, Panu: *Ihmistieteet ja filosofia*. Gaudeamus, Helsinki 2004.

- Rantala, Heli: Ajattelun rajat ja mahdollisuudet – Filosofisten tekstien historiallisesta tulkinnasta. *Kohtaamisia ajassa – Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria*. Toim. Sakari Ollitervo, Jussi Parikka ja Timo Väntsi. Kulttuurihistoria, Turun yliopisto 2003.
- Roth, Michael S.: Preface: "All You've Got is History". *Metahistory: The Historical Imagination in 19th-Century Europe*. Kirj. Hayden White. John Hopkins University Press, Baltimore 2014.
- Roth, Paul: History and the Manifest Image: Hayden White As a Philosopher of History. *History and Theory* (52) 1/2013a, 130–143.
- Roth, Paul: Whistling History: Ankersmit's neo-Tractarian Theory of Historical Representation. *Rethinking History* (17) 4/2013b, 548–569.
- Saarelainen, Juhana: Konteksti ja kontekstualisoiminen. *Tulkinnan polkuja – Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Toim. Asko Nivala ja Rami Mähkä. Kulttuurihistoria, Turun yliopisto 2013.
- Sivula, Anna: Historiografisen kontekstin ja reflektion puolustus. *Historiallinen aika-kauskirja* (118) 3/2020, 381–382.
- Suarez, Mauricio: An Inferential Conception of Scientific Representation. *Philosophy of Science* (71) 5/2004, 767–779.
- Tamm, Marek: Truth, Objectivity and Evidence in History Writing. *Journal of the Philosophy of History*. (8) 2/2014, 265–290.
- Tamm, Marek & Zeleňák, Eugen: In a parallel world: An introduction to Frank Ankersmit's Philosophy of history. *Journal of the Philosophy of History*. (12) 3/2018, 325–344.
- Tucker, Aviezer: Introduction. *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Wiley-Blackwell, Chichester 2009.

- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2012.
- Vann, Richard T.: Turning Linguistic: History and Theory and *History and Theory*, 1960–1975. *A New Philosophy of History*. Toim. Frank Ankersmit ja Hans Kellner. The University of Chicago Press, Chicago 1995.
- White, Hayden: The Burden of History. *History and Theory* (5) 2/1966a, 111–134.
- White, Hayden: Review of Foundations of Historical Knowledge by Morton White. *Journal of Modern History* (38) 4/1966b, 422–423.
- White, Hayden: The Public Relevance of Historical Studies: A Reply to Dirk Moses. *History and Theory* (44) 3/2005, 333–338.
- Wittgenstein, Ludwig: *Tractatus Logico-Philosophicus*. Kegan Paul, Trench, Trubner, Lontoo 1922.
- Zammito, John: History/Philosophy/Science: Some Lessons for Philosophy of History. *History and Theory* (50) 3/2011, 390–413.
- Zelevák, Eugen: Two versions of a Constructivist view of Historical Work. *History and Theory* (54) 2/2015, 209–225.